Михайло Рільчовецький

П. Крат.

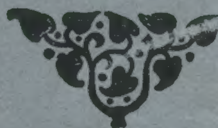
ПОСЛІДНЕ ХОЖДЕНІЄ Бога по Землї.

або

Бог на Революції.

Гумористична повість.

Ціна 35ц.

1915 р.
Видане „Робочого Народа".
Вінніпеґ, Ман.

QUAECUMQUE VERA

Бога нема дома, а сьвяті
роблять, що хочуть.
Народна приказка.

Частина I.

„Бог у Москівщині.“

Хто встав раніш, сьпівай про волю,
Щоб затрусила ся радіюча брехня!

Замість передмови.

Після упадку революції 1905 року, переховуючись від царату у Львові, згрижений невдалим повстанем, я передумував причини тої невдачі. Лежала вона в головах народу (робітництва і селянства), котрий не попер нас, котрий не зрозумів нас, а, навпаки, дозволив своїм синам, вбраним в салдацькі мундури, нас розстрілювати і зарізати велике діло визволу.

Царат і православна церква — се ті дві затулки, котрими були залуджені очі народа. Тоді у мене зродив ся в голові плян написати цілу серію популярних книжок, щоб, перечитавши їх, навіть ледвовміючий читати, виробив собі відповідний погляд на сьвіт, жите та політику.

Зараз приступити до писаня я не міг, бо сам чув в собі до того мало науки. Взяв ся до читаня і готував матеріял. Але в 1906 році в маю я знов мусів стати в активні ряди революції. Вернув на Наддніпрянщину, де готував з товаришами збройне повстане ціле те літо. Поліція викрила нашу криївку коло могили Шевченка, і я знов лишив Україну. Через Москівщину, Петербург, Фінляндію, Шведчину і Німеччину вернув до Львова і тут, записавшись на львівськім університеті звичайним слухачем, почав писати се „Послїдне хожденіе Бога по-

землї, або Бог на революції".

Дві народні думки поклав я в основу сего твору. Народні, — щоб люд міг лехко зрозуміти напрямок оповіданя.

Наш простий нарід вірить і оповідае всілякі історії про те, як Бог, або Христос ходили по землї з св. Петром та Павлом.

В тих байках Бог є представлений, як найвища справедливість. Перебраний за дїда, Бог приглядаеть ся людському житю, карае злих, надгороджуе добрих.

Але то було давно, давно, тодї коли колоски на пшеницї були довгі на три лїктя... Та люди вгнївали так Бога, що він одного разу хтїв обсмикнути увесь колосок і знищити грішний рід голодом. Але хитрі апостоли вблагали Бога, щоб він лишив той недочімханий колос хоч про пса... Відтодї Бог вернув на небо і залишив свої мандрівки.

Дивлючись на ті всї муки і неправду, той пекельний утиск який наш нарід зазнае під царатом, а знаючи, що колиб Бог про те все знав, то порятував би своїх людей, люд виробив собі переконане, що: ,,Бога нема дома, а сьвяті роблять, що хочуть".

Вернути народови його ,,Бога", покарати зрадливих ,,сьвятих", випустити не по правдї замкнених до ,,пекла" праведників і вернути їх до ,,раю", — се і лягло в основу ,,Хожденія".

В зимі 1906 — 1907 року менї вдалось написати тільки першу частину ,,Хожденія" — "Бог в Москівщинї".

Пересліджуваний царатом і Потоцьким я був примушений тїкати до Канади. А тут жите мое склалось вже так, що було не до писаня. Тай охоти не було писати. Пощо, коли не було грошей на видане?..

Аж по пятьох роках побачила частина I. ,,Хожденія"

сьвіт на сторінках „Кадила". Тоді я звернув ся до загалу помочи мені видати його окремою книжкою. Та то був „глас вопіючого в пустині"...

Аж на весні сего 1915р. „Хожденіе" дісталось до рук т. Миколи Гишки, з Кіцманя на Буковині, який, перечитавши його, так собі сподобав, що підняв ся труду видати нарешті „Хожденіе".

Він порадив ся з своїми приятелями, гірниками з Naughton, Ont., і сї товариші: Олекса Одайський, Стефан Одайський, Іван Одайський, Тодор Завацький, Іван Томюк, Іван Сельський, Микола Гишка та Іван Гишка склали $250, і завдяки їм „Хожденіе"іде тепер в сьвіт. Знаю, що стріне воно в тім сьвіті „жовті піски і чужі люди", але може дістанеть ся і до рук замученого царатом, панами та попами народу, і теж причинить ся до поваленя царскої сваволі та православної темряви.

Друга частина„Хожденія"—„БОГ НА УКРАЇНІ"... Щож про неї сказати? Може вона й цікавіща від першої, але чи дочекаеть ся вона таких щирих товаришів, як ті, що помогли видати сю першу?..

Автор.

Оглав.

	Стр.
Цар на молитві	1.
В канцелярії сьв. Миколи	3.
Рай	6.
У Василя Великого	10.
На хмарі	13.
В Петербурзї	27.
В тюрмі	44.
Утеча	48.
У ваґоні	61.
На петербурськім шляху	74.
Погром	81.
Під Москвою	85.
У Москві	91.
Поміж безробітних	92.
В ночувацькім домі	98.
Плач Миколи-угодника	111.
Слїдами революції	115.
На Москві-річцї	120.
У Кремлї	123.
На Театровім майданї	128.
Скаране сьв. Миколи	130.
У Матильди	135.
Облоґа на Сокольниках	138.
На Україну	146.

Цар на молитві.

Надвірний льокай спустив фіранки на вікнах царської каплиці і палавше на сонці золото і дороге каміне образів враз пригасло. Суворі лиця сьвятих насупились неначе ожили на іконостасї в своїх золотокованих, коштовних ризах. Огники в лямпадках заярились і залопотїли. Льокай вийшов нечутно ступаючи по мягких килимах. Сталась та тишина капища, яка обгортає людську душу страхом і вірою в близьку присутність надземних сил.

Нагло розчинились двері, і безшумно ввійшло до молельнї маленьке, низеньке воно; з облїзлим чубом на голові, з мишачим острахом в очах, що глибоко позападали в ями жовтого, хоробливого облича. На вузеньких плечах, мов на патику, висїв ґенеральський мундур з золотими еполетами, руки висїли в долину по військовому.

То був цар. Воно підійшло, хитаючись на тоненьких ніжках, і стало перед виложеним перлами образом сьвятого Миколи. Сивий сьвятитель з евангелієм в руцї усьміхав ся до царя ситим рожевим лицем, хоч сиві очи грізно визирали з під насуплених брів.

Цар поглянув на всїх сьвятих, мов вийшов робити їм військову параду, і загомонїв до сьвятого Миколи по французьки, бо по християнськи не вміє, себто почав молитись, писклявим, гнусявим голосом:

— Слухай Миколо! Чи ти не бачиш, що діеть ся в нашім царстві? Заколот і зрада обхопили усю державу. Проти нас, помазанника божого, і проти вірних слуг наших збунтували люди лихі чернь робочу і міністри наші не знають вже, як раду собі дати з нею. Бунтуеть-ся, податків не платить, а заграничні банкері не хочуть позичити нам більше гроший. Премієри цілком закрутили мою бідну голову своїми проектами засмиреня... а ти знаеш, яка вона в мене слабенька на розум. Коли тато ще жив, то всі сиділи ще тихо, а тепер ані шибениці, а-ні кулемети — ніщо не помагае... Слухай, Миколо, по-можи!

Вспокій і подави бунт в народі нашім, щоб знов у-се стало по старому і спокій став, у державі нашій. Ко-ли зробиш як прошу, то поставлю тебе в царстві нашім сьвятим над святими, навіть з самим Христом вирівнаю. Набудую тобі таких церков, яких ще сьвіт не бачив і храми твої храмуватиме уся земля наша дванайцять разів на рік від заходу аж до сходу. Тільки засмири бунт... А коли ні, коли не хочеш, то я всеж таки цар — писнуло воно, тупнуло ніжкою і настопурчилось — коли не вво-лиш волю нашу, то скину тебе з сьвятого і спогаду не лишу по тобі в державі нашій... Так зроби... Бо влада наша від бога, ви мали вже давно се зробити, не чекаю-чи аж, щоб я вас просив!.,

Так молив ся цар, молилось воно, жадаючи небесно-го погрому на голову російського народу... Суворі обра-зи сьвятих поважно слухали, Микола усьміхав ся, золото і каміне поблискувало, мов займалось крівавим огнем від тремтячого сьвітла лямпад.

Воно молилось.

В канцелярії сьвятого Миколи.

Величезний покій переповнений сяевом сонця і золота. Золото мерехтить і сліпить очи. Золоті рами вікон розчинені, і до вікон пнуть ся віти райских дерев, що вквітчані пахучим білим та лелійовим цьвітом; чудові пахощі переповнили покій а тихий сьпів райських птахів лагіднить серце. Стіни канцелярії виложені червоними рубінами, що підведені попід стелею пасом блакітних шафірів. Сама стеля з кованого срібла, з котрої звисають бронзові канделябри електричних сьвічок. Усю передню стіну заступають три величезних образи: Бога Отця, Бога Сина і сьвятого Духа у тяжких діяментових рамах. Бога Отця уявлено, як окремого дідухана з грізно насупленими бровами і довгою сивою бородою; Бога Сина розіпятого на хресті, і його сьвяте тіло скрутилось як шруба у тяжких муках; а Дух Сьвятий в образї голуба летить над безоднею.

Під образами на важкім золотім тронї, на спинцї котрого вибиті слова: ,,Во імя Отця і Сина і Сьвятого Духа'', в білій приздобленій дорогим камінем мітрі, в золотих ризах сидить за великим застеленим зеленим сукном столом угодник божий сьвятитель Микола, такий самий як намальовано його на всїх образах, до котрих молять ся правовірні християни.

Нинї сьвятитель дуже занятий. Відбирає річне справоздане від свого приватного секретаря.

В кутку під вікнами аж шумить. Трийцятеро чорних рогатих чортів з бридкими як у цапів борідками, скребуть перами по виправлених для писаня шкірах

грішників, підводючи рахунки, а їхній атаман запхавши хвіст за пасок а перо за вухо, стоїть коло столу і відчитує сьвятому угодникови загальну суму з „Книги Слави".

— Сьвічок спалено перед образами вашого преосьвященьства, в протязї минувшого року півтора міліона фунтів. Порівнюючи з роком 1904 то прославлено вашу сьвятість 30 тисячами фунтів більше.

Сьвятитель слухає і в той час-же переглядає „Райський Вістник", роблючи на нему свої замітки олівцем.

— Кажеш півтора міліона. Жаден не перевисшив мене! Навіть колиб усі сьвяті Івани зложили до купи свої сьвічки, то не вирівналибись зі мною. Навіть Христос того не має... Я і на воді ратую і на війні і в господарцї помічний, тому не дивно, що мене так шанують. Треба вміти себе проголосити, от що... Ну, ще що там?

— Церков в імя вашого преосьвященьства побудовано минувшого року 200, прочитав секретар і обмахнув з себе хвостом кусаючих його за голу шкіру овадів.

— І тут я горою, потер в задоволеню угодник руки.

— Молебенів до вашого преосьвященьства було відправлено два міліони пять сот тисяч.

— Півтретя міліона? скрикнув св. Микола, се абсолютно за богато. Ті попи на землї цілковито не дбають про мій спокій. Півтретя міліона! Та деж я годен задоволити стільки прохань?

Рогатий секретар дальше вичитував усю ту славу, що воздали сьв Миколї люди на землї. Рожеве пухке лице сьвятителя вкривалось усьміхом задоволеня у тім випадку, коли його слава була найвисшою і чорнїло і полотнїло з заздрости коли чув, що котрому будь сьвятому капнуло хоч пару кропель більше оливи до лямпки.

— Дзень.. дзнь.. дзелень.. задзвонив на столї телефон.

Секретар стримавсь читати. Сьвятий Микола приложив до вуха цівку телефон.

— Гал-ло! озвавсь сьвятитель: Хто говорить?.. А-га... І він довго слухав пильно, і його лице робилось у-се похмурніще... Сьвяті вуха його чули з землї молитву царя.

— Іди геть! відпустив угодник секретаря, а сам схилив голову на руки і обпер ся ліктями на стіл і задумав ся. В канцелярії тихо, тільки пера скребочуть по шкірах грішників, підраховуючи славу угодникову, та часом чути, як головний секретар врепіжить якогось з своїх підручних хвостом по плечах за незауважену помилку.

— Як же я тобі голубчику пораджу? думає про царське прохане угодник: Велику ти менї славу обіцяєш, перевисшити мною Христа хочеш... Але що-ж як ви там усї дурні. Нащо було панщину касувати? Захтїлось по европейському. Культури та цівілїзації. От маєте. Занюхав мужик волї, тепер йому вже і землї захотїлось, і вирівнятись з панами хоче. Ох, ох, ох... А тепер що я зроблю? Богато ворога є... Розпуста в сьвітї велика... Але твої вороги — наші вороги. Знищуть тебе, знищуть і нас. Повстане кодло робуче, і не стане спогаду на землї про нас і заснїтить ся болотом чорним славна слава наша. Треба пійти порадитись з Василем Великим, може що й зробимо...

І угодник божий підвів ся з застолу, узяв важку грушеву ґузовату патерицю, на головцї котрої, як вечірня зоря, блищав діямант і, давши пару вказівок секретареви, вийшов на райську улицю.

Рогатий шофер з подібною до Японця мордою підкотив до сходів автомобілем і повіз сьвятого Миколу райськими улицями до обістя сьвятого Василя Великого.

Рай.

Райські улиці, котрими їхав сьв. Микола були вимощені синїми шкляними плитами, по обидва боки були срібні хідники, над котрими вічно зелені, вквітчані дерева розгортали свої стрункі віти. Замість лїхтарів скрізь були розстановлені золоті стовпи, на котрих було завішено по блескучій зірці. В морю цьвіту і листя потапали чудової роботи доми всїляких сьвятих угодників божих. Над брамами блещали діяментові таблиці з написями: Сьв. Великомученик Панько, Мучениця Варвара, Сьв. Іван Стовпник і т. д.

Дїдьки з вилами в руках вганяли по улицях за гурмами робітників і селян, примушуючи їх мити хідники, підтинати галузки на деревах, чистити улиці і подвіря сьвятих та їхні хати. Якраз на головній райській площі, зараз як виідеш з улиці Розпятія, проти величезних чорних забудовань Божого Двору, що стоїть з вибитим оком Проведіня над брамою і з повибиваними вікнами, так отам за рогом театру „вічної траґе-комедії житя" примостив ся у маленькій хатчині рогатий і отворив „бюро праці". На вікнах написано: „Аґенція і Бюро праці. Винентовуемо з пекла грішників і грішниць для обслуги і забави".

Їдучи автомобілем сьв. Микола увесь час витавсь з угодниками, котрі повбирані в найліпші і найдорозші убраня послїдної парижської моди, весело переїздили автомобілями, бавились на зелених площах в копаного мяча, лїтали аероплянами, або бавились сьпівом, музикою, танцями і... любою.

—Гов! а се що таке?.. Чи такий рай?! крикне читач.

Правда, читач собі уявляє по старосьвітському рай цілковито инакше. Читач думав, що в раю-саді зеленому попід кущами сидять спасенники і молять ся день і ніч, а ангели обносять їх тричі на день шклянками води і просфорками, і Пан Біг ходить межи них, а мати божа пряде куделю разом з спасенницями

Так було в раю колись. Дуже давно за наших прапрадідів. Але сьвіт поступае наперед, поступив і рай наперед.

Ранійш було, що в раю була тільки божа фамілія, ангели та спасенники. А у пеклі царі, пани, урядники, попи, папи, епископи, офіцири, лихварі та вчені книжники, усї ті, котрі не могли пролїзти крізь ушко іглн.

Але то було давно за царя Гороха як було людий троха.

А сталась у раю відміна з того часу, як прибув туди сьв. Микола угодник божий. Як побив він морду геретикови Аріеви на никійськім соборі і вратував своїм кулаком честь Ісуса Христа, то з того став сьвятим, і як прибула його душа по смерти до раю, то Пан Біг дуже полюбив свого угодника і виевршив його над апостола Петра і архистратига Михайла.

Та сьв. Миколї не подобалось вічно скавулїти молитви та живитись водою, коли виноградний сок і весела пісня, він знав з практики, були вартнїщі.

— Волївби в пеклї смолу пити та в сірцї вудитись, ніж оттут нудьгуватись, признавсь раз сьв. Микола сьв. цісареви Константинови.

— Чоловіче! зітхнув св. Кость: Чи думаеш, я не банную за тим житем, що на землї мав? Моя жінка Олена зісхла від слїз на жовтий опеньок; щодня плаче та нарікае на райські порядки; Той Бог і ангели житя нам не дають!

— Я-б волїв на все вмерти, ніж тут раювати! додав сьв. цар Давид.

— Та чого-ж ви терпите? скрикнув сьв. Микола: Робім порядок!

— Та як, а Бог? запитали сьвяті миропомазанники.

— Бога треба випхати з раю, щоб нам не перешкаджав. Його ідея аскетизму і простого хлопського житя противна нашим поглядам і вихованю. Треба старого Бога випхати звідси з його покірливими ангелами.

Так і сталось. Сьв. Микола підшив ся раз до старенького Бога і нарадив йому лишити усї клопоти з людьми йому на руки, а ради спокою і поправи здоровля від'їхати на оглядини неокраеного сьвіту божого.

Бог згодив ся. Спакували усї манатки на одну хмару, відправили молебствіе на дорогу, і Бог поїхав в далеку мандрівку оглядати Сіріус, Юпітер та зорю Альфу. Від'їхали з Богом і всї його прибічні Серафими і Херувими, а решту ангелів разом з арх. Михайлом, зараз-же по від'їздї Пана Бога, сьв. Микола повигонив з раю. Захопивши владу над раем і землею, сьв. Микола почав реформувати небо.

Покликав на авдіенцію Сатану і подали собі руки. Сатана випустив з пекла усю аристократію та інтеліґенцію, а спасенних робітників і хлопів, починаючи від Адама і Авеля, загнали чорти у пекло. Сатана, з дозволу сьв. Миколи, навіть перебрав ся у будинок „Правди Божої" з цілим леґіоном дідьків, котрі подіставали в раю посади писарів, полїсманів, наганячів і т. д.

Пішли реформи за реформами.

Під гук чортячих нагаїв робітники і селяни скоро спорядили були рай після вимог сучасної культури. Провели рівні улиці, були проведені рури з вином амброзію, так як за часів бога Юпітера та Перуна. Сьвяті ста-

ли гоноруватись один перед другим своєю славою, яку вони полишили між людьми своїми ділами. А до раю впускали тільки тих, хто більше церков набудував, абo чим иншим відкупив ся у сьвятих від пекла. Взнавши про відміни на небі і римські папи і російські царі отворили торговлю відпустом. Богачі перестали вже боятись богацтва, бо знали, що лиш добра офіра на церкву божу дасть їм певний доступ до раю.

Микола підібрав собі міністерство з хитріщих отців церкви і правив небом і землею „Во імя Отця і Сина і сьв. Духа".

В раю навіть не хотіли згадувати, що десь є Бог. Божий Двір полишений пусткою, розвалив ся і той голуб, що в нему Богс пускав свого духа на землю, здох з голоду замкнений в клітці, бо про него всї забули.

Матер божа примушена була ходити в найми, щоб заробити на кавальчик просфори для еї каліки сина.

Оттак було в раю того ранку, коли сьв. Микола їхав до сьв. Василя Великого на нараду.

———

У Василя Великого

Переїхавши майже через цілий рай, св. Микола підкотив до обістя св. Василя Великого, котрий повнив уряд міністра доброчинности людської. „Голодного нагодуй. Голого вбери“, так було написано над ворітьми. У св. Василя саме був величезний баль, з тої радости, що презбітеріянські попи в Канаді дали Бодрукови роздати межи руські фармері 96 фунтів старих лахів. Пили за здоровлячко новонародженої руської незалежної церкви, що малаб зправославити Анґліків, з котрих Рай не мав жадних доходів.

У просторім покою, оздобленім золо том та оксамитом лежали по східному звичаю на різблених з слоневої кости софах угодники і угодниці божі в рожевих та блакітних, прозорих загортках з вінками рож на головах. Красні, майже голі грішниці обносили гостий вином, овочами і солодечю. В гостях у св. Василя були тоді саме російські царі: три Олександра з коханками, Микола Перший, пара ґенералів, пара московських епископів, св. Марія Єгипетська Роспутниця, св. Марія Магдалина і що кілька угодників і угодниць, котрих сьвяткують в Росії; римо-католицьких не було жадного, зглядно на ворожі відносини царів до пап. Уже усі гості були добре підчмілені небесною амброзією, а цар Микола Перший, як воік, уже став зачіпати служниць, — коли до покою веселощів увійшов стурбований Сьвятитель Микола.

— „Гура! Хай жие Кольцьо!“ крикнули гості, побачивши свого старого товариша-гультіпаку. Але Миколї було не до неї не до веселости.

—„А йди Василю, сюди“, покликав Сьвятитель свого міністра народної доброчинности.

—„Чого?“ не хочучи вставати з софки, обізвав ся св. Василь, притискаючи собі до грудий пухку, білу рученьку Марії Магдалини.

— „Та йди, коли кажуть!.. Ти пяницюго!“ вкипів угодник.

— „Гей, дівки, ану прохолодіть гнів преміера чарчиною амброзії!“ не боючись Миколового крику, закомендерував служницям св. Василь.

— „Я сама йому піднесу,“ закричала Марійка Єгипетська і, скочивши з софки, стала леститись коло угодника.

Той випив з мармурових ручок Марії, улагіднив ся, але знов таки став кликати Василя вставати.

— „Та чого тобі?“ підійшов нарешті до него св. Василь.

— „Гей, усї Романенки, ідїть теж сюди“, покликав св. Микола російських царів і вийшов до ґабінету св. Василя Великого; ті послухались. Там розповів їм Сьвятитель про молитву царя Миколи Другого. Почувши, в якій скруті є його правнук, цар Микола I. почав попихати вздовж і поперек свого сина Олександра II. за скасоване ним паньщини.

— „Не лайтесь, а радьтесь“, просив їх св. Микола: „Щоб його голубчика поратувати, треба витлумити принаймнї половину руського народу“.

— „Та чорт їх бери!.. Вимордуй їх хоч і всїх, лиш ратуй!“ кипів Микола I., дзвонючи острогами.

— „Але се вже не в нашій силї, се лише Бог може зробити,“ чіхаючи потилицю, пояснив св. Василь Великий.

— „Б-о-о-о-г!“ нагадали собі Бога зрадники.

— „Треба просити Бога,'' сказав Василь.

— „Але де його візьмеш?'' почіхав собі карк і св. Микола: „Хто знае де він у безвісті волочить ся!"

— „Треба ж зараз же відшукати!.. Се чорт зна що!.. Які у вас злі порядки на небі! За мого царованя голку б мої жандарі відшукали, не те що Бога ...Післати ж зараз по него реґімент дідьків!" розкричав ся цар Микола І.

— „Гов! Ваше величество! подумайте, що кажете? Та се не політичних злочинців вишукувати,але Бога...Його треба хитрощами підійти, а то зґедзькаєть ся і несхоче нічого зробити. Я вже його добре характер знаю. Що ти скажеш, Василю?"

— „Нічого, Миколо, хіба лише те, що сідай на літака і лети шукати його Саваотське Величество, а я вже певний, що ти його зумієш підійти, і все буде добре... Але ходімо трохи підкерпимось на дорогу."

— „Але, отче Миколо, постарайтесь для нас. Ми ж усі дбали про вашу славу," опали угодника царі.

— „Та мене вам просити не треба, усе зроблю, коби тільки його відшукати," і вони вийшли з ґабінету до гостей.

Угодниці, і навіть служниці, були дуже цікаві знати, про що радились царі з св. Миколою. і вони вчепились до своїх кавалерів з розпитами. Ті розповіли їм потай усю справу, і дами заспокоїлись.

Св. Микола перехилив пару киліхів райської запіканки і сївши на літак св. Василя Великого, відлетів шукати Бога. Веселе товариство виряджало його веселими криками та маханем хустинками. По дорозї св. Микола здибав тих ангелів, що повигонив з Раю, котрі як бідні пташки перебували на хмарах, і вони вказали йому напрямок, де шукати Бога.

На хмарі.

На великій білій хмарі, яка поволї плила в небесних безвістях, лежав обкладений подушками Господь Бог Саваоф і куняв. Архангели зеленими лопухами відгонили від його сьвятого лиця мухи. Тихо і хороше. Над головами синїє безодня небесна, сонечко золотим колїсцятком мерехтить, поблискує, обливаючи старенького Бога з його білими криластими прислужниками ясним,теплим сьвітлом.

Кругом анї телень. Якраз проти хмари обгорнута тяжкою сїрою мракою безшумно повертаєть ся величезна куля планети Юпітер.

Бог вже зовсім облишив тепер піклуватись землею. Все віддав на руки сьвятим та угодникам своїм, а сам старощами своїми перебрав ся на сю хмару, ради відпочинку.

Один з архангелів, обганяючи від сьвятого божого лиця мух,теж почав з притоми куняти і зачепив лопухом за сьвятого божого носа. Бог прокинувсь і позїхнув, а потім таки добряче пчихнув, що аж загреміло по хмарах.

— На здоровлечко! Бувайте здорові! — в один голос крикнули архангели.

— Дякую! — відповів Бог, ще раз потягнув ся і заговорив до сивого, як і він сам, ангела, крила котрого були обідрані як у старої гуски:

— А памятаєш Серафиме, як мене Сатана носив щоб утопити, коли ми з ним землю творили?

— А якше, памятаю, Гошподи... і ше ви тодї і жемлю поблагошловили, поки він ваш на уші штири кінця швіту носив, моря шукаючи.

— А що, хитро перехитрив Сатану? — задоволений собою, питав ся Бог. Він, як і усї старі герої, дуже любив погомонїти про свої великі вчинки. Особливо Бог хвастав ся, що землю сотворив.

— Та якше не хитро Гошподи! Шатана ваш ношить, шоб утопити, а ви нишком жемлю швятите. І як він не почув, як молитви читали? — перепитував хитрий Серафим.

— Хе, хе, хе, — розвеселив ся Господь.

— Слава тобі, Господи! слава тобі! — солодко засьпівали в один голос архангели тріпаючи крилами.

Бог уже зовсїм розвеселив ся.

— А памятаеш, Серафиме, як ми зьвірів диких, усяких птиць лїтаючих, усяких гадин повзаючих та риб водних з глини лїпили? —

— Памятаю, Гошподи! І ше тодї у ваш глини на Євку не виштарчило.—

— Слава тобі, Господи! слава тобі! — солодко возопіли архангели, тріпаючи крилами.

— А як ти думаеш Серафиме, чи не заходитись нам от тепер, та сотворити ще жите отут і на Юпітері, га? — розглядаючи через люнету величезну, вкриту мраковиною кулю Юпітера, питав ся Бог.

— Куди нам Гошподи, ж нашими старощами жвірі виліплювати! — зашемотїв дїдусь Серафим: — Штарі ми вже штали, недочуваемо. Дошить вже ж наш і тої жемлї, котру нїяк до ладу нї до порядку не можемо довешти.

— Та я не думаю заходитись. Я лише тебе питаючи в силї ми ще що нового сотворити?—

— Слава тобі, Господи! Слава і сила твоя! - возопіли на шестий глас архангели наоколо подушок, тріпаючи крилами.

Коли се, розпихаючи архангелів, біжить старий угодник божий Микола.

—Чого ти, хаме, дороги не даєш! не бачиш хто йде? — штовхнувши під бік кулаком одного архангела, підбіг сьвятий Микола до Господа Бога і впав на коліна. Він був тільки в одній реверенді і стулї, ризи десь видно потубив кваплючись по дорозї.

— Господи Боже! Вічна правдо і розуме не зміряний! Пане сильних і царствующих! Гніве праведний і радосте чинящих волю твою!

— Ну, чого тобі? — спитав Бог сьвятого Миколу.

Господи Боже! Споконвіку гріхами смерділа земля грішна і спокою не давала престолови твоєму, і потопив ти еї потопом праведним...

— Згадую, згадую про се! — насупивши сиві брови, сказав Пан Біг.

— Господи Боже! Ти віддав нам сьвятим угодникам твоїм доглядати землею та людьми твоїми, щоб чинили люди волю твою, правдї та добру покланялись, з гріхом первородним бороли ся і терпіли за його муки земні. —

Бог ще дуще насупив ся, бо згадав як Адам з Евою бувши ще молодими, покрали в него яблока з раю.

— Памятаєш Серафиме, як ти вигнав з раю Адама з Евою? —споглянувши на Серафима, спитав Бог.

— Ох! памятаю Гошподи... — тяжко зітхаючи відповів засмучений Серафим.

— Ти вічна правда і суд праведний! — завопіли архангели.

— Господи Боже! не покаяв ся люд грішний Содоми і Гомори, не покаяв ся башти вавилонської, полону египетського, ига татарського і підвів ся знову проти правди твоеї сьвятої. Восхотів рай на земли запровади-

ти. І речуть безумці устами своїми: „Несть Бога"! і вірних тобі гоненію продали, і мало вже вірних твоїх на землї руській християнській лишило ся. З Жидами сина твого від тебе ісходящого розпинателями і з сатанськими дітьми соціялістами звязали ся, і згонять правду твою з лиця землї, вірних твоїх з сьвіту зводять. Увесь рай мучениками переповнений. Архистратиг Мін-Семенополковський, великомученик князь Сергій Цїломудренний, управителї і воеводи і тьма воїнства меньшого поліцейськими та жандарями нарицаімиго, і соглядатої від їхніх мечів всей рай переповнений! — Тут сьвятий Микола зірвав ся на ноги і став висмикувати собі волосе, що росло двома білими кущами коло вух. І возопів сьвятий Микола в гніві гласом веліем з болю тяжкого: — Господи! ратуй вірних твоїх, ратуй землю свою, найкраще сотворіне свое! —

Бог тільки слуха та гнївно очима поводить. Видко як груди його сьвяті гнївом наповняють ся, бо схилив він вуха свої до скарги Миколи сьвятого угодника свого. Микола знов гримнув на коліна:

— Побий Господи, громами своїми чернь люту по містах перебуваючу, що коло діявольських вигадок машин ходять, пролетаріями себе невірними прозивають. Побий їх Господи, бо незадовго повалять вони престіл твій, і возведуть трон Сатанї батькови своему! —

— Так се знову робота тої мармизи рогатої? — гримнув Бог.

— Так Господи!

— Так ось я їх, тих перелїтаїв. Ич бісової віри дїти!.. Ану хлопці, поможіть менї встати! — сказав в гнїві Пан Бог і став підводитись з подушок. Архангели стоять сумні, крила поопускали і сльози їм на очи навер-

нулись; лише двое взяли Бога під руки, одїж на нему випростовуючи. Микола скочив до стріл божих, щоб хутше подати. Ухопив ся за них, посїртав, посїртав, як мале цуценя лежачу вівцю, тай лишив,увесь зачервонїлий не зрушивши з місця.

—Ну, і важкі бісової віри стріли! Як то наш старий Бог їх піднесе? — позірнув недовірчиво на Бога Микола. А Бог глянув на архангелів і побачив їхнї сльози:

— Чого ви нюні розпустили? — гримнув в гнїві на них Саваоф.

Архангелів мов косою скосило, повалились до ніг божих і почалось таке ревещи, що за ним не чути було голосу божого. Тільки видно як він махав руками, стоючи між ними як дуб високий, а вони як гуси біленькі кругом него лежали. А угодник сьвятий Микола стоїть побіч, борідку собі посмикує, злими очима на архангелів позирає.

— Та замовчіть, щоб ви кріэь землю провалились! — кричить Бог.

Ангели замовкли, вдарили поклони, та так й лишились лежачи, притулені лобами до хмари. Один старий Серафим клячучи на колїнах, простяг руки до Бога, і возмолив ся заливаючись слїзьми. Сльози текли по зморщках поуз носа і затїкали до беззубого рота.

— Господи! Ти любов незміряна! Ти сонце усїм жите посилаюче! Ти батько живого, ти ворог смерти! Ти творець сьвіту з нїчого. Ти тьму від сьвітла віддїлившій! Ти сотворив землю і сьвіт веселий і населив його людьми, щоб впивались розкошами сьвіту твого і радїли радостию твоею!

— А коли вони такі гріхи роблять, що стерпіти не може дух мій! — буркнув Саваоф. А Серафим обхопив ноги сьвяті божі:

— Господи! Ти помилував грішний град Ненавію, бо там були малі діти. Тож було мале місто, а земля руська християнська кишить людом твоїм.

— Господи помилуй! Господи одверни гнів! — возопіли архангели, заливаючись слезами, і простягли крила свої як голуби наоколо ніг божих.

— Та чого ви так його Саваофське величество опали? — підскочив до архангелів в великім гніві сьвятий Микола, боючись, щоб вони не вблагали Бога: Чи вам гріхи людські миліщі правди божої? А ще архангелами звет́езь! Я би з вами так не панькав ся.

— Ти й так нас з раю вигнав, що тепер довелось нам по хмарах мов тим горобцям перебувати, — позираючи з ненавистию на сьвятого Миколу, відповів один молодий архангел.

— Господи! не слухай їх! Чини праведний суд свій! Вони се розрюмзались, бож їхній обовязок за людьми вступатись — сказав сьвятий Микола.

Бог вступив до стріл. Архангели вчепились за його рясу, ноги, руки: Господи! Господи помилуй! розлягав ся їхній крик по небу. Господи помилуй, коли не людий, так хоч нас, бо за кождою одною людиною, має згинути один ангел.

Бог не міг вже ворохнути ногою, так оточила його небесна сила. Пролетарів, що хочеш ти перебити на землї руській християнській е стільки, як піску морського, як зьвізд небесних. Подумай Господи, стільки то нас згине, коли ти їх в стан грішників переведеш, на вила дияволські настромиш.

Бог стояв позираючи то на архангелів, то на сьвятого Миколу:

— Та невжеж їх так богато, що, Миколо? —

Та чогож ви собачі діти голову нашому панови мо-

рочите? Геть від його сьвятих ніг! Правда рахунку не знає, гряди Господи, — відповів сьвятий Микола.

Але Бог не міг посунутись, так його архангели оточили, крилами білими вкрили, а за сьпівом їхнїм жалібним не чути було гласу божого, крику Миколового.

— Та щож се? Та як ви сьмієте з його Саваофським величеством так поводитись! Геть, розступіть ся!.. А! Иродові діти! І в лютім гніві сьвятий Микола почав товчи архангелів ногами і руками, а ті тільки й вопіють.

А бісової віри. . а бісової віри діти! так оттак!

Лице сьвятого Миколи зачервонїлось, білі кущики волося коло вух настопурчились як роги, тільки видно як довгими руками вимахує насідаючи на небесну силу.

— Шож ти тут харцизяко робиш? — вхопив за обшивку розходившого ся Миколу архистратиг Михайло, котрий тоді саме ловив з десяткою ангелів кривого чорта, який тягнув до пекла праведну душу повішеного в Москві робітика.

— А твоє яке собаче діло? — гримнув на архистратига сьвятий Микола, тай замовк, тай враз прохолов, побачивши коло носа архистратигову шаблюку.

Архангели кинулись до архистратига Михайла:

— Михайле! Михайле! Він підбиває Пяна Бога, щоб вони побили громами своїми нарід руський христіянський робітників мучеників праведних.

— Що?.. стара собако! — підскочив Михайло до Миколи: Скільки тобі цар сьвічок настановив? Скільки міліонів карбованців обіцяв, щоб ти поміг йому нарід руський христіянський під ярмо урядницьке запхати?! Кажи! і Михайло замахнув ся на сьвятого угодника мечем. Меч блиснув як блискавка по небі, і громи загуркотіли по хмарах. Микола обхопив руками облича і

присів зі страху.

— Що таке?! -- кинув ся Бог розбороняти Михайла та Миколу.

Михайло схилив меч до долу.

— Господи! Ти повірив вигадкам сього попа. Ти хотів люд свій громами побити, нас ангелів знищити. Ради чого? Ради того, щоб богатирі на землї веселились, бенкетували, в порфіру та висон вбирались, правду в темницях в залїзах тримали. А щоб ти нїчого не взнав, отсим халамидникам, книшохапам патлатим, книжникам-фарисеям церкви будували, від гріхів своїх золотом відкуплялись... Що правду ховати! Попи на небі, попи на землї. Цїлий рай царями нагачений. А хто вони такі? Розбійники людоїди. В крові, в розпустї цїле жите бабрались, а тепер в небі за сьвятих сидять! А княгинь всїляких, а пань, а управителїв та воєводів, цїлі зграї! Господи! надходить послїдний час. Не чорти твоєму престолови ніжки підпилюють, нї. Отсї фарисеї твою правду приспали, в кайдани закували, твій люд з тобою, тебе з твоїм людом розлучили. Господи я що дня на землї буваю і бачу що там дїеть ся. Та спала душа твоя, і мовчав я. Дві тисячі лїт мордують дукарі, цїсарі та владики народ твій. Дві тисячі лїт терпів він, думав, що ти з ним, що посилаєш ти їм муки земні ради раю небесного...

— На землї має бути рай мій — крикнув Бог.

-- Так Господи! Так робив ти... та осліпили очи твої, оглухли уха твої, а тим часом пекло на землї запровадили вороги правди твоєї, во імя твоє зробили. І почув тепер народ, що нема тебе з ним, і гомонять міста і села: „Нема з нами Бога, нема його на землї нашій. Неправда землею опанувала. Підводьтесь усї на прислужників наймитів її.“ І повстав тепер народ на

ворогів своїх і твоїх Господи, і кровю сполокана земля твоя. І кричить нарід твій гласом вопіющого в пустині: „Господи! Де ти? Поглянь оком своїм на найкраще сотворіне свое.“

Господи помилуй, Господи помилуй! — завопіли архангели, розстеляючи крила свої білі коло ніг божих.

— Господи... — хтів знов Микола заговорити до Бога і вже простяг був руки, але враз замовк, бо Михайло так на него глипнув, що у сьвятого мурашки поза шкірою забігали.

— Щож мені робити? —розвів Бог руками позираючи то на архангелів то на Миколу.

Усі мовчать. Пійманий чорт між ангелами стоїть трусить ся, хвіст під себе підгорнув як побита собака, криву ногу трохи наперед виставив а побіч него душа повішеного робітника здивовано позирае на Бога, котрого вперше за житя побачила.

— Та спитай Господи душу отсю защо їй тіло повісили! — випхнув перед Бога архистртатиг душу робітника: „Кажи Богови защо тебе повісили?“

— Не було де заробити, не було що їсти, я скрізь прохав роботи, а коли побачив що діти мої з голоду одно по другім почало вмерати, — я пішов з товаришами і розбив царський шинок забравши звідтам двайцять карбованців. Мене зловлено і тоїж ночі повішено, засуджено військовим судом.

Душа була свідомого робітника,могла і з Богом поговорити: Господи! — сказала душа. — Ось ти руками розводиш, не знаеш що робити. Насамперед треба скинути царат, бо він лежить колодою на дорозі робочого люду а потім забрати у капіталістів їхні машини та землї і все зробити спільним громадським, як учив 2000 літ тому назад нас Син твій Ісус Христос.

—Добре! — каже Бог, — тільки що мені зробити?

— Гошподи, пошлухай на мене! — заговорив Серафим. Дві тишячі літ не був ти на жемлї, гряди Гошподи на жемлю рушьку хриштіяншьку, побач уше очима твоїми і жнатимеш вше шо робити.

Почувши се Бог схилив голову і задумав ся, бо нагадав йому Серафим ті часи,коли ходив він по землї руській научаючи люд свій правдї своеї. Згадав як хороше було по степах, кругом колисило ся жито мов море широке зелене, хвилї по нему сиві перебігали, жайворонки в небі звенять, небо синїе а біленькі хмари мов білі вівцї по небу пасуть ся. Перепелицї підьпідьомкають в шпеници а волошки голубенькими головками з збіжа визирають, а там над могилою орел чорний лїтае, плава широкими кругами, любі дїти божі люди волами на возах їдуть. Защеміло серце боже і знова йому захотїлось побачити руський край.

— Підемо на землю! — тупнув Бог ногою, підвів голову і взяв ся в боки і відразу наче помолодшав: Хай знають ще що е Бог! Що хлопцї?

— Слава тобі Господи, слава тобі — радісно засьпівали архангели лїтаючи навколо Бога...

— Утїк! утїк — закричав один ангел. Всї озирнулись. Понизше хмари на Миколовім лїтаку тїкав кривий чорт, скориставши, ше про його забули.

— Лови! гримнув архистратиг Михайло блиснувши мечем. Десяток ангелів як орли розпустили крила і полетїли за втїкачем.

Лови, лови, лови! громами перекочував ся по хмарах голос Михайла.

Ну, хай собі ловлять, сказав повеселївший Бог, а тепер по старому звичаю, переберіть мене хлопцї дїдом. І йому принесїть торби, вказуючи на Миколу.

Микола сумно схилив голову і мовчить, показуе як сильно страждае дух його від неласки божої. Архангели розтворили скриню і видобули з неї старе дранте. Натягли на Бога полотняні штани, діраві чоботи, обдегчену чорну сорочку, вчепили з двох боків по торбі, дали два патики в руки, причепили з переду ліру а на голову наділи стару підрану шапку. Бог скулив ся і забренькав на лірі підсьпівуючи: „Дайте не минайте, Як би ми очеса мали, Так миб вам доріжок не засідали.''

Ха, ха, ха, реготались архангели.

Ану, тепер вас, ваше преосьвященство, одягайте торбу і ризи Лазарові, — глузуючи з сьвятого Миколая, підступили вбирати його архангели. Микола гримнув перед Богом на коліна:

— Господи! коли ти хочеш направду йти на землю, то як же його в таких лахах перед людьми показатись, та нас до жадної порядної хати не пустять.

Ні, ні, по старому звичаю. „Голодний я був і ви не нагодували мене, голий я був і ви не вбрали мене, до хати просив ся я на ніч і ви нацькували мене собаками" .., Перебирай ся коли я кажу.

Микола мусів підлягти архангелам.

Гуски задрипані! сичав угодник на слуг божих.

На Миколу теж вбрали підрані штани, вбрали в личаки, сірак увесь в дірках аж рудий. Сей сірак колись Петро апостол вбирав на хожденіе з Богом по землі. Начепили торбу з сухарами, при боку тикавку і теж ціпок в руки, а на голову підраний капелюх. Іди в сьвіт і не гріши, штовхнувши в плечі, кінчили архангели перебирати сьватого. А тимчасом Бог далі робив собі пробу сьпіваючи і бренькаючи на лірі:

Як був собі старий Лазар,
Та я його знав,
Та була в його та стара свита,
Та й ту я украв.
Та був собі та старий Лазар
Премудрий стрілець,
Та вистріляв горнець масла
Й коробку яець...

Микола в розпуці оглянув начеплені на йому лахи і гримнув на коліна перед Богом:

— Господи, освободи мене від сеї подорожі. Коли ти повірив Михайлови, а в мені угодникови твоему зневірив ся, то возьми собі кого иншого. Бо сумує дух мій від немилости твоеї. Микола вдарив поклони, торба з сухарами зсунулась і тарахнула угодника по голові, капелюх впав і сонечко заблищало на сьвятій лисині, як на ставочку.

— Не перебивай сьпівати; ти підеш! обізвав ся Бог і далї сьпівав:

Як був собі та не мав собі,
Та узяв собі затесав собі
Нетесаного тесана...

—Миколо! підтягай, і почали в двох:

Ой зійшла зоря вечерняя
Над Почаевом стала,
Облягали Почаїв Татари
Як чорная хмара.
Турки з Татарами Почай облягають,
Хочуть зруйнувати,
Ратуй, ратуй божая мати,
Монастир пропадає.
Ой вийшла діва Марія
Тай на хрестах стала,

Кулї стріли відвертала
Турків відганяла.

Тяглись довгі слова пісні, архангели слухали.

Сонце як величезна червона пательня, сховалось на ніч за морями.

Ну, ходім! — сказав Бог і підвів ся на ноги.

Архангели притягнули довгу драбину і спустили її з хмари на землю. Бог глянув на драбину і нагадав собі як він одної ночи лазив по сій самій драбинї битись з патріярхом Йосилем і тодї йому ногу зломив.

Ну, пращайте хлопцї!

— Щаслива путь. Бувайте здорові! закричали архангели помагаючи Богови злазити.

— Миколо! та йдиж бо,—чув ся з під хмари сьвятий його голос.

Зараз, зараз, — крикнув Микола, але він не мав часу, бо саме виливав свою злість і гнів на архангелів.

— Гуски задрипані, бісової віри стерво! — лаяв ся як перекупка сьвятий Микола.

— Іди, іди, Бог кличуть! — підганяли ангели угодника до драбини. Іди, покажи вашу попівську роботу правдї божій.

— Чогож ви як собаки причепились, що я вам зробив — відгризав ся угодник.

Іди, іди!

Микола поліз по драбинї на землю а вже з низу долїтав голос божий:

— Миколо, Миколо, та чомуж ти не йдеш?! Злїзай!

* * *

Уже пізно в вечері коли гостї розходились з палацу сьв. Василя Великого, пригнав на лїтаку до раю кривоногий чорт, тїкаючи від рук арх. Михайла. Він розповів веселим гостям, що стало ся з Миколою, як він му-

сїв перебратись з Богом на землю. Ся вістка викликала в мешканцях раю велику веселість, нїхто собі не брав на серіо нової мандрївки Бога, бо певні були, що по кількох годинах мандрівники вернуть ся умучені на небо.

На другий день навіть райський гумористичник „Пекельна Смола" вийшов з образком на першій сторінцї, що уявляв сьв. Миколу в образї дїда, сидячого в Київській лаврі і прохаючого ялмужни.

Та кажуть, що хто сьміеть ся, то той буде плакати.

В Петербурзї.

Був мрачний осінний вечер, добряче темно, коли Бог з Миколою спустились з неба на одну з великих вулиць царської столицї Петербургу. По хідниках бігли йшли, поспішали несчислені юрби народу; мов річки текли вони попід височезними мурами будинків, дахи котрих ховались в навислій мрації. Блискучі ліхтарі робили в низу день, а в горі висїло чорне склепіне неба. Улицею торохтїли дорожки, летїли рисаки, котили кінні трамваї переповнені людьми. В містї гуло, стугонїло, гуркотїло так, що не тільки Богови, а й Миколї, що всетаки бачив за свое жите і стародавній Рим і Нікею, — стало моторошно серед вулиць нового Вавилону.

— „Чого поставали? Забирай ся!" гримнув на них вартовий дозорець і став підступатись до них з такою страшною міною, що наші старенькі, трусячи торбами, побігли геть з середини улицї до хідника. Їх двічі трохи не переїхав рисак, налякав автомобіль, ледво дістались до хідника, де й притулились під стїною. То якраз було шкло великого маґазину колонїйного і гастрономічного краму. У вікнї висїли ковбаси, риба, стояли маринади в бляшанках, цїлий кіш винограду, червоні ябка так і усьміхались своїми рожевими бочками до переходнїв. А в маґазинї стояли богаті панї, і офіцири, купуючи всякі ласощі.

— „Господи! Іиже богу ковбаси!" уздрів зголоднїлий Микола улюблену страву: "Тільки трохи грубші ніж ті, якими гостили нас колись кобіти на Руси. Господи, от би тепер повечеряти". У Сьвятителя аж слина з рота покотилась, побачивши стільки присмак. Не встиг

Бог відповісти свому угодникови як якихсь три обшарпаних парубка стало перед ними, а один з реґітом сказав:

—Братці! дивіть ся, що се воно таке за опуда? Якісь на них торби?" А з маґазину вибіг молоденький клерк і опав Бога з Миколою:

— "Чого поставали? Вікна від людий заступаєте. Заберайтесь звідси!"

— "Забірай ся ж, коли тобі кажуть," потяг по вуху парубок угодника, що той шкереберть покотив ся по хіднику. Наші старці по такім витаню підхопили свої ціпки і швиденько подались вздовж тротуаром. Їх підхопила людська течія і гнала кудись все далї і далї...

— "Господи, ото і буди ті пролїтарі, щоб їм усім виздихати", почав свої старі штуки Микола, знайшовши нагоду напомповувати Бога проти народу... А люди все йшли і вони йшли за людьми. Навколо були гурми панів, пань,блискали уніформи вояків, а поміж них чорні, скулені постатї робітників. З величезних шклянних стін маґазинів вилилось на улицю море сьвітла, визирав богатий крам, — а наші старці боялись вже спинятись, щоб на його подивитись...

Ось вулиця скінчилась і їх викинуло на простий майдан.

Бог з сьв. Миколою спинились і не знали куди йти. Навколо них творилось безглузде, божевільне, чого вовони ніяк не могли збагнути. Бог пригадав вже був собі свою хмару, подушки, ангельську обслугу і небесну тишу, і йому захтїлось домів. Миколї було ще гірше серед вохкої мраки та гуркоту невідомого міста. Йому стало крутити в старих кістках.

— „Ви звідки будете?" підкотив ся до них когутом чорнявий парубок в синій чумарці, в чоботах з халявами

"фляшками".

— "Що?" перепитавсь Микола.

— „Ви певне будете з Хахлов?" допитував ся джигун:"Я теж із Хахлов, хотя уже совсьом призабув говорити по хахлацки. А ви чого сюда до нас у Пітер забрались? Чи не маете якого проханя до Государственной Думи? Теперички дуже богато мужицького народу задля сих ділов до нас заїздить," розпустив язика цікавий хлопець.

— „Скажи нам, голубчику, деб його нам переночувати?" бачучи, що хлопець вічливий, поспішив запитуючись його Микола.

Се ви відносно нічлїжного дому? себто не маєте де спати?.. А от що зробіть, — бачите оту улицю?"

„Бачу," хитнув головою Микола.

— „Так ідїть туди і питайте де є гостинниця? А коли вам вкажуть, то просто і пакуй в двері, а там уже вам раду дадуть."

— „Спасибі тобі, голубчику, хай тобі бог помагає," подякував Микола, і наші старцї почимчикували через майдан.

— Просто до того високого будинку,а потім заверніть заріг," кричав їм на вздогін парубок.

— „Се видко хритіянська душа," сказав задоволений Микола. Бог мовчав та тільки розглядав ся навкруги, дивуючись, як відмінилось за ті 2.000 літ людське жите.

Підійшли до високого дому; то якраз було помешкане міністра внутрішних справ. Вздовж попід муром стояв шараг вартових поліцаїв, межи ними вітрили вбрані в сьвітські убраня шпиги.

— „Треба ще розпитатись отих воїнів," вказав Микола Богови на поліцаїв.

Підійшли.

— ,,Добрий вечір вам'', скинув шапку Микола перед поліцаями: ,,Скажіть хай буде ваша ласка, де тутки гостинниця?". Поліцаї обступили їх з усіх боків з наготованими рушницями. Підбіг якийсь ,,сьвітський" з чорною борідкою і закрученими до гори вусами.

— "А виж хто будете?'' грізно запитав ся околодок (поліцейська саржа).

— ,,Що?'' перепитав Микола.

— ,,Та чи маете ви від?"

— ,,Ну а як же голубчику, щоб людина без виду була? Вид і у зьвірини е.

— ,,Та ти чого хахлацку гумористику розводиш? Чи пачпорти маете?'' підскочив панок з козячою борідкою, зазираючи йому в обличе. Один поліцай уже мацав руками по торбі.

— ,,Їй-же богу жадних пачпортів не маемо і не шукайте, самі сухарі", забожив ся Микола.

— ,,Потрусити!'' як відрізав, скомендерував панок. Миколу і Бога схопили.

— ,,Голубчики! їй-же богу нікоторих пачпортів ми не крали'', кричав Микола.

—,,Тихо, сучий сину!'' і величезний кулак поліцая торохнув сьв. Миколу в щелепи, повен рот набіг крови. А руки поліцаів мацали скрізь: в кешенях, торбах за халявами, в пазусі.

— ,,Отсей певно робітник'', вказуючи на Миколу шпиг: ,,А сей, вказуючи на Бога, безумовно студент, і також безумовно, що його борода приліплена,'' і шпиг так смикнув Бога за бороду, що в него аж сльози з очий покотились.

— ,,Добре приліплена, я думав що лиш привязана. Ну та се ми в иншім пляцу взнаемо, з чого ви складае-

тесь.'' нахабно дивлючись в лице боже, сказав шпигун.

— ,,Ну, чи є бомби?'' питав ся поліцаїв околодок, що вже скінчили обшукувати наших старців.

— ,,Нічого не знайшли ваше благородіє'', відповів салютуючи, пикатий як сом поліцейський десятник.

— ,,Відставити їх на поліцію; там розберемо що се за птахи. Іванов! поклич двох фіякрів'', скомендерував околодок.

— ,,Їй-же богу ми не птахи, а смиренні християни, милостею людською животіючі. Відпустіть Христа ради душі наші на покаяне!'' Возмолив ся до поліцаїв сьв. угодник.

— ,,Та чого ти Хахла удаєш? Нащо Хахла відграваєш? Тепер і Хахлови вірити не можна, крикнув шпиг.

— ,,Та які ми Хахли? Ми божі люди''.

—,,Мовчи'', звелів потихенько Бог. Микола замовк, тільки стоїть та зітхає тяжко:

— ,,Треба було дідами перебиратись? от і приймають нас порядні люди, як якихсь гайдамаків!'' нарікає святитель.

Наших нещасливих мандрівників оточили з голими шаблями поліцаї, своїми страшними мармизами дух сьв. Миколї смутять,

Приїхали два звощика (фіякри) дохлими шкапами. Підсаджуючи кулаками та колінами, поліцаї помогли Миколї з Богом сїсти на візки. Бога посадили на одного звозчика, Миколу на другого, коло кождого по обох боках по два поліцая.

— ,,Торкай!'' скомендерував десятник, і візки застугоніли по бруку вулиці. Потяглись безконечні шереги будинків та ліхтарів, чорні пасми людий на хідниках і підбите крівавою загравою чорне склепіне неба.

Повернувши раз другий улицями, де вже було мен-

ше народу, та переїхавши невеличкий майдан, звозчики спинили свої коні перед похмурим будинком одного з петербурських „поліцейських участків".

— Що, ще привезли?—запитав ся вартовий поліцай.

— „Поклич діжурного!" крикнув десятник.

Вартовий зник в чорних дверях поліції.... Незабаром вибіг низенький чоловік в чорній з золотими ґузиками тужурці, простоволосий, махаючи від обуреня руками.

— Ні! ні! ні!.. Везіть куди хочете!.. Нема пляцу! Усі нумера переповнені! Де завгадно! Я не приймаю!.. — І низенький панок гримнув за собою дверми.

— „Кудиж вас, чортів відпровадити? У Неву чи що? Переломати вам усі ребра, щоб знали, як онтакими ділами займатись!" гримав на Бога і Миколу десятник, соваючи їм попід ніс кулаки.

— Не псуй собі крови Іваничу, ми їм ще за сї клопоти подякуємо! — заспокоював свого начальника поліцай, що сидів проти Бога на поличці.

— „Вези у „Петропавловку," — крикнув до звозчиків десятник, і дорожки заторохкотіли знов, і довго знов переїздили з одної улиці в другу. Туман усе осідав, холодний, пронизливий; ліхтарі блимали жовтими плямами у навислій мраці, поліцаї насторошили вуха, сподіючись зради або нападу. Микола так змерз в своїм дрантю, що звинув ся в клубок і сидів нерухомо, схиливши аж на коліна свою сиву голову та проклинаючи себе, що нехотячи підбив Бога іти на землю.

— Щоб ви виздихали! прокляв сьвятий угодник сам не знаючи кого.

Знов підїхали до чорних мурів і довго ждали, поки десятник ходив до середини. Нарешті він вийшов з двома надзирателями і начальником вязниці.

— ,,Кажу ж вам, що пляцу цілкового нема! От шіснайцятий нумер буде страчений вранці, тоді і опорожнить ся казня, але до того абсолютно не годен приймати“ — пояснював десятникови начальник.

— Та запхайте їх, ваше благородіє, тепер туди, хай перед смеритю розвеселять його. Він певно попа не схоче, а сей довгобородий його по своєму посповідає. Не пуститиж їх нам...Нігде пляцу нема...А сї каналії до помешканя Його Превосходительства хтїли дістатись... Се не аби які злодії! — прохав десятник.

Вязничний довго думав, дивлючись на арештантів, потім махнув рукою:

— ,,Ну, хай їх чорт цірве!.., Відвести до казні нумер 16 “

— ,,Вставайте!“ крикнув десятник.

— Пошевелївай ся! — підсаджуючи кулаками під боки, наглив поліцай Миколу вставати. Але сьвятий угодник так був закляк від холоду, що поліцаї мусіли стягати його з дрожок за обшивку.

,,А ти стервяко! бойкотуєш чи що?“ і кулаки поліцая почали розгрівати замерзлого угодника.

Бог поспішив сам встати і обійшов ся без бійки.

Їх завели до вязниці.

В коритарах блимали лямпки, розливаючи по стїнах і долівці червоно-жовте марево. Скрізь по всїх кутках і за виступами стїн ховались і слались чорносїрі тїни. А в стїнах двері і двері, важкі оковані залїзєм з засовами мов там позамикані слонї, або велити. В кождих дверях віконце, котре дивить ся на вас, мов око мерця. Вязниця нагадує склепіне кладовища, моторошно стає в нїй живій души.

Ось і двері нумер 16.

— Коридорний! відчини... — покликав начальник

діжурного.

— „Сюди не можна... Ще не порожна... На суд відвели."

— Відчиняй без балачок!—вгнїволось начальство.

Вартовий злякав ся і вхопив ся за двері. Заскрепіли важкі двері, і наших старців пхнули в малу казню з вікном трохи не під стелею та ліжком в кутку.

Гримнули за ними двері і почув ся рип замка; здавалось, що замок гризе залїзного ключа. Лїхтар з над дверий розбивав сїру млу жовтим блиманем.

— „Миколо! щож се?" ставши перед угодником, крикнув Бог, насупивши грізно брови.

— Ох, Господи, страждає дух мій і болить тїло моє!... — і Микола упав на ліжко, що те аж застогнало.

— „Та ти кажи що се таке? яке право мали ті воїни над нами знущатись?! І чиї прислужники вони? стискаючи угодника за плече, питав ся Бог. Микола лежав лицем в подушцї і вже не плакав, а з усеї сили напинав мозок. як би так Богови набрехати, щоб і вовк був ситий і вівцї цїлі.

„Іде властитель дому свого творити суд управителям своїм."

— „Та чогож ти нїчого не кажеш?.. Миколо!" штовха Бог Миколу, а той все дума. Думки як блискавки, голову перелїтають: „Багато Бог побачить такого на землї, що буде проти заповіди сина його... Треба усе так йому розтовкмачити. щоб чорне білим, а біле чорним здало ся... І яке йому діло до нас?.. По божому так, а по нашому цїлком инакше .. Лежавби собі на хмарі та ангелам байки плїв... Гуски задрипані!...А щож як тепер усе розбере?..."

— Ох, чи викручусь?! — крикнув голосно Микола і,скотившись з ліжка, впав перед Богом на колїна.

— „З чого викручуватись маєш?" питав його Бог.

— З темниці сієї, Господи! — обняв коліна божі угодник.

— „Встань, а то побачуть!" крикнув на него Бог; той підвів ся з долівки втираючи кулаками сльози.

— „Як сьміли вони, знущатись над нами і хто вони затчивші нас у темницю сю? гримав Бог.

— Господи! то вірні слуги правди твоєї, — солодко возгласив угодник.

Як? чи правда моя в знущаню є?" скипів Бог.

— Господи! Лихі часи тепер. Прислужники діяволові на усякі способи до правди твоєї хочуть дістатись, і мусять стеречи її вірні слуги твої мечами і кайданами.

— „Любов і покірливість — служба моя!" рек Бог.

— Так, Господи, колиб не боронили правди твоєї мечем, давноб вбита була вона.

— „А нас за що тут замкнено? Чи неправда моя від мене?"

— А на що-ж було переберматись в одіж ворогів правди твоєї? пояснив Микола.

— „Від котрого-ж часу ся одіж стала одежою ворогів моїх, чи не завжди я вбирав її на ходженія мої? А прецінь ні разу не діставав ся до темниці.

— Господи! Відмінились часи тепер. Рече апостол: „Прийдуть до вас льви в овечих шкірах", от і нас половлено в страху, чи не льви ми, — крутив Микола як міг на всі боки.

— „Льви, вівці... Нічого не розумію. Треба більше роздивитись. Чує дух мій що тут щось то теє не теє. Ну та побачимо, що далї буде... Тепер відпочиньмо трохи."

Бог скинув з себе торби і сїв на ліжко.

— „Сїдай Миколо!"

Микола простер руки до Бога.

— Господи! буде вже з нас,вертаймось на небо.—

— ,,Ні, доки всего не побачу очима своїми і не почую вухами своїми не верну на небеса... і не кажи", втяв Бог; відтак взяв ліру і почав потихеньку бренькати ,,Про вдову, що мала трох синів."

— Господи! господи! — зітхав Микола, а сам думав:

,,Требаб було царя з синодом повідомити, щоб Бога сподівались... Зігналиб вони своїх правдиво-русских до одного міста, вклонились би Богови, сказалиб йому, що їм добре поводить ся і відпровадилиб непроханого гостя назад до неба. А тепер що буде? Захотілось же тому дурникови, щоб Бог громами його нарід вилущив!... Мало гармат має?! Ох, що то буде, що то буде?... Микола схилив ся аж до колін своєю сивою,засмученою головою.

Бог бренькав на лірі...

Ось в коритарах почулась хода богатьох ніг; все близше і близше, і ось за дверима ставсь гамір. Знов почав замок жвакувати ключа; рипнули двері і розчинились: за ними з'явились жандарі і тюремна сторожа. Вони випхали з поміж себе молодого блідого хлопця і впхнули до казні. З стогоном враз зачинились двері, мов камінь привалили до гробовища.

Хлопець стояв, потираючи руками чоло. Він нічого не бачив, не чув. Здавало ся, що він тільки що прокинув ся і пригадує собі якийсь дуже його вразливший сон. Кучері русявого волося мов золотим вінком обвели його бліде чорноброве личко. Великі блакітні очі дивились здивовано, і такі хороші, такі дитячі.

— ,,Защож його будуть страчувати?" думав Бог, дивлючись на тоненький, стрункий як у дівчини, стан хлопця, що був убраний в чорний піджак, синю сорочку і високі чоботи, Хлопець поточив ся трохи вперед і знову потер чоло рукою:

— Шибеницю відмінили... Розстріл... з ласки... ха, ха, ...Ласка!.,. — Йому повело губи нервовим параксизмом. А очі дивлять ся кудись двома блакітними зірками... крізь мур у вічність.

— Гей, що се з тобою?,.. Треба триматись до кінця, бо на те йшов. Не сором ся! Не тепер, так в четвер, а від смерти не втечеш... — і він помотав головою, і зробив руками пару рухів, щоб трохи себе заспокоїти. Тоді його погляд упав на сидячих на ліжку Бога та Миколу... Здивовано розчинив свої очі і став придивлятись..... І згадав він свою соняшну Україну, степ, перелоги і на шляху під дуплинастою вербою отаких самісіньких старців.

— Та чогож ви, діди, отут у тюрмі опинились? — підбіг до них.

— ,,А так як бачиш... Забрали, тай привезли сюди, синку," відповів Бог, позираючи любо на хороше лице парубка.

— З котрих же ви сторін, чи давно з України?— питав ся радісно.

— ,,Та з під Київа, з повіту Переяслівського," відповів Микола.

— І я з Переяславщини, — зрадів хлопець.

,,Так за щож тебе на смерть присудили?" перебив його Бог.

— Ах, смерть!.. -- здрігнув хлопець і враз замовк, схиливши голову.

— Знаете... - почав він казати, розтягаючи слова: Там у селї Іванївцї живе моя мати, прозивають її люди Петринихою, а як будете коли в тих сторонах переходити, зайдїть до неї та вклонїть ся від мене. Скажїть їй, що любив я її і нїколи не забував... та хай простить, що не міг я її старости доглядїти... ,,Хто возлюбить батька

або матїр більше нїж мене несть мя достоен." Так казав Христос... Я кладу душу свою за друзї своï... Та скажіть їй, щоб не плакала. А більше нема чого переказувати... Ага є ще там у мене собака Рябко, що любить він мене. Просїть матїр, щоб доглядала його... Ото й усе....

— „Та за щож тебе стратити мають? спитав його знов Бог.

— Защо? і хлопець усьміхнув ся до Бога своїми блакітними очима повними слїз і обійняв його за плечі: Защо? За тебе, за тебе, любий народе! З торб, з лат, з драння отсего тебе хотїв визволити, від злиднів вратувати... Покарав розпинателїв твоїх, і розпинають мене. — Хлопець схилив голову на колїна божі. Бог гладив його русяву голову. Парубок плакав: йому так було хороше на колїнах свого народу.

А Микола сїртав ся на місцю від злости. Навіть хтїв було крикнути на хлопця: „Та як же ти сьмів руку піднести на владу від Господа настановлену?" Та стримавсь се при Богови сказати, бо знав як Бог ненавидів римських імператорів, гонителїв християнських. Знав, що послав він сина свого первородного сокрушити усяку владу на землї, і їх усїх сьвятими поробив, що помагали синови його в роботї його... Микола бачив, що не викрутить ся, що побачить Бог неправду усю від царів та панів походячу, нами сьвятими поперту.

— Ох, ох, ох!... — зітхав сьв. Микола, та непридивляв ся ще Господь до думок сьвятого угодника свого.

„А кому ти спадчину свою відпишеш?" не втерпів, спитав таки Микола.

— Спадчина моя — тїло мое, хробакам віддам його, — усьміхнув ся парубок.

Замовкли, сталась тиша, і в сїй тиші знов почулось,

як став репіти замок. Розчинились двері, і до середини увійшов у чорній рясі, з гривою чорного волося бородатий піп. Від бороди по широких грудях спадав аж до черевиків синій з білими хрестами попередник. На грудях на сріблім ланцюзї лежав великий срібний хрест з розіпятим на нїм Ісусом, а в ситих руках держав невеликий хрест теж з замордованим на нїм Христом. На пухких попових пальцях блищали дорогі злоті з діямантами перстенї. Маленькі очі його позирали зза залитих товщем вій. Побачивши не одного, а трьох увязнених, піп нерішучо спинив ся, і острах з'явив ся на його пицї. Але швидко попівська пиха знов вернулась до него, він виступив наперед, розпустивши воскриля свої. Бог здивував ся: йому здавалось, що бачить перед собою поганьского жерця. А Микола крутив ся мов сидїв на шилї.

Парубок підвів голову, і його очі грізьно блиснули:

— А, чорний круче, уже прилетів! — крикнув осуджений на смерть.

Але піп заговорив голосом лисицї:

— „Сину мій! ти маєш зараз ставати перед суд божий... Я прийшов приготувати тебе.“

— Заберайте ся геть з сею комедією! крикнув хлопець: Я не вірую у вашого державного бога. Мій бог — тут на землї, а вашого схованого десь за хмарами менї не треба... Дайте менї спокій! —

Піп відмінив „тон“:

- „Вибачайте... Ви не дивіть ся на мене партийними очима. Для нас, душпастирів, ви всї рівні і дорогі нам. Навіть заблудша вівця дорозша. Перейшовши муки смертної кари, тодї тільки ваша душа зможе мати надію на прощене на небі. Я мушу підтримати вас, щоб вратувати душу вашу від гієни огненної...“

— Гієни! шакалї! крокодилї! Ви кровопійцї мого

народу! Жерці поганські! Жерці злотого Ваала!... Забе-райтесь геть!Хай ідуть кати мордувати тіло мое, але ду-ші моеї я не дозволю мучити, не дозволю! — і збентеже-ний хлопець зірвав ся з ліжка на череватого попа з ку-лаками... Той йойкнув і з прожогу вискочив з казні у коритар.

— Уууу-у! прокляті! Мало я вас видусив, мало! — кричав парубок, махаючи кулаками. В крику тім чулась розпука ненагодованої помсти.

Потім стих і знов сів побіч Бога.

— Оттак, дідусі! Поки будете давати оттим книшо-хапам собі очі лудити, не бачити вам доти сонця-прав-ди. Не вірте їм про чудеса небесні, а творіть на землі рай собі! Вачите, який він відгодований, то з людської біди розпух він так.

„Господи! покиньте його! То той пролетар!.. зашe-потів Микола Богови на ухо: Чуете, як він про вас ка-же?“

„Так не віруеш в бога-отця вседержителя, творця неба і землі?“ грізно звернув ся Микола до парубка.

— „Ні, діду... В того бога,що попи нам проповіду-ють, я не вірю, бо то не бог, а якийсь лютий самовладець, який тільки карати вміє. А коли й добро тобі зробить, то аж потому, як за тебе принаймі пів со-тки святих уступлять ся. А сьвяті дурно не зроблять; кожному, за найменьше діло хоч за копійку свічку тра поставити... Се ошука — нема такого бога! Я змалку вірив у доброго бога — а колиб такий був, то не давби він так страждати народови своему. Виж бачили сами, як голодують селяни, як поневіряють ся робітники, як дохне без зарібків та інтелїґенція, — і як над усїма знущаеть ся кулак поліцая, — з гнївом і болем казав парубок. Бог лиш хитав сивою бородою, а очі його сьвя-

ті сумом застелило. Миколу аж чорти поривали від злости, що хлопець своєю балаканиною божій правді очи розвязує.

— „Так кажеш, що поганий у вас бог?“ спитав Бог парубка.

— А жадного нема! — втяв той, схилив голову і залетів думками за мури темниці, де страждав його народ.

Бога дуже зворушило усе те, що почув від парубка:

— „Так виходить, Миколо таке, що і воїни і жерції, як були, так і є, як були у людий кроволюбні боги, так і зістались!... може і царі ще водять ся!“ крикнув до Миколи Бог... Та голос божий перебило брязкотїне штихів і тупотїне ніг за дверима. Двері розчинились і до середини увійшли дозорці, офіцир, начальник вязниці, прокурор, а в дверях було видко широкі, жовті, телячі пики салдатів-татар. Парубок глянув на катів своїх і враз зблїд:

— Ага? уже!.. — загомонїв він, встав і провів рукою по чолу: Так щож, я готовий... Ходїм!... Прощайте дїду... Не забудьтеж: село Іванівка, а моя мати Петринчиха... Я готовий!... і твердою ходою пішов на смерть, оточений з усїх боків катами. Знов зачинились двері, і знов на хвилю стало тихо у вязниції.

Бог схилив сиву голову і думав про те, що довело ся йому чути і бачити тої ночі:

— „Довго, довго я не був на землї“, хитав він засмученою головою: „Земля та, та люди не ті, і одїж їхня і звичаї і усе не те. Тільки лихо з добром не покинули боротись. І лїктори, і воїни, і жерції, і узилища, і вертепи і стогнища вавілонські зостались такі як були...“ Бог глянув на сьв. Миколу, що куняв собі, спершись на бильце ліжка, і усьміхнув ся:

— Гей, гей!... А скільки разів менї отой угодник

висьнівував: „Спи, Господи, усе добре іде на землї твоїй“... Добре, бачу, що „добре“... „А той білоголовий просто сказав: „Нема бога!“ А хиба був? не було!.. Бог спав, не було бога!..Цікаво,що неправда за мое спане на землї наробила? Гм!..“ хмарами насупились брови божі і глянув він знову остро на угодника свого, що той аж затрусив ся на місци у снї.

— „Так, кажеш, що „прислужники“ правди моеї заточили мене сюди?... Ох, щось лукавиш угоднику Миколо!“ І зазернув Бог у думки угодника свого і побачив, як турбують ся вони в неспокою та в небезпеці, і брехнею чорніе душа сьвятого. І побачив Бог в самій глибині серця Миколиного щось маленьке,чорненьке, як дохла пявка,і звав ся той хробак царем Миколою,і ховав його сьв.Микола в серці своїм від ока божого,а золота корона блищала на головці пявки тієї... Грізно насупив ся Саваоф і блискавками запалали очі його:

— „Зрада! Зраду баче дух мій! зашепотїв він: Томуж то усе Микола благав мене вертатись на небо. Нї! Гряду по землї своїй судити живих і мертвих. Не верну на небо, не покину тебе люди мій, щоб не казав ти, що забув я тебе... А зраду твою, Миколо, і прісних твоїх судиму судом вічним... Хай тільки роздивлюсь на дїла ваші!“

Микола спав, розвернувшись на ліжку, не чуючи слів божих.

-- Трах, трах, трах!.. враз розбив тишу гук сальви, пройшовши з надвору крізь грубі мури вязниці.Бог глянув, і побачили його сьвяті очі невеличке дворище оточене з усїх боків чорним муром і накрите чорною пеленою ночі, що вже починала сивіти, бо благословилось на сьвіт. Там чотири дозорцї сьвітили ліхтарями, стояло два шереги салдатів, білий дим ще вив ся понад ними, на голові прокурора, блищав шовковий верх целїндра,

а серед дворища, як хрест на Голгофті, був вкопаний білий стовп, коло котрого на трох кільцях звисало на віривках тіло того парубка, запхане в довгий білий міх, на котрому чорніли крїваві плями. Час відчасу тїло ще дриґає. За стовпом білїє купа вапна і чорніє під ногами убитого готова яма. Підійшли догорці, перетяли шнур і тїло полетїло в яму. Копачі стали її закидати. Коло ями крутив ся піп, благословляючи те душогубство в імя Того, що сказав: „Не убий!" Офіцер скомендерував, і „заприсяжені убійники" вийшли з дворища, гримаючи зброєю, за ними пішли „представники власти," полишивши копачам запорпати тїло уже безпечного ворога.

— „Он воно як!" сказав Бог, встав і став ходити від дверий до стїни, і його тїнь то збільшувалась, то зменьшувалась на сірім мурі, Микола спав далї, але уся вязниця ревла ревом! То вязні, хоч криком, хотїли висловити свій безсильний протест проти морду вчиненим катами над одним з їхнїх товаришів.

В тюрмі.

В ранці Микола знов чіпляв ся до Бога, щоб вертатись до неба, або перебратись у панську одіж, бо старцями перебрані вони скрізь будуть тільки биті та упосліджені.

— „Не викрутиш ся!" тільки і відповів йому Бог, так Микола уже і не чіпляв ся з своїми порадами.

Просиділи так замкнені вже й до обіду, а ніхто більше не заглядав до них; вже й обід минув, і сірий вечір став зазирати у заґратковане віконце.

— Господи! їсти мені хочеть ся! з плачем в голосї заскиглив до Бога Микола.

— „Не единим хлїбом буде жив чоловік", відповів йому, усьміхаючись Бог.

— Господи! не годен витримати, живіт болить! — стогнав сьв. угодник.

— „Попрохай прислужників правди моеї, може тї тебе нагодують", закпив Бог.

— Вам усе жарти, а тут християнин від голоду погибае!

— Стривай, та у тебе в торбі сухарі е", пригадав собі Бог.

— Сухарі? — протяг Микола і скривив ся. Розвязав торбу і витяг з неї старого житнього сухаря; здавалось, що зелена цвіль перейшла його наскрізь.

— „Се ті сухарі, що ми з Петром назбирали дві тисячі лїт тому взад", згадав Бог.

— Їх і собака їсти не буде! — шпурнув Микола сухарем в куток.

— „Про мене'', здвигнув плечима Бог.

Микола притулив ся лицем до віконця в дверях і став пильнувати за дозорцями. Побачив одного, що йшов поуз дверий і крикнув:

— Пане! — але корітарний не звернув на него уваги і пішов собі далї.

Підійшов до дверий і Бог і побачив, як саме двох дозорців волочило попід пахи безпритомного робітника; кров текла з розбитої голови мученика: кров його була на тварах і руках катів його.

— „Кричи дужче, бо бачиш не чують . . . роботу мають'', сказав Миколї Бог.

Микола простояв так коло дверий цїлу годину, аж уморив ся кликати. Ніхто не звернув на него уваги. Так стало і поночі. Ніч друга. Микола відступив ся від віконця і сїв на ліжко. А темряви все гускли, і незабаром не видко вже було нї Бога, нї Миколи. Коли се почув Микола, що хтось розмовляє за дверима.

— Добродію! . . Га? . . слухайте на мене! — крикнув у віконце угодник.

У віконцї з'явилось сьвітло і чієсь лице.

„Хто тут?'' спитавсь голос.

— Та ми ж бо! — крикнув Микола.

„Хто ви? У мене в сїй казнї нема нікого'', відповів дозорець.

— Та як нема, коли ми є! Нас же ще вчора тут замкнули, — здивував ся угодник.

„Значить ви не записані'', відповів нечуло надзиратель.

— Голубчику! чи записані ми, чи нї, їйже богу цїлїсїнький день анї росини в ротї не було. Дайте пропитанія, тай засьвітїть — благав сьвятитель.

„Ви ще нічого не дістанете, бо ще не записані'',

відповів корітарний і пішов собі.

— Та як же! — крикнув Микола.

— ,,Не записані!" почув він голос божий, що тремтів від сьміху.

Микола знов сів на ліжко. Сидів і проклинав нишком долю, а як згадав, що ще стільки йому доведеть ся намучитись з Богом у довгій мандрівці, то аж руками за голову схопив ся.

— ,,Не хапай ся за голову. Будеш йти зі мною до кінця путі моеї", сказав йому грізно Бог.

Щось зашамотіло над одвірком і вгорі блиснула лямпка. Знов жовте сьвітло заблимало по казні. Розчинились двері і увійшли дозорці. Надзиратель побачив торби і і сказав·

,,А ви і річи маете . . . Ну беріть усе те, і ходім".

Микола з Богом забрали торби, ліру і вийшли на коритар. Їх відвели до вязничої канцелярії. Поставали перед начальником тюрми, що переглядав якусь грубу книгу. Один з дозорців розгорнув лиестр і почав записувати, позираючи на Миколу: ,,Росту середнього, сивий, очі сиві, особливі прикмети: лисина велика, аж по самі вуха". Потім почав записувати Бога: ,,Зросту високого, волосе сіде гривою, ніс орлячий, очі . . . "

Бог гостро дивив ся на него зпід насуплених брів.

,,Очі — чортівські", занотував писар.

,,Як твоя фамілія?" спитав писар Миколу.

— У мене хвамелії нема, — відповів той.

,,Як, то ти з ,,непомнячих родини"?"

— Еге . . . Нежонатий, — пояснив Микола.

,,Що за несїнитниця?" обізвав ся начальник зза столу, почувши відповідь Миколи.

,,Тебе питаемо фамілію, назвиско твое?"

— Ага? . . . хвамелії не маю, бо нежонатий, а наз-

виско мое, Микола Барськії, там мої — . . . тай замовк трохи не сказавши, що там у Барі лежать його мощі.

— А ви хто? — спитали Бога.

— ,,А ми ніхто!'' втяв той.

,,Ага, недаєте показній? Нічого, посидете в нас трохи довше, то ми будемо все знати, хто ви і відкіля,'' усьміхнув ся начальник: ,,Відвести їх назад у No. 16''

Їх відвели назад, позабиравши від них усе, що лиш ті мали. Коли вели назад, то знов Бог бачив, як надзирателї на руках несли якогось арештованого. На него страшно було глянути; ухо відірване і висїло на шкірочцї, нїс розбитий до кістки, під вибитим оком чорний синець, на руцї поломані пальцї. І кров його на мучителях його.

— ,,Римське гонене на християн, тай тільки!'' думав Бог.

— ,,Ну досить з нас сего!'' сказав Бог, і сотворив чудо і вивів себе і угодника свого з темницї на вольний сьвіт.

Утеча.

Над Петербургом висіла червонава пелена туману, кругом гуло і стугоніло. Без торб, без ціпків, (бо все зосталось у вязниці,) у самому дранті, пронизані холодною мракою, переходили наші старці улицю за улицею, поспішаючи геть від царскої тюрми.

— Добре, що хоч шапки в казні були забули, як до канцелярії ходили,а то простоволосим довелосяб шпацерувати, — радів Микола поспішаючи поперед Бога. Коли здибали ся з поліцаями, а їх скрізь було, як нерізаних собак, тоді наші старці обминали їх потихеньку, і коли поліція лишалась позаду, тоді зачинали від неї утікати.

Улиця раптово скінчилась і Бог з Миколою вийшов над берег закованої в ґраніт ріки. Грізно котились чорні, німі вали, ріка Нева несла свою широку воду свобідно і гордо через столицю тирана. Геть внизу пересувались білосуваті огники парівців, а просто під берегом чорніли берлини. За річкою знов підводились величаві забудови. Був вже початок північної осени; Нева дихала холодом; з шклянним дзвенкотінем плило вже по ній кригове „сало".

Моторошно стало Миколі, чуючи той дзвенкіт надходячої зими, і він трохи не з плачем звернув ся до Бога:

— Господи, коли вже воля твоя така, що хочеш ти оглянути землю свою, то ходім в теплі землі, близче до Ірію, — бо пропадемо тут з голоду та холоду, — благав угодник.

— „Кажи, де найбільше бунтувались пролетарі ті?" грізно підступив до Миколи Бог.

— У Москві-місті великий бунт був, — відповів сумно сьв. угодник.

— „Туди і підемо", поклав Бог.

— Господи! невже пішки підемо? — злякав ся Микола.

— „По старому обичаю", відповів Бог.

— Господи! не карай так тяжко ніг своїх! Се ж лісами та багнами, дорогою тяжкою йти треба . . . Далеко ми від Москви, міста сьвятого.

— „Так щож!.. Чи фараонову колесницю звелиш запрягати чи що?" усьміхнув ся Бог.

— Тепер люде вигадали машинами їздити, такими возами, що пара їх тягне, поїдьмо і ми, Господи!.., благав Микола: Ми бо ніколи по сих північних безвістях не ходили, чужа і незнана нам земля ся, тілько по дурному блукати будемо.

— „Паньство машинами тими їздить.... Не поїду!.." пробубонів Саваоф.

— „Ні, Господи! Усякий люд їх уживає, бо розділений є на три клясі. Пани в першій їдуть, підпанки у другій, а недопанки та чернь у третій... Поїдьмо, Господи, хоч у третій, — пояснив угодник.

— „Хтож поділив людей моїх на три череди, чи не рівність — був заповіт мій? Ану ходімо, подивлюсь на поділ той!" обурив ся Бог.

— Не знаю тільки, де вози ті стоять, почіхав собі потилицю угодник, бачучи в роспуці, що що не крок, то глибше і ширше стає прірва межи ним, а Богом.

— „Піди розпитай ся в тих воїнів, що тобі „гостинницю показали"! глузував Бог.

— Вам тільки сьмішки! — обізвав ся сьвятитель, о-

глядаючись навкруги. І ось вони побачили, що якась людина підійшла над річку і впала на землю. Бог з Миколов підійшов до неї, — се лежала і плакала якась дівчина, простоволоса, у чорнім подертім плахітю. Микола потрусив їй за плече:

— Дівчино! дівчино! скажи, куди на Москву дорога? —

,,Чого вам?.. відчепіть ся від мене нещасної!'' ховаючи голову між колінами, сердито в плач відповіла дівка.

— ,,Та чогож ти плачеш, голубко?'' спита її Бог, взявши за руку.

Дівчина підвела голову і, побачивши двох незвичайно вбраних дідів, перестала плакати. По хорому личку її ще котились сльози, запалені горячкою очі блищали не добрим огнем, кволе тіло її скулилось від студіні і тремтіло.

,,Чого вам?'' знов спиталась вона.

— Чого плачеш, голубко?'' спитав її Бог, котрому серце краялось від жалю, дивитись на людську дитину.

,,Чого плачу?.. Жите остогидло!.. Досить наїлись вони тіла мого!.. Не можу більше! Пропаща я!.. Утопитись хочу, от що!'' сказала вона тремтячим голосом і знов заплакала.

— ,,Не плач, голубко!'' не знав Бог чим її порадити. А дівчина знов сховала голову межи коліна у свою брудну спідницю.

— ,,Не плач'', сказав її лагідно Батько усіх людей і взяв за голову. Дівчина змовкла і глянула в його добре лице.

,,Пропаща я!'' сказала вона суворо.

— ,,Та з якої радости?'' спитав Бог.

,,З житя роспутного! Коли було тіло, то і їли, а як

з'їли усю мене, пранцями, хоробами всякими наділили, то тепер нікому я непотрібна, ніхто й шкірки з хліба не дасть посмоктати... Утоплю ся!..“ І в роспачу хтіла скочити у річку.

Бог схопив її за руки.

— Та скажи, дурна, куди на Москву дорога! — крикнув на неї вгніваний Микола, не люблючи бабського скиглення.

„На Мос-кву? ростягла дівчина: Вам на залізницю, чи що“.

— Еге, на машину сідати.

— А ген, бачите, чорніє міст... Перейдіть по нім, а відтам проста дорога до двірця... Де вакзал, питайте“.

— Ну ходімте! — потяг Микола Бога за рукав, та дівчина схопила Бога за другу руку і крикнула йому в лице:

„Не дав ти мені втопитись, старий хріне! Та як не сьогодні, то завтра, а утоплюсь!..“ і дівчина з плачем побігла і зникла в пітьмі близчої улиці. Бог сумно дивив ся їй вздогін; Микола сіртав його за рукав:

— Та ходімте... Роспутниця то якась божевільна!..

Бог обурив ся:

— „Я бог страждучих і впавших!“ крикнув він в лице свому сьвятителеви і пішов геть до мосту.

Угодник здвигнув плечима:

— Усе з своїм демократизмом пхаеть ся! Коли так ту голоту любиш, то йшов би собі справді у старці, або куди инде!.. А то демократ, а у боги лізе! — лютував Микола, посьпішаючи за Богом до мосту.

Перейшли міст і знов протяглась перед ними довга невідома улиця.

— Колиб мені тебе з Петербургу витягнути, щоб хоч нічого про царя не довідав ся, — шепотів Микола

радіючи в серцю, що так легко вдало ся йому намовити Бога лишити столицю.

— Чи не блудимо ми Миколо? — зменшивши ходи, оглядав Бог улицю, де на зустріч сіяв їм безконечний шерег ліхтарів.

Поспішали трутуарами люди, а пелена ночи ховала від очий другий кінець улиці. Треба когось поспитати, пробубонів угодник.

Побіч з ними тою ж улицею ішов високий, з великою бородою,з торбиною на плечах якийсь майстровий. Микола підійшов до його:

— Добрий вечір!

— Чого? — не зрозумів майстровий, що Микола поздоровкав ся з ним.

— Скажи братику, куди його на вакзал, на чавунку? — запитав угодник.

— Ви їхати, чи що куда хочете? — не спиняючись питав і йшов далї майстровий.

— Еге, нам до Москви добитись треба.

— Йдїть за мною, я теж до Москви іду, — ступав далї робітник, і вони в трох пішли далї.

— Ви хахли, чи що? — оглядав їх рудий.

— Та хахли, як бачиш, — махнув далї рукою Микола.

— Коло вас і річий жадних нема? — роздивляв ся робітник.

— Були, та обікрали нас, — брехав угодник.

— Ви щож, на відпуст, чи що . . . а може до царя на поклін занесли свої мужицькі голови? — не дивлючись на наших старців ідучи, питавсь далї робітник.

— Який цар? — крикнув Бог.

— Та що ти маленький, чи що, що не знаєш, що над нами імператор панує? — глипнув на Бога робіт-

ник.

— Може Деоклеціян? — шукав очима Бог Миколу. А той сховав ся від його ока сьвятого за плече майстрового.

— Не Деоклеціян, а Микола Людоїд, Кровопієць! Чи ти старий з неба впав, що не знаєш, що хто тепер царем у нас, що він з народом виробляє, скільки річок людської крови випустив, запихаючи нарід у своє царсько-шляхотське ярмо?

Бог полапав ся і відповів; Старий я сину, на печі лежу, просом пересипаю ся, нічого не знаю що на землї дїє ся. Тільки менї здавало ся, що на землі правда царствує, а про царів то я вже думав, що їх давно вже нема.

— Ха, ха, ха, от хахол! — реготав ся рудий, а червона борода його хиталась на його груди: Правда, кажеш? Та яка тут правда! . . . Правда у вязницях від віку до віку, у князїв, панів та імператорів сидить на ланцуху, уся покалїчена, синцями збита! . . Не правда, а кати панують на землї над темним народом. Не було ще правди, і як революція не випустить з царскої вязниці, не бачити нам бідним її до кінця сьвіта.

— Стрівай, стрівай! . . хапав Бог робітника за руку: Та я сам вже бачу що воно не так . . . а хиба Константин Великий як приймив християньство, невже він не зрік ся цpraвaня? А щож се значить приймити християнство? „Хай не буде між нами нї рабів нї панів" . . Ну, а потім менї казали, що на землї руській поганьство вже щезло, що всї люди поробились християнами.

— Знаєш що, — глянув на Бога остро робітник, — начитав ся ти всїлякого дрантя: житя сьвятих, та дурацких посланій, і верзеш тепер дурницї. Давби я тобі добру книжочку прочитати, та одна вона в мене; у

рідне село хочу її віднести,там теж тьма,нетри непрола зимі... Нема діду правди, нема!Поки народ спав, пани все в свої руки забрали, вони скрізь народом як худобою екзецерують, скрізь те зіле халдейське народ глушить, житя нема! . . Читав я, що і у вас під Київом селяне рухають ся, дідичів палять. Хай, так їм і треба... Ну хлопці,тепер мовчіть. . . стація.

Перед брамою стації довгою низкою стояли звощики і як фараон, ходив поміж ними поліцай, в білих рукавичках.Фіякрами під'їздили до стації, пани з великими валїзками і кошами, ставали з пихою, кидали нужденним звощикам срібного злотого, і проходили до стації, а пакери з білими фартухами похапцем несли на своїх хребтах панські річи.

Робітник провів наших старців в простору галю третої кляси. Там ще не було людий.Сиділа лише якась бабуся, загорнена в чорну велику, та в шкляних дверях стерчав високий як дуб жандарм в сірій шинелї. Крізь шиби дверий видко було як пересували ся вагони. Цілий двірець тряз ся від проїзджаючих льокомотив. До галї увійшов молодий желїзний служачий з ліхтарнею в руці.

— Скажіть товаришу, коли буде потяг на Москву? — спитав увійшовшого рудий майстровий.

Той витяг з кишенї великий срібний зеґарок на здоровому ланцушку: — Точно за годину, — відповів служачий і розчинив двері на перон. А там з перону сунула ціла лава народу. Прийшов потяг.Несли торби, валїзки, кошики, мішки,дітий.Один пяний хлопець награвав одною рукою на гармонії притуливши її до ноги,а другою обхопив за шию пяного як і він сам жовніра.Галя наповнила ся людьми,гаміром і димом мархотки.

Ну, хлопці, от що, я білета брати не буду, а ви як

вам заугодно, — сказав до наших старців рудий.

— А на що він нам здав ся, і ми не будемо — відповів Микола.

Бог роздивляв ся на переходячих людий. Один хорий блїдий вузькогрудий хлопець упав біля дверий, несучи поперед себе велику скриню. Жандарм, котрий до того часу стояв нерухомо і спокійно пропускав попри себе людий, побачив, що йому тепер знайшла ся робота. Скочив до упавшого хлопця і торохнув його своїм кулаком по плечах. Хлопець ще дужше зблїд і витяг ся своїми вузенькими грудьми на своїй скринї.

— Так ти жабо, лежати тут думаєш? — жандарм ще раз штовхнув парубка.

Хлопець застогнав і став волочити свою скриню геть від дверий. З уст його капала кров на підлогу, а жандарм вже знов стояв рівний, нерухомий, перепускаючи своїми волячими очима переходячу поуз себе публику. Бог з сьвятим Миколою сїли на лавцї під стїною, недалеко дверий. Майстровий поклав коло них свій клунок і кудись щез. Миколї було так погано на души, неначеб то він наїв ся давучих груш. Бог на його все дивив ся.Противний був йому угодник його.Чув сьвятий дух його як тріпоще душа Миколова з страху перед карою. Піду до кінця путі моеї і суд мій буде судом дїл твоїх,сказав Бог души угодника і,насупивши брови дивив ся на метушню публики.Микола зблїд, почувши слова божі, почув мов весь сьвіт валив ся під ним, і скривилось лице Миколове. Трохи не півтора тисячі лїт був він паном землї і неба, а тут повернув властитель з далекої подожі. Побачить він все і кару дістануть нещирі слуги його. Так довго просидїв Бог з Миколою. Приходили люди і сїдали на лавках біля них. Теж мовчали або шепотїли. Декотрі грамолили ся

з своїми кошиками та клунками. Поволи чорна маса від'їзджаючих зросла. Уже не було де сидїти, богато стояло. Біля кас витяглись цїлі низки подорожних щоб купувати білети. Там теж з'явилось двох жандармів. Безперестанно стугоніли приходячі поїзди. А Бог роздивляв ся на пасажирів третої кляси. Темний, чорний люд. Нема радісних лиць. Коли ген у тої дївчини, що сидить на своїм кошику під грубою, з'явить ся на блїдім личку усьміх від якоїсь думки, то очи тодї ще дужше відсьвічують віковічним сумом.

— Ну, хлопцї, треба нам в ваґон! — мов виріс з під землї рудий майстровий.

Бог розбудив Миколу. Рудий скинув собі на плече клунок.

— Ідїть за мною, — сказав він, і розпихуючи людий, пішов до дверий на перон.

— Ваші білети — спинив їх в дверях кондуктор, а жандарм притримав рукою дверí.

— Маємо білети... пускай! — пускай! — рвонув робітник рукою двері; жандарм скочив до него:

— Покажи білет!

— Та ти що, щоб я тобі білет показував? — зчіпив ся майстровий з жандармом: Що се за порядки! Ще через тебе пôтяг спізню! —

— Як я відведу тебе куди треба, так ти не один а двайцять потягів спізниш! Мордо ти руда! Без білета захтїлось проїздитись...

— Ваш білет! — покинувши майстрового вчепив ся жандарм до баби міщанки, що несла поперед себе великий кіш. Та спинилась, застановила своїм кошем двері і стала розвязувати хустку, добуваючи з неї свій білет. Люди перлись до дверий, кричали і нарікали на затримане в дверях. Жандарм ужив власти і баба з кошем ви.

летїла за двері.

— Ваш білет! — Показуйте панове свої білети! — викрикували кондуктор з жандармом.

Майстровий геть відійшов від дверий, Бог з Миколою пішли за ним. Вони навчені раз полїцейськими, боялись навіть близько підійти до вратаря-воїна.

— Що маємо робити? — підступив Микола до робітника, котрий стояв і щось думав розставивши широко цебаті ноги.

— Треба хлопцї білети купити, інакше сї Фараони не пропустять, ходїм у чергу станемо, — і робітник став розпихати публику в напрямку каси.

— Та у нас голубчику гроший нема! Нема защо купити, — казав Микола йдучи за майстровим.

— Чи не бачив, що без білета не пускають? Значить не можна! відізвав ся робітник став в хвості низки і задерав в гору голову, заглядаючи чи довго ще йому ждати. Микола обернув ся до Бога:

— Господи, гроший не маємо.

— Піди проси в імя мое, — сказав Господь.

— Слухаю Господи, але і ви йдїть на роздобутки, бо хто знае, може ви щасливші.

Бог потакнув головою і вони розійшлись. Микола скинув картуза і простягаючи руку, заскиглів між людьми:

— Дайте копієчку на шматочок хлїба, ради душі спасеня, ради родителїв ваших, ради мук вічних...

Якась тїтка зжалїлась і кинула йому три копійки. Инші подорожні тільки озирались.

— В нас самих нічого нема, — бурчав дехто.

— І куда полїція дивить ся, що всїлякі босяки в публичнім місцї людий турбують? — обурювалась до своєї сусїди, повнолиця, чорновида, гарно одягнена молоди-

ця, жінка дрібного купчика.

— Дайте ради Христа спасителя каліцї убогому, на пропитанечко, на пробуванечко, — простягав на всї боки Микола руку. Довго він ходить уже а всего лиш три копійки роздобув.

— А щоб ви всї вигоріли — лютує душа угодника: На пропій, на розпусту, то грошей не жалуєте, а на души спасеня, то не має. Підійшов Микола до купчихи:

— Дайте на дорогу далеку каліцї неробочому!

Але ся скипіла, випяла стан і тупнула ногою:

— На дорогу тобі? На горівку ти жебраєш, пяницюго, босяку ти один!

Збентежений Микола скоро від неї відступив ся.

А Бог тимчасом вийшов з галї III.кляси до галї що біля вихідної брами.Під кольонами,біля кошиків та валїзок стояла висока струнка панночка в крисатім,синїм капелюсї. Навкруги метушились пакери. Враз підійшов до панночки жандармський офіцир з двома жовнїрами і звелїв розчинити валїзку. Панночка зблїдла. Жовнїри силою роздерли валїзку, звідки посипались набої і револьвери. Панночку схопили жандарми і поволїкли.

Іще одна жертва, — зітхнув Бог.

Головною брамою входили панї проходючи до I. і II. кляси. І став придивляти ся Бог до очий того панства. І побачив що сьвітять вони призирством і зневагою до всїх і усього, що не полужене панскостию. „Тїло моє бог мій" виписано було на чорних душах дукарів тих. „Ми царі і красше сотворіне боже" думали свинковаті серця їхнї а тїло пестило ся в дорогих сукнах та шовках. І йшла пиха та до II. і I. кляси під ноги собі не дивлючись.

— Знаю вас, — сказав Бог: Було вас богато за часів моїх, знаю ваші очи, і серце і душу знаю вашу, пявки

гидкі на тілї народу мого. Нерони, Патриції, поклонники Ваалови, поклонники телця золотого! Все по старому, зітхнув Бог: Праця сина мого пішла на марне: Раби двигають скринї як колись на піраміди фараонївські... Одїж инша а все по старому.

— Мамо, подивись, який нещасний дїдусь з білою бородою. Дай йому мама дзіньо.., — почув Бог у себе за плечима дїточий голос і обернув ся. За довгий сак високої повногрудої пишавої панї з рожевою гарною як троянда головкою чіпляла ся вбрана в біле повненька як медведятко дївчинка. Панї відійшла трохи на бік, але бідна дитина кричала:

— Мамо, дай копійку!

Панї витягнула з кишенї буракового кольору гаманець облїплений перламутром і дала дитинї мідяка. Але дитина кинула мідяком об землю.

— Дай білу копійку, — вирдувало паня.

Панї подала її срібний гривиник.

— Велику дай! — не хоче брати гривеника дитина.

— Ну, на тобі увесь гаманець, — засьміялась панї. Дївчинка сопучи, взяла гаманець, витягнула з него срібного карбованця і тодї віддала гаманець матері, потім пішла до Бога і впхнувши йому карбованця сама вернулась до матері.

— Всі ви гарні як малі, а що з тебе отсї карбованцї зроблять як виростеш? --- сумно усміхнув ся Бог: Та я прийшов усіх вас, дїтий моїх визволити --- одних з нужди, других з богацтва...

Панї з донькою пішла до почекальнї I. кляси, дївчинка все чіплялась її за убране, позираючи на Бога чорненькими оченятами, доки не зникла.

Бог пішов шукати Миколу. Недалеко від каси почув його голос:

„Дайте бідному каліці неробучому". Бог підійшов до угодника:

--- Ну, що Миколо, богато напросив?

--- Три копійки, щоб вони виздихали; а як вам пофортунило?

Бог дав йому карбованця.

--- Перший дзвінок на Москву! --- кричить і дзвонить в дверах Швайцар.

Микола шугнув до каси. Купував білет якийсь грубий купець, а за ним стояв вже наш майстровий.

--- На голубчику гроші... на нас двох... до Москви, турбував ся угодник.

--- Так би й давно... Тільки щож ти мені даєш одного карбованця?

— Та більше не маю. Щож його робити? — сполошив ся угодник.

— Я вам куплю до першої станції, а там їдьте вже „таншою тарифою", шварцуйте...

— Три білета — схилив ся майстровий над віконцем каси, кажучи назвиско станції.

Грюкає машина, пробиваючи білети і наші подорожні знова пхають ся до дверий на перон, тримаючи кождий в руках зелені квітки. Швайцар дає другий дзвінок.

У ваґонї.

Довга низка возів: сині, жовті, зелені. Дзвонять острогами, ходючи по перону жандарі, вилискують шляхи салдатської патролї, що розставлена вздовж возів мов не рухомі слупки. В двері ваґонів III. кляси преть ся публика, давлючи один одного, аби захопити собі місце, бігає якийсь молодий панок в довгім пальтї та цилїндрі і кричить; „Носильщик! No. 8 носильщик!... Чи ви не бачили носильщика No. 8?" питає він, спинюючи пакерів, що поспішають з річами до ваґонів. Ті не звертають на його запити уваги. Котять ся з гуркотом тачки з баґажом, бігає, чогось стурбоване зелїзниче начальство. Двоє пяних учнів малярської школи волочуть попід пахи третого, пяного як ніч, свого товариша (видно Болгарина), котрий кричить: „Хай живе Болгарія!" Зачувши той страшний виклик „хай живе", жандарі сполошились, як роздратовані оси і, схопивши болгарського патріоту, поволїкли до буцигарнї. На ґанку ваґона сховавшись в темрявах сїней, прощають ся, цїлуючись молоденькі ґімназияст та ґімназиястка, повільною ходою, дивлючись з призирством на „чернь"; йдуть дуки до ваґонів I. та II кляси. Кондуктори стоять при сходах ваґонів, сьвітючи лїхтарами.

Майстровий з нашими старцями поліз був у новенький ваґон III. Кляси.

-- „Для чистої публики... Проходьте у передні вози", завернув їх кондуктор.

Майстровий тяжко закляв на той поділ людий на „чистих" та „нечистих", але мусів відступитись. Пі-

шли до передних ваґонів.

В осьвічених з середини ваґонів видно як ходять, приміщують ся люди, зсаджують свої річи на полиці, розбирають ся.

Вдарив третій дзвінок. Майстровий скочив у близший ваґон III кляси, Бог з Миколою поспішили за ним. Угодник зашпортав ся на сходах і добряче торохнув ся колїном до дошки, на силу видрапав ся. Сюркають свиставки кондукторів, трубить машина і потяг поволи рушає. В вікнах мигають люди, лїхтарі. Колеса цокотять, машина додає ходи. „Ідїть сюди, тут є пляц“, махає рукою на Бога з Миколою майстровий.

Ті обережно як кожда людина що вперве їде машиною, беручи руками за полиці та лави, приходять до гукаючого на їх робітника. На одній лавці сидить сивий дрібний московський купець з великою білою бородою, а проти него його груба ще не дуже стара жінка. Купчиха хрестить ся, старий розвязує клунок і витягає з него бляшанний чайник, цукор та хліб. Разом з ними сидять двох фабричних хлопців з гармонїями в руках. Один потихеньку награває. На другій лавцї супроти хлопців сидить блїда висока жінка, запята в велику жовту хустку, а коло неї хлопчина лїт дванацять її син, у старім батьківськім пальтї, що на него за велике. Решта лавки заставлена всїлякими клунками та чемойданами.

За передїлом, куди звав наших мандрівників майстровий, одна лавка була цїлком зайва, а на другій розсїлась цїла жидівська фамілїя. Молодий Жид з невеликою русявою борідкою спер ся головою на лутку вікна, його блїда вбого убрана жінка тримає на своїх тоненьких сухих руках немовля, а двоє більших дїтий з кучерявими головками та великими чорними очима посїдали

по обох боках матері і сидять чемно. Посідали і наші подорожні. Свічки над дверима в ліхтарях блимають, ховають ся чорні нічки, а поїзд стугонить, геть видераючись з Петербурга.

,,Тепер от що, братці давайте мені ше по дному карбованцю, я пораджу ся з кондуктором, щоб, мовляв, доїхати нам до Москви не пересїдаючи", сказав майстровий.

— ,.Нащож до поради та гроший?" здивував ся Микола.

,,Який бо ти дурний! Та білет ти маєш тільки до першої стації, а не до Москви. Коли кондуктора не підшмарувати, то зроблять нам висїдку", пояснював майстровий.

— Бачиш, голубчику, отсї три копійки. – Більше, анї шага не маємо, — витяг Микола з кишені мідяка.

,,Ну, та вам з пересядками," сказав рудий.

— Як се воно з пересядками," сказав Микола.

,,А так, що на одній стації сїдаєте до ваґона, а на другій в потилицю з ваґона, виставлять".

Микола похнюпив ся.

Жид тим часом прислухав ся про що радять наші подорожні.

— Приготуйте, панове, ваші білети!" почув ся викрик кондуктора в другій половинї ваґона. Незабаром двері розчинились і, увійшовши до переділу, кондуктор повторив:

— ,,Приготовте ваші білети!" Се він говорив так урочисто, мов принаймі за ним ішов який пророк, або ґубернатор, котрого він віщував.

Усї полїзли до кишенїв по білети. Увійшов високий, грубий оберкондуктор а другий кондуктор сьвітить йому ліхтарем.

— Ваші білети давайте, панове — бубонить ,.о-

бер,'' махаючи сріблястими щипцями.

— Москва!...прибиває ними білет Жида.

— Вам зараз вставати, — переглянувши білети наших подорожних, пояснив обер.

— Ваші білети, прошу!'' чути вже заперeділом його голос. Тріскають щипці.

— Рязань... Пересідати в Москві, — бубонить далї оберкондуктор.

Майстровий підвів ся і вийшов за кондукторами.

Потяг летить в пітьмі ночі.

Бога дивувала ся їзда машиною, дивував той винахід людський, чого йому і в голову не прийшло зробити підчас твореня сьвіту.

,,Мудрими поробились малпюки ті... Не дурно нажерлись яблук з дерева зрозуміня добра і зла,'' думав Бог. А Миколин мацьок почав нагадувати угодникови, що вже майже дві добі він нічого не їв. Як на Миколину злість Жид витяг з під лавки кошик з поживою і, добувши з него велику жовту булку, почав краяти.

— Дайте, хлопці, сюди мій вузлик. Я зниженою тарифою, мовляв... — сміеть ся, вернув майстровий: А ви маете зараз пересідати. Бувайте здорові. Узяв з Миколиних рук свій клунок і вийшов до другого ваґона.

,,Щож нам робити?'' дивить ся угодник на Бога. Бог здвигнув плечима.

— Що вам робити? загомонів Жидок: У вас грошей чи що нема?

,,Та як бачиш!'' не хочучи заходити дуже в балачку з Жидом, відповів Микола.

— А вам куди їхати на Москву, чи що?... — перепитував Юдей.

,,А тож куди?... На Москву, еге.''

— Знаете, коли у вас немає білетів, то вам пораджу: Залізьте отсюди під лавку, а ми вам ноги кошиками затулимо. — Жидок нахилив ся і витяг з під лавки ще один кошик і поставив потім його під лавкою так, щоб ті, що переходять ваґоном не зауважили, що під лавкою хтось лежить.

„Та як се туди лїзти? Та як же воно?" скривив ся угодник: І ще що скажеш?"

— Там собі ляжете тай виспитесь, радить Жидівка: Хоч воно і не на перинах, зате завтра в Москві будете.

— Полїземо, буркнув Бог: Дотерпівший до кінця той спасен буде. Хоч виспимось.

— „Виспиш ся коли вже два днї в ротї анї крихтини не було!" крикнув на увесь ваґон угодник, позираючи заздрісними очима на жидівську булку.

— Що? Ви вже два днї нїчого не їли? Нате пожалости... Беріть не церемоньтесь, бож ми земляки, — замитушив ся Жидок, подаючи Богови та Миколї по великому шматки булки.

— „Дякую", подякував Бог, а Микола вже набив собі повну хавку булкою і тільки сопів.

— „А ви-ж звідки будете?" поспитав Бог Жидка.

— О, дуже здалеку... Аж з Катеринославу.

— „ А ми з Переяславу, „проказав крізь набитий булкою рот Микола, боючись, що Бог забув назвиска повітів на Українї.

— А се їдемо тай не знаємо куди, — сумно сказала Жидівка.

— „Як се!" глянув на неї Бог.

— Бачите, нас вислали з Петербурґу, бо не маємо права „жительства". А тепер доїдемо до Москви, а й там не маємо права... А гроший уже не має, і заробити не дадуть. Знову далї гнати муть, — Жидівка запла-

кала.

— ,,Що за комедія?! крикнув Бог: Чому у вас того права не мае?''

— А тому, що ми Жиди, додав Жидок.

—,,Ну так щож що Жиди. Чиж ви не люде?'' дивував ся далї Бог.

— Колиб усї так думали, як ви, усьміхнулась Жидівка: А то ось був погром у Катеринославі, розбивали Жидів значить. І нас побили. Мали ми крамничку з бакалїею, усе хулїґане викинули на улицю, понищили, собі позаносили... його ножем у бік так дали, що цілих два місяцї відлежав...

— ,,Та защож се вас розбивали?'' — крикнув Бог.

Жидівка гойдала на руках свою тиху дитину, хлопчики її спали поклавши свої кучеряві голови в пелену матері. Жид сидів в кутку відхиливши голову до стїни. Микола вминав булку. Жидівка говорила далї.

— За те кажу, що ми Жиди. Від начальства такий приказ був, що на три днї можна Жидів різати в уся Росія. Ото вони набігли і почали розбивати... А самооборона стріляе, а салдати стріляють на самооборона. Ох... — і її нервове тїло стріпнуло ся згадавши усї ті пережиті страхи.

— Та як же так? Як те начальство сьміе гоненія такі робити?'' — закипів гнївом Саваоф.

— А такий ми вже нещасний нарід жидівський. Кажуть, що бог розгнївав ся на нас і розсїяв нас по усїй землї, і усї хто тільки не хоче, може над нами знущатись...

— ,, Та се вже брехня. Отсе вже неправда,'' скипів Бог; ,,Чи бог, бог любови і всепрощеня, чи він може віддавати на муки людей своїх?''

— Так кажуть, і я так кажу, — відповіла в простоті серця свого Жидівка.

,,Ціж Жиди розіпяли сина твого единородного,'' зашепотів на ухо Микола, проликнувши послідний кавалок жидівської булки.

,,Вибач їм, отче, бо не розуміють що роблять,'' згадав Бог слова свого Сина і здрігнув, глянувши на лице сидівшого в кутку Жида. Воно так було подібне до образу Ісусового, таке сумне, таке змучене. І ще дужче противний став Богови Микола.

— ,,Так обрабували вас, а тепер і міcця-спокою не дають?'' звернув ся знов Бог до Жидівки.

— Від погромів утекли ми до Петербурґу. Думали як небудь перебути лихоліте; та тільки змучились по дурному. Усе від поліції ховались. Він одно на руки, я друге, а трете за спідницею волочить ся, і то що-вечера йдем шукати по знайомих, деб переночувати. . Поки поліція не піймала і не вислала... Дитина заплакала, мати зачала гойдати. Потяг зменьшував ходу, свистала машина.

— Ну, коли думаете далї їхати, до лїзьте під лавку ...зараз уже стація, порадив наших мандрівників Жидок.

— ,,Ну, лїзьмо, Миколо,'' сказав Бог.

,,Кращеб менї було бути свинопасом, а не угодником, коли маю отак поневірятись. — лїзучи під лавку і бючись головою об дошки, проклинав свою долю Микола. Угодник умостив ся під тією лавко де сиділа купчиха, а Бог під лавкою де були Жиди. Затарахкотїло, затрусились ваґони, минаючи, ,,стрілки'', пара вдарила по гальмах і потяг став. Загрюкали двері, заметушились пасажирі.

— Піду та кипячу принесу, тупотять коло Миколо-

лового лиця ноги старого купця.

„Вважай не спізни потягу,“ чути голос старої.

Микола поклав під голову кулак і дивить ся на звисаючі з лавок ноги. Тягне вітром по долівці з розчинених дверий. Угодникови холодно. Коло Божого лиця теж топчеть ся кільканайцять ніг. Жиди стелють ся спати. Прийшли ще чиїсь ноги в високих чоботях, певно новий подорожний... Бе перший дзвінок. Купчиха турбуеть ся:

— Сьвятителї-угодники! ще спізнить. —

„Мати моя панї,
Батько капітан,
Жінка моя рожа, —
А я шарлатан...“

Підспівуе фабричний парубок, вторуючи собі на гармонії.

— „А що, дістав — окропу?..“ — Три копійки взяли. Давай гербату, стара“. Старий лагодить гербату, купчиха розпаковуе цілу крамницю усяких наїдків. Потяг знову рушив.

„Відцураймо ся сьвіту старого.

Здуймо порох його з наших ніг“, заводить фабричний парубок на голос „Ви жертвою в бою нерівнім лягли“. Його товариш стараеть ся йому помочи, та пофальшований мотив їм не даеть ся.

„Треба заснути“ думае сьв. Микола і жмурить очи. Ваґони гойдае, колеса відбивають якийсь марш.

Бог лежить під лавою, підобгавши ноги, дивить ся широко розчиненими очима на чорну дошку над собою. Гірко йому, гірко його сьвятій души, баче вона, що муки Христові пропали на марно, що людоїдство і сита неправда царюють в сьвіті, як і царювали... Пару день як

на земли він, а на кілько то неправди надивились його сьвяті очи.

— „Стривай! До коріня, до коріня дійти треба. Загнуздай гнів свій і спутай помсту свою", радить сам собі Бог: „До кінця роздиви ся, і тоді буде суд твій!"

Бліда жінка, що їде з сином, розмовляє з своїми сусідами на лавці, з купцями:

— Бачите, бунти оті, каже вона: Чого вони хочуть? Відібрати в панів землю та роздати мужикам. А що таке мужик? Розпуста сама. Я сама з мужицького стану і усе добре знаю. Було, як я ще була дівчиною, гербату пити. Поставиш у піч горщик з водою, щоб кипячу зробити. Та не гербатою запарюєш, а пахучою травою, котру сама в лісі і назбираєш. А тепер? Тепер давай мужикови і гербату, і цукор, і самовар, та не звичайний мідяний, а білий никильований. Не хоче мідяного пуцувати, білий, каже, кращий. От і голод також. У нас в Рязані (рязанські ми) їздять хлопи до земства хліб фасувати. Та що їм з хліба, що їм з грошей? Усе що не дістануть, тут і пропють! Темний наш хлоп, дикий, заздрісний. Заздрісно йому на панів дивитись. А пани що? Пан навчив ся, його голова тисячі коштує, не то що наші соломяні мозгівниці.

— „Т.. так", сьорбає гербату купець, він давно такого погляду на нарід.

„Се ви помиляєтесь, втручаєть ся в розмову фабричний парубок: На чиїй шкірі пани такі мудрі стали?.. З нашої роботи, от що!"

— З вашої роботи? А хто вам ту роботу дає, хто проводить як робити? — закопилила губу поборниця панів.

„Вивчіть нас і ми інжінерами будемо! Правда Митре?" вдарив парубок долонею по коліні свого товари-

ша. І довго парубки сперечали ся з тою жінкою, як могли боронили нарід. Аж посварились і, помянувши пару разів її „маму“, полізли спати на горішні полиці. А обурена жінка збила свою злість на синови, що він спить, що ще малий і не годен оборонити матері.

Купці тим часом напились гербати. — Що, більше не хочеш? — питає купчиха чоловіка.

„Дякую“.

— Ну, так треба начине сполоскати. — Рука купчихи з'явилась під лавою і вихлюпнула трохи не пів кухлика кипячу, просто на лице спячому Миколї. Той зірвав ся, як скажений.

—Дай і твого кухлика випорожню, говорить задоволеним від „чаєпитя“ голосом купчиха. Не встиг Микола спамятатись, як знов з'явилась купчишина рука під лавкою і обпарила горячою гербатою лису голову угодника.

Угодник застогнав у тяжкім болю.

„Щоб тобі руки покрутило, щоб ти ніколи сьвіта-сонця не побачила!“

— Ну, хвалити бога, напили ся гербатки, а теперки проминемо яких зо пять стацій і знову побіжу кипячу принести. Люблю я в дорозї гербату пити, — каже любенько до своєї жінки купець.

„Що, ще кипячу?!.. Та ви мене усего, як порося обпарите!“ збентежив ся Микола, почувши нараду купців.

„Господи, господи!..“ звернув ся Микола, до Бога.

— „Чого!“ спитав той.

„Ви спите?“

— „Ні“.

„Менї тут чогось душно... Можеб ви лягли на моє місце, а я на ваше“... хитрить угодник.

Бог пішов на Миколине місце, а той на боже. Ледво

розминулись в тїснотї під лавами.

— „Чогож тут мокро!“ вмочив Бог руку в гербату.

„То я так впрів, господи“, збрехав сьв. угодник, вмощуючись на новім місци.

Потяг котив все далї і далї через мочари та бори далекої півночі, мов якийсь птах, що тїкає на зиму у соняшний Ірій. Незабаром всї пасажири вже спали, хто де примостив ся. Микола насвистував носом і пухкотїв губами; йому снилось що він вернув до раю і грає з Великим Василем у хвильки. Тільки душа божа прокинулась, щоб вже більше не заснути. Бог сіртав ся на місци, його гриз нетерпець, не міг дочекатись дня, хтїлось одразу побачити все і роспочати помсту над ворогами правди своєї. Але ще довго цокотїли колеса ваґонів в пітьмі ночи, аж поки не благословилось на сьвіт.

Білосуватий день поборов жовте сьвітло лїхтарів. Заворушились подорожні, забігали по долївцї ноги, прокинув ся старий купець і почав на голос молитись. Ґрюкають двері, пасажири ходять вмивати ся. Хлопчики Жидівки за щось посварились і бють ся.

— Кіндер ша! — кричить на них мати.

Прийшов підмітач з мітлою, підмітає долівку. Вишпортуючи сьміте з під лавок, зачепив своєю брудною мітлою за превілебний ніс спячого угодника.

„Чи тобі повилазило? Не бачиш, що тут люде спять, сучий сину!“ кричить схопившись Микола.

— Що там таке! — нахиляєть ся підмітач подивитись під лавку: Ти чого там лежиш? Вилїзай!

— „Так тобі й вилїзу! Ще чого захтїв?“ не знає, що каже Микола.

— Коли не хочеш, то витягнемо! — і підмітач ухопив угодника за ногу. Той схопив ся за лавку руками.

— Ну, чорт тебе бери! почервонївши, кинув витя-

гати угодника підмітач: Зараз кондуктора поклячу, — сказав він і вийшов. Збіглись цікаві, прийшли кондуктори, покликані підмітачем. По не довгій боротьбі Миколу витягли з під лавки. Його нужденна фіґура викликала велику веселість публики.

— А ось братці, і тут один лежить! крикнула та жінка, що все проти мужиків казала. Примусіли і Бога вилізати, та він і не пручав ся.

— Ваші білети? оточили їх кондуктори.

„Та виж у нас ще вчера у вечері забрали", трусить ся Микола.

Кондуктори глянули один на другого, і один з них зловісно сказав:

— Ідіть за нами! —

Вийшли в сінці.

— По карбованцю з рияка! — насів на Миколу кондуктор.

„У нас отсї тільки три копійки", став благати угодник.

— Щож ви, хуліґани паршиві, без білетів та ще й дурно, га? — Пика кондуктора почервоніла, і він люто почав товкмасити угодника під боки. Микола не встигав духу перевести.

— Так йому! так! — регочуть ся кондуктори. Потяг зменьшує ходи; стація.

Кондуктори росчинили двері, і Микола вилетів з воза, як бомба, ще коли потяг був в руху. За ним випхали і Бога.

Обидва лежать під насипом, після того, як трохи не поломили собі карків, перевернувшись пару разів коміть головою. Лежать і стогнуть. Потяг спинив ся коло невеличкої стації, де на стіні видко напис чорними буквами: „Клин".

Небо сине, ясне. Над пожовклими лїсами віходить золотеньке сонечко. По долинї хитаєть ся легенька пелена туману. На високій горобинї, оббиваючи червоні кетяги ягід, кричать шпаки. Бог підвів ся на ноги. Встав і Микола, обтираючи з лиця пісок.

— „Перша пересїдка!" глузує Бог.

.... I злигав ся я з тобою на свою голову!" клине сьвятитель.

Котить тягаровий потяг. Йде від стації юрба робітників. Щоб з ними не здибатись, потягли наші мандрівники геть через треку до лїса.

На петербурськім шляху.

По великих горбах, що розтяглись на всї боки, стоять лїси. Чорнїють бори, сосни та ялини; жовтїють, червонїють березові, осикові гаї, струсюючи з себе золоте вмираюче листе. А над лїсами підводять свої довгі шиї, закурюючи димом блїдо-синє небо, димарі підмосковних фабрик. Між гаями, мов дороге сукно, постелились зелені сїножати. Рідко коли трапить ся виорана нивка. Лїс не хоче відступити людинї своїх правічних прав, і де зо два роки не переходив плуг, там підводить ся вже буйний молодник осичини. З моху попід лїсом виглядають руді головки білого гриба, великі, як тарелї, мухомори висипались геть на долину своєю червоною родиною, мов якесь паньство на прогульку. Де-неде пасеть ся ситий рябий сементальский товар, і пастух з жовтою як солома бородою, в старих личаках, з кошиком в руцї на гриби бігає з лїщиною, завертаючи коров. Осїнне сонце півночи горить над лїсами холодним огнем. Блїде марево його плаза по сїрому бруку петербурського шляху, що ліг через горби між лїсами далекою камяною стьожкою.

Сьв. Миколї здаеть ся що і кінця не мае тому шляхови. Ось трохи не цїлий день йдуть вони по нему з Богом, минають горби за горбами, бори за гаями, а шлях усе біжить і біжить наперед них, мов хоче втечи від них, мов хоче замучити подорожних тою далечиною.

Високий Бог виступае наперед рівною ходою, розбиваючи широкими грудьми повітре. Вітер розмахав йому довгу білу бороду. Богови весело йти; сьвяті очи йо-

го милують ся красою зеленого простору, груди впивають ся сосновими пахощами.

Грубий угодник пристає, ледви шкандибає, злостить ся і буркоче:

— Ич цібатий! куди його так несе!.. До Москви! до Москви!.. І як його такими голоштаньцями туди прийти? Без гроший, без нічого!.. Босяки!.. Як босяків і витають. Ні, коли вже засвербіло на землю, так требя було зробити по людському... Хоч в панській одежі... А то зробили по божому! По старосьвіцькому! Тьфу!... сплюнув сьвятитель і став.

—Господи! не біжіть так, бо я з вами не постигну, в мене вже під колінами спухло!

Бог спинив ся. Перед ними зза дерева, просто над шляхом видко було високий одноповерховий будинок з червоним желїзним дахом. У великих горішних вікнах відсьвічувалась жовто-горяча заграва заходу. В тім будинку колись містилась почтова станція. Поки ще не була побудована николаєвська желїзниця, то царі їдучи кіньми з Петербурґу до Москви, спинялись в тій станції, щоб відпочити і перебратись у свої „апарати" і далї вже їхати до Москви з усїєю царською пихою. Послїднім тут гостив цар Микола І... За його збудовано желїзницю між Петербурґом і Москвою, і з того часу та станція стала не потрібна. Вnісля її віддав уряд московському земству (соймови), яке переробило її на повітовий шпиталь. Багато хорих селян та підмосковного фабричного люду перебувало в тім шпитали, приносючи туди на направу своє висмоктане капіталом тїло. Та послїдними часами став той шпиталь щось нелюбим московському ґубернаторови. З страхом дивилась московська полїція на те, що земство обсадило той шпиталь докторами, докторками і фальшерами, про котрих йшла слава, що вони соціяліс-

ти, богато з них були вчені за границею... А до шпиталю так богато вчащало робочого люду... Се було небезпечно для царского уряду.

Наші подорожні минули шпиталь і меньші будинки обведені цегляним муром і пообидва боки мурованки побачили невеличке село Чорная Грязь, так хаток дванайцять. Хати усї роблені з круглих колод, здебільшого фарбовані на червоно, або на темносине, неогороджені, приміщене на худобу під одним дахом з людським житлом, — як скрізь по Московщинї. Біля великого сірого заїзду товчеть ся народ. Стоять візки запряжені маленькими кіньми. В коршмі повно людей.

— Господи! можеб ми тут де попрохались на ніч, оглядае Микола село.

— Ходїм в оту найубожшу хату, що край села, сказав Бог.

Але, коли обминали коршму, з неї вибіг до них пяний, в збитим набакір картузом,обдертий і не вмиваний, босяк схопив бога за плече і кричав:

,,Заходьте! заходьте, хлопцї!.. Горівкою частують... Бесїдник буде говорити... Заходьте. тут самі наші православні.

— А ну, зайдїмо, Миколо, що се воно за бенкет у Канї галилейській, зацікавив ся Бог.

Зайшли. В просторій кімнатї нагачено людей, як оселедцїв до бочівки. Сидять за столами, на столах, стоят плече в плече. За одним столом видко високу, грубу постать якогось головатого, бородатого, патлатого, чорного як циган купця, котрий частуе людей з цілої ,,четвертини'', наливаючи горівку, в великий синїй кухлик. Побіч него молодий хлопчина крае червону ковбасу, котрою заїдають почастовані. Тої ковбаси накришена ціла миска.

,,Підходьте, підходьте, рібята!... реве басом купець.

Люде, все вбрані як фабричні робітники в піджаки, високі чоботи та пальта, підходять, мов до причастія, декотрі хрестять ся, гилять кухлик сивухи, обтирають ся рукавами, або полами, набивають писок ковбасою і геть відступають ся. На їх місце підступають до шкляного божка инші.

,,До Гамзія Гамзійовичка проходьте! Пхає наших старців босяк: Гамзію Гамзійовичу! ось іще нашого полку прибільшилось... А підниси їм.

Гамзійович милостиво на них споглянув, инші розступились.

— Босячня з Хитрового ринку! сказав якийсь селянин на вздогін сьв. Миколаеви.

Бог не схотів пити. А Микола з жадобою припав до кухлика, а потім до ковбаси, набравши її повні жмені.

Стали на бік.

Босяки далї причащались. Червоні пики, опухлі очи. У декотрого тїло на руках було зчорніле від алькоголю, пальці трусились.

Присутні курили циґарки. Дим від тютюну сизим туманом висів над головами, поволи хитаючись.

Враз виліз на стілець якийсь панок в добрім чорнім пальтї, кальошах і смушевій шапці. Наоколо кирпатого носа і чорних скорих очей, лютих і полохливих повела ся чорна кучерява борідка. Панок тримав в руках важку суковату палицю.

— Люде руські! христіяне православні! крикнув він і так махнув палицею, що вапно посипалось, збите нею з стелї, а слухачі в страху за свої голови розскочились на всі боки, полишивши ,,бесїдника" на стільцї серед хати: Чого терпимо? Доки насїнє жидівське буде розпи-

нати неньку?! (бесїдник спинив ся, наче щось проковтує, потім викотивши баньки, заревів): Через кого ми програли війну з Японцями, через кого зрада страшна усю країну нашу обгорнула? Вони, вони підкупили ґенерала Куропаткина, вони дали мілїони грошей Мікадї, вони зжидовили нашу інтелїґенцію, рівноправя собі жидівського домагають ся... Доки, доки терпіти їх будемо!..

,,Смерть їм! Смерть! заревли з усїх боків вже заздалегідь навчені босяки, махаючи кулаками над головами.

— Брати! що смерть?..(і бесїдник тарахнув себе кулаками в груди) коли їхньою отруєю уся наша земля переповнена. Перша дума (рос. парлямент) була жидівська. Про Жидів тільки й бесїди було. Убють нашого православного, мовляв, поліцая або ґубернатора, нашого рідного, — то думу се необходить! А побили наші православні Жидів у Білостоцї, чи Сїдлецї — дума на дибки: не сьмій Жидів зачепати!Як же се воно? Де правда?

,,Не треба, нам думи!Хай жиє самодержавіє!" крикнув хтось з юрби.

— Ура! ревуть з усїх кутків босяки.

— Ура! Ура! скавулить уся юрба, мов зґрая вовків у марцю.

Оратор махає ломакою, шоб замовкли.

— І так щож?.. Студенти та інтелїґенція та усякі зрадники запродались Жидам, Жидам нарід наш руський продати хочуть, свободи жидівської домають ся! Ми довго спали, ми довго терпіли! Але тепер нарід має скати своє слово,мусить вратувати віру і трон.Має сказати зрадникам: ,,Годї! я руський; самодержавіє, православіє і народність—от те без чого я не можу жити!" Еге, рус-

кий нарід мусить своїми власними руками приборкати жидівствуючу інтеліґенцію, стерти її з лиця землї. коли не покаеть ся. А мало її вчили?!Нї! все на щось надію покладаесь, в потайні товариства гуртуеть ся, все готуе бомби проти нашої руськоі свободи! Долів їх христопродавців, долів!

— Долів! долів! — реве юрба, а бородатий купець махае за спиною оратора великим блискучим ножем, що краяли ним ковбасу.

Втихають. Бесїдник каже далї:

— І так нарід мусить засмирити зрадливу інтеліґенцію показати їй, що чесний руський робітник, що чесний руський селянин тільки на лонї царя-самодержавця, царя батюшки добачае свое щасте, свою національну, народну гордість. А вони, ті інтеліґенти, ті гадюки підколодні підлещують ся до темного народу неможливими обіцянками, дають йому лиходійні писаня, книжки, відозви... Трутиною труять наш нарід!.. Нї, брати, годї терпіти, годї!... От у Чорній Грязї теж заплодилось гаде.., (бесїдник простяг палицю в напрямку шпиталю). Там з того сьвятого дїла врачеваня недуг вони собі вертеп злодійський зробили. Старий розпусник цїлий гарем собі з докторок та няньок набрав... Особливо та, що з Швайцарії приїхала... І ширять зраду межи людьми на цїлу околицю... Але ми прокинулись, нарід руський на страх врагам своїм мае засмирити їх!..

— Смерть їм! Смерть їм! — реве босячина.

— Покажіть їм, що живий ще нарід руський, що з нами бог! — і бесїдник скочив з трибуни, чи то пак, з стільця.

— Ого! Стрівай, не плутай мене туди! — крикнув обурений, Бог, але за гармідером пяної юрби не чути було сьвятого окрику його. А сьв. Микола стоїть розжа-

рений, очи палають, кров від горівки кипить.

„Ура!“ репетує сьв. угодник враз з чорносотенцями.

На стілець витарабанилась величезна постать купця з ножем в руці.

От що, значить, ребята! За віру, царя і вітчину, як присяга значить... Громи їх, туди їхню маму! Шоб в нашій Чорній Грязї та зрадники водились! Нестерплю! В імя боже і царське!

— Ура! Гамзійовичу! Правда! потакує чорна сотня.

— Значить повчити їх зрадників на инакше, звів ніж до гори купчина: Ходім!

Грюкнула долівка, як Гамзійович скочив з стільця.

— З нами бог розумійте, язиці, і покоряйтесь, яко з нами бог! реве ведмежим басом купець; юрба висипалась на улицю і сунула в напрямку шпиталю.

Погром.

Натовп підійшов до шпиталю.Попереду величезний Гамзієвич, за ним бесідник з Москви, хлопчих з заїзду, біжить простоволосий мужик з сокирою в руках,за ними сунеть ся темною хмарою чорна сотня.Крик,зойк,стогін. Ноги тупотять по бруку. Кричуть: ур-ра!! Купець тягне своє ,,з нами бог''!Сонце золотить верховіте далекого бору. Похапцем ховаеть ся під землу, побачивши ''стару байку''. Його останні проміні цілують ся з рожевими шибами шпиталю. В вікнах першого поверху з'являють ся бліді облича хорих в білім убраню. Чорна сотня обскочила двері, які замкнені з середини.

— Натискайте натискайте, хлопці! висаджуе плечима Гамзієвич двері. Десятки рук та плечий з зойком та криком натискають на двері, Репить стара брама, тріщать дошки і ось нападаючі провалились до середини разом з дверми. Чорна сотня пнеть ся до шпиталю.

— Панове! Стійте. тут хорі!не пускае їх низенького росту лікарка,розіпнявшись руками на дверах коритаря. Купець її бе ножем в груди, хтось кулаком в плече, лікарка паде, десяток ніг копае її кволе маленьке тіло.Хулігани ревуть, з галасом,криком розбігають ся по кімнатах. Чути крик жінок, плач, проклони. На першім поверсі гоготить гомін юрби. В низу дехто тягне ліжники, подушки, всіляке блахіте!

Труп вбитої лежить в дверах головою до одвірка, підтікаючи кровою. Купець з ватагою ґаздуе на горі. Піймали хвершала, убили обухом по голові. Двое босяків знайшли чвертку спірітусу і вже заливають ся. Инші бють вікна. Кричуть хорі жінки, насилувані пяними

хулїґанами. Ось волочать двоє майстрових через коритар другу лїкарку молоду, повногруду, її коси розстріпались, очи перелякані, поволікли до кімнати між хорих. Там чути її крик. Босячня бігає з нарабованим шматем.

— Братя! — вискочивши на крісло, репетує бесідник до озвірілої ватаги: Ходім самого їх головного! Купець махає ножом, усї збігають ся на долину. Лишаєть ся тільки пяний майстровий, що силує ся зірвати з петель одну половину дверий. Микола скрізь поспішає за купцем. Боже око дивить ся на роботу пекельних дітий. Подались через подвіре до помешканя старого доктора. Він спочивав після важкої операції. Його сонного стягли з ліжка і вбили ломаками серед подвіря. Його сива розбита окрівавлена голова лежить лицем в калюжі; передсмертне тремтїне порухує жовті старі пальці. Трупа схопили і поволікли по подвірю. Купець регочесь. Сьвятитель Микола з десятком хулїґанів ґаздують у докторськім помешканю. Одні все бють, а инші що тільки можна вбирають на себе. Ось один несе велику лямпу і садить нею з цілої сили серед кімнати в підлогу. Черіпє, нафта летять на всї боки. Другий гатить кріслом по вікнах, сиплять ся шиби, летять рами. Микола з двома босяками розбили писарський стіл, відки посипались декільки срібних карбованців. Кинулись збирати, відпихаючи та бючи один одного. Миколї перепало щось три карбованцї. Один хулїґан натяг собі поверх пальта білу прасовану сорочку. Побачивши се, сьвятий Микола подумав: „Треба й собі по людському вбратись", і схопив с стїни чорне бавовняне пальто доктора. Воно було йому трохи задовге, але угодник глянув на себе у зеркалї і радісно усьміхнув ся. Нарешті він був вбраний „по людському". Не встиг угодник на себе надивитись, а вже один хулїґан розторощив зеркало, кинувши в него мідя-

ним сьвічником. А шпиталь стогоном стогне: Летять в дзвоном з вікон послідні шиби. „З нами бог:розумійте, язиці, і покоряйте ся, яко з нами бог"! реве на першім поверсї Гамзіевич.

Трах-трах-трах! зацокотіли револьверові вистріли на долинї в шпиталю. З розбитих вікон, з переляканими пиками утїкають хулїґани і метушать ся по подвірю.. Тїкайте хлопцї, тїкайте! репетують вони..

Ттрах-трах-трах! чути вже стріли на першім поверсї.. „Бий,їх,бий!" кричить чийсь жіночий дзвінкий голос. Один хулїґан появляеть ся в вікнї першого поверху.

Бмм! — розлягаеть ся за його плечима стріл і він сплеснувши руками летить трупом на подвіре. Хулїґани лїзуть через мур і тїкають в поле.

Бм! бм! бм!.. гомонять револьвери. Микола вискочив на подвіре з докторського помешканя. Бог стоїть в задумі над трупом лїкара. Тр-р-ах! і куля шпарнула сьвятителя по задї.

— Господи, тїкаймо! поволїк бога до муру: Убють, тїкаймо! белькоче в переляцї Микола.

Тільки встигли вони видрапатись на мур, як з дверий вибіг Гамзіевич а за ним панночка з револьвером в руцї.

„Бий їх!" кричить вона цїляючи купця з бравнінґу,але в нїм нема вже куль і він не стріляе. Гамзіевич подав ся до муру. За панночкою вискочило з шпиталю двох студентів в уніформах. На вздогін купцеви засвистїли кулї. Одна зачіпила рукав сьв. Миколи і вирвала трохи вати з пальта. Сьвятитель упав за мур і побіг спотикаючись ногами об головки капусти. Бог біг за угодником. Та капуста не давала їм добре бічи. Її було цїлий зелений лан. А за капустою хитав ся під вітром пожовклий ліс. Микола біг до лїса. Бог за ним. Вибіг хазяїн капу-

стняка з друком в руці і шпурляючи його на вздогін утікачам згадує їхню маму вподовж і поперек. Тимчасом купець лише встиг вилізти на мур, та там і занімів прошитий кулями. Ноги по один бік, руки і голова по другім. Хулігани розбіглись. На подвірю лишись труп доктора, панночка і два академіки. Панночка підійшла до трупа і присіла коло його голови. Паничі мовчки стояли над нею.

— Дорогий Петре Івановичу! Що вони з вами зробили? трохи заікаючись, проказала потихо панночка. Підвелась на ноги, глянула на паничів і уста її затремтіли: Володю! тільки вимовила і з плачем впала на груди академікови. Другий панич витяг з кишені і наладовував револьвер дивлячись холоднокровно на темніюче небо, де над лісом золотим серпом пливав місяць. На мурі чорнів труп купця, з вікон шпиталю линув якийсь плач. Академик повів панночку з шпиталю на дорогу. Другий пішов за ним. Переходячи шпиталь, вони бачили як жінки несли коритарем труп лікарки, на сходах лежав убитий бесідник з Москви. Академіки посадили панночку на візок і відїхали в напрямку фільварку „Луньово". А надхїхали вони з стації Сходня, куди академик заїздив по свою сестру і по товариша. Тому вони і з'явились пізньою помочию шпиталеви і карою на голови чорносотенців.

Знеможена дівчина притулилась до плеча брата. На капустнику стояв господар з буком в руці і позирав то на вибиті вікна шпиталю, то на потолочену капусту. Бога з Миколою не було вже видно. Синя холодна ніч насувалась зі сходу. Візок торохкотів вже десь далеко.

Під Москвою.

Тїнями ночі повиїє ліс. Гіле заплелось над головами чорним павутинем. Листе шелестить під ногами, наче хоче налякатись своїм невиразним шурхотїнем непроханого нічного гостя. З тріпотїнем зривають ся з гіляк сполошені рябчики і зникають в синіх темрявах. Чорні смереки підвелись, мов якісь велетні, що вийшли на нічну придорожну роботу. Чорні страхи безшумно перебігають від одного стовбура до другого. А ліс дихає холодним дихом осени.

Над моховатою полониною виблискують в темносинім небі золоті зірки. Шпалерами оточив полонину ліс і стежка перебігла її чорною стрічкою. Посеред полонини бовванїють дві постати: сьвятитель Микола стоїть навколїшках перед Богом, простягаючи до него руки. Бог сидить на старім моховатім пеньку і своєю сьвятою рукою гладить вахкий мох.

— Господе! гнїв твій смутить душу мою... стогнить Микола.

— А менї щож до того? дивить ся в простір Пан Бог.

— Господе! не відвертай лиця свого від чтущих тебе...

— Сеж яких „чтущих"? чи не тих злодїюг, що розбили увечері шпиталь?... І Бог відвернув ся до Миколи спиною. Замовкли на хвилину.

— Господе! дай сказати тобі правду, загомонїв знов угодник.

— Кажи!..

— Господе! не роздивив ся ще ти усього на землї і

гнївом неправдивим женеш вірних слуг своїх. Усе що ти бачив,уся кров та муки — сеж кров гонителів імя твого. Без сего не можна, не можна... Мечем зло від добра віють!...

Бог обурив ся:

— О, полово, нікчемна! о, уста лисичені! Чи менї треба почитателів імeня мого?... Хай гудять його, але хай чинять правду мою. Фарисею! чи той, що сьпівав: „З нами Бог!'' і обагрив руки свої кровію неповинною, чи ж він слуга мій?.. Нї, слуги мої ті, що покарали взиваючих імя мое... Замовкни, онімій ти, прислужнику, ворогів моїх, не влестиш душі моеї! Терплю тебе доти, доки терплю неправду усю...

Бог підвів ся з пенька і пішов по стежцї у ліс.

Микола, як побитий собака, почвалив за ним.

— Куди подїнусь від лиця твого і від духа твого куди втечу?.. шепотїв в роспуцї угодник: Доле, доле! невжеж ти посьміеш ся наді мною, угодником великим? Ох, закрутив ся!.. мотав сьвятитель понурою головою.

А листе шелестить, глузуе з смутку Миколиного. Під ногами кричать роздусені гілочки. Дерева присунулись до стежки і покрили її своїми вітами.Стежка біжить з горба вниз, а там вилискуе чорним діямантом вода. Стежка завернула вбік. Йшли довго понад берегом вузенької Клязми-річки. Що хвилї з криком та лопотїнем зривались з води табунцї диких качок. На другім боцї через долину розляглись лїсові горби. В долинї висїла сивою пеленою мрака. Стежка знов завернула до ліса, у старий чорний бір. Сосни стоять плече в плече, високі, рівні, як сьвічки. Темрява, нїчого не видно, тільки під ногами чути стежку. Перейшли бір; на невеличкій полонинї під березовим лїском бовваніе хата поліщука. Бог спинив ся і сказав до Миколи:

— Іди, просись, щоб переночували нас.

Микола підійшов до вікна і став стукати, Довго стука, уже й не пальцем, а кулаком, а відповіди нема.

— Та чого ти там, лісовику, розступив ся?! обізвав ся, хтось, і в темнім вікні заявилось білосаве обличе.

— Пустіть перенучувати, ради Христа! відповів угодник, притулюючись до вікна. Обличе, зникло і більше не зявлялось Довго ждали. Думали що пішли відчиняти двері. Ні. В хатчині панувала мертва тиша. Знов грюкае угодник кулаком в рями, довго грюкае... Хатина спить. Постать сьвятого крутить ся навкого хати в чорнім пальті. Високий обшарпаний Бог, справді, як якийсь лісовик, стоїть, як дуб, серед полонини.

Так і не достукались; знов пішли лісами. Шурхотіне листя і тріскотіне хмизу під їхніми ногами геть розлягалось по нетрах.

Вийшли на просторі сіножаті. Далеко перед ними палахтіла на небі білосувата заграва. Хмара, що звисала над нею, висіла уся жовта зпід низу, а далекі ліси на крайоводї відбились чорними зубчиками дивовижних башт.

Там була Москва.

Йшли далі ланами, спотикаючись на кротовиня.

Душа угодника скамяніла. Не хтілось йому ні думати, ні марити; ноги самі собою волочились. Хтілось йому заснути...

А очі божі все були втоплені в ту заграву І бачив він там велике місто. Місто спало повите сумом і кайданами. І зачуло серце боже смуток той, і як маґнесом потягло його духа до міста того вічного.

Перейшли биту дорогу. В ярку забовваніла межи купкою дерев чи загорода, чи хати. Зійшли у яр. Стоїть щось таке ні стодола, ні хата. Великі двері підперті кіл-

ком.

— Господи! можеб ми тут переночували? дозволяв ся Микола.

— Добре... згодив ся Бог.

Відтулили двері. Сарай був повний сіна. Угодник зрадїз і поліз на сіно. Пахуче, мнягеньке сегорішне сіно. Позакопувались в него і полягали. Микола загорнув ся з головою в докторське пальто і вже в півсні подумав: „А добре, що взяв собі сю ватянку."

* *

*

Вранці напростував Бог з Миколою стопи свої на Москву.

Йшли чудовими околицями. Навкруги ліси і ліси... Під ногами стелить ся, аж горить зелена трава. То там, то тут визирають з неї сині головки волошок, жовтіють, червонїють всілякі квіточки.Тихий, ясний осінний день. Сонечко цілує землю холодними поцілунками. А жовте листе падае і падае золотими сльозами на землю. Інколи вийде з лїсу в червоній хустці баба з кошиком або „лукошком" повним жовтогорячих рижиків. Проминуть дорогою майстрові в сїрих передниках, зустрінить ся „завідський", або здожене наших старців якийсь пан рисаком на ґумах. Скрізь по лїсах видко „дачі" (лїтництва). Гарні домочки, кладені з суцільних цівок сосни, або ялини, здебільшого пофарбовані на жовто.Бальконики, гребіньчики, півники та коники додають краси їм. Перед кождим лїтництвом палїсадник з квітками. Зеленїють великі кущі джеорджини, гойдають ся під вітром великі жовті, сині та червоні квітки її; красять клюмби ріжнокольорові гвоздики. Панночка в попелястій сукні ходить поміж квіток з книжкою в руці—сама чудова осін-

ня квітка. В русяву косу її повплїтались блїдо-золоті промінї сонечка.

Траплялись цїлі села „дач”. Перейшли зелїзницю. Потяг пролетїв на Петербурґ, закурюючи білим димом верховітє берез.

А там пішли знов лїси, лїтництва, сїножаті, молодники, і високі димарі фабрик.

Вполудни вже були наші мандрівники поблизу Москви. Недалеко від дороги стояв чорною стїною старий дубовий лїс, а попід ним зелена отава слалась дорогим килимом. Бог ішов потихеньку, в задумі. Микола вморив ся і ледви волочив ноги по дорозї.

– Господи! відпочиньмо... благав угодник.

Невстиг Бог відповісти Миколї, як ось вискочив з лїсу якийсь робітник і подав ся що-сили в поле. за ним другий, третий, якийсь студент, а там панночка, притримуючи одною рукою соломяного бриля, повитого зеленим ґазом. Люде вибігали з лїсу страшно налякані і розбігались. А в лїсї гук і невиразний гамір.

— Що се з ними? здивував ся Бог дивлючись на переполох утїкачів. Став і приглядав ся.

І ось, стоючи в сїдлах, з маґазинками за плечима вискочило з лїса пятеро доньских козаків, женучи поперед себе якогось майстрового,хрещучи його нагаями.Битий паде, його топчуть конї. Розлючена козачня летить по сїножаті потягаючи утїкачів нагаями по плечах. Козацькі зачісані до гори з під околицї кортуза чуби, як хвостики у качаря, розвіяв вітер, їхнї очі палають.Увесь козак — дика звірюка... Та ось в лїсї враз щось гуркнуло і зацокотїли стріли. Козаки враз спинились. Їхнє ухо відразу почуло що то стріляють не козацькі рушницї. Уже нагаї за холявами, маґазанки в руках і Донцї летять до лїсу. На зустріч їм вискочив з корчів осїдла-

ний козацький кінь і подавсь по дорозї, шаленно мотаючи розстріленою, скрівавленою мордою. Стрілянина в лїсї шалїє! Не встигли Донцї добічи до возлїся, а з лїсу вискочило десятеро козаків на конях; передній тримає через сїдло трупа свого офіцира.

— Завертай! крикнув десятник на тих пятьох, і козачня подалась по дорозї на Москву. Стріли в лїсї враз змовкли. Точучись вийшов зза дубів поліцай, держучись руками за пострілений живіт,упав і здох. Вибігла ще одна коняка.

Вийшло трох робітників, ховаючи за пазухи револьвери; взяли на руки потратованого кіньскими копитами товарища і зникли в лїсї.

Вийшла якась дївчина в рябенькій хустинї, подивилась здовж дороги, чи нема, мовляв, ворога і пішла через гостинець, де стояли наші подорожні.

— Що то за баталїя була, донечко? спитав Бог.

— Нарід нараду потайну мав, а козаки хтїли їх розігнати, відповіла та, і перейшовши гостинець, щезла в лїсї.

І все те сталось так несподївано так раптовно, що здивованому Богові не хтїлось вірити, що все те було навсправжки.

Пішли далї. В полудне були вже в Москві.

У Москві.

Наших подорожних обгорнув гамір великого міста. Гуркіт колес. свист машин, дзвінки трамваїв, тупіт коней, гра дзвонів, гомін соток тисяч народу. Тільки сонечко на невисокому небі дивилось спокійно на сю метушню, нечулі стояли величезні будинки та "городові" (поліцаї) з маґазинками в руках на стогнучім бруку. Поліцаїв було надзвичайно скрізь багато: як стовпчики стоять вони розстановлені посеред улиці на чверть гону 'дин від одного. Стоять і крутять в руках з наїженими баґнетами рушниці, наче ждуть, коли ж таки можна буде закотити отому робітникови, що йде, або отій панночці, що поїхала з студентом на звозчику (фіякрі) кулю в потилицю?

На величезнім базарі Сухарівці хмара народу. Насипані цілі гори яблок, моркви, ріпи, цибулї; носять на продаж чоботи, старі самоварі, крадене шмате, Висять в ятках ковбаси, сало; повні вози бараболї; торгують ломаною мідею. Скрізь чорний робучий люд, голодний, напружений; очи його щось шукають, сумні, знесилені. Біга обшарпана босячня, краде, беть ся.

Гамір, крик, метушня,.. Дзвинять трамваї, пробиваючись крізь чорну масу наплившого люду.

Бог з Миколою потонули в тім морю людий.

Поміж безробітних.

День видав ся надзвичайно теплий, і в скверах Москви жовте листя зі зміщненим темпом злїтало з дерев сумним летом. В однім з таких скверів, неподалеки від Старої Божедомки сидїв на лавцї білобородий Бог зі своїм угодником. Сьвятитель Микола, розмарений теплом сонечка, схилив ся головою аж до колїн, розставив свої в подертих личаках ноги і так собі куняе. Бога дивуе, чого так багато в тім сквері людий. Усї лавки, усї штахетки пообсїдали хлопи. Чорні мозоляні руки, сумні зморені облича; видно, що усї чогось ждуть, давно ждуть, жданки пережидали.

Тут яка хоч одїж, які хоч риси: робітничі чорні блюзи, картузи, пальта, чоботи, патинки. Селяни з пилками та сокирами лежать просто на зеленій траві сквера, положившись на свої руді сїряки. Руки в багатьох тих людий випростовані вниз з плечими трохи наперед, як се буває у голодних.

І як великий сквер, скрізь чорніє постать похилена, пригноблена. Проти скверу на другім боцї улицї попідводились каменицї з сїрими від пороху дахами. Метушать ся звозчики, поспішають пішаки, іде хлопець з повним "лотком" червонобоких яблок.

— Яблока коричневі! викрикуе він.

Побіч Бога сидить молодий чорнобровий парубок в ботфортах та салдацкім картузї з червоною околицею; курить і спльовує по кождій затяжцї.

Бог звернув ся до него:

— Скажіть, чого тут стільки народу, і чого вони чекають?

Хлопець повів очима по скверу і, спинивши свій погляд на ріжку свого чобота, кілька разів вдарив закаблуком об землю.

,,Ждемо роботи...“ Безробітні значить...

— А тож як?

,,А так, що значить роботи мало, а робітників е більше ніж треба, от і поневіряють ся по улицях, поки кого одного з тисячі не візьмуть до роботи.

На заводах (фабриках) діла йдуть погано. Та тепер ніде роботи не знайдеш,по цілій Росії нема!“ махнув парубок рукою, витяг з кишені тютюн і знов почав крутити собі цигарку.

Се явище безробітя знов здивувало Бога. За його часів люде жили не журючись за роботою, радше старались її уникнути, встановляючи всілякі сьвята та празники.

— Чомуж то так?Що з тою роботою сталось?допитував ся Бог.

,,Тепер її за тими розрухами ніде не знайдеш... Я, мовляв був на війні в Манджурії. Як нас відпускали з війська, то пропонували записуватись у поліцейські стражники, (сільська кінна поліція) 25 карбованців, мовляв, на місяць. Я записав ся на Орлївщину... Та нехай їм з їхньою поліцією, з їхніми стражниками... Нарід,мовляв,по селах бунтуеть ся :голодне усе, голе... От як і я сам; тож знаю, що не з добра казять ся. Палять дідичів; що-ночі так заграва до ранку і сьвітять. А там уже у котрогось пана і страйк зробили. А тут летить урядник в стан; якогось там князя мужики розбивають, хліб забирають, худобу ріжуть. З коня так і не злазиш, так і вганяеш з одного села у друге ,,на усмирене”. А як їх заспокоїти, тай защо? Приїдеш у село, люде оточать стражників, харякають на нас, лають, проклина-

ють, та все нахваляють ся... А одного разу застукали таки десяток стражників в ночі у березї коло річки, та кого вбили, а кого втопили... Подивив ся я, подивив ся, тай подумав собі: чи ж моя честь в сих собачниках служити?.. Поїхав я у Орел тай узяв рощот. У кого сумлїня нема, хай той іде в полїцію, а менї краще отут день-другий пересидїти неївши, та знати, що ти проти своеї душі не йдеш.

Парубок чиркнув сїрником до холяви і запалив цигарку. Кинув сїрник на стежку і довго дивив ся, як той курив ся білим димком. Потім загомонів далї:

— Хтїв було до Катеринославу поїхати. Я там служив перед війною у Нижне-Днїпровському на заводї. Та як їхав я до Орла, то їхав зі мною якийсь панич, видко соціялїст, бо дуже любезно зі мною розмовляв, так він менї сказав, що тепер нї в Катеринославі, нї в Миколаеві, а нї в Одесї, ніде роботи не знайдеш; скрізь нарід рощитують... А потім і инші менї те саме казали... І казав той панич, що коли де і був заробіток, так се в жнива; тай то тільки по тих селах, де дїдичам люде страйки робили. Казав що на Поділю в жнива чоловік брав по три карбованцї, а понад Днїпром сїно косили або споловини, або панови одну третину покинули, тай то, трафлялось, некошену... Хлоп'єць усьміхнув ся і почав роскурювати пригасаючу цигарку.

— Ну а в Москві як, теж роботи не знайшов? спитав Бог.

— Та яка тут робота?! тупнув той об землю знакаблуком: Жадноі! Дурний що сюди й приїхав... Бачите я сам з Лохвицького повіту, з села Безсалого, з Полтавщини. Та уже дванайцять лїт я дома не був. Там і ґрунт мій є, і мати була, та вмерла, а тепер опікуном над маетком мій дядько. Та не знаю, як він там опікує. Пи-

сав, щоб приїздив, що все в порядку.

А отсе кину таки тут босякувати, та мабуть поїду до дому. Я римар, то скрізь по селах роботу знайду...

— А як же там у вашім повіті, спокійно?

— Та де там! махнув рукою парубок: Щоб у нас та тихо було?.. Усї ж голї, обідрані...

— То усї сї розрухи, то убогих проти богатирів? Допитував ся Саваоф, уже своїм серцем відчуваючи правду на боцї поневоленого бідацтва.

— Ну, а тож як? глипнув на Бога парубок; Проти дукарів та уряду, а найбільше проти дідичів, себто щоб землю від них забрати. Писав менї мій дядько, що в нас торік перед Різдвом, коли ото була загальна революція так отаке було... Є в нас один аґроном Бедро. Він таки сам з мужицького роду. Ну, він навчав селян як і що, де правди шукати, казав, щоб гарнізувались добре... Та ще й наша дідичка Пренделиха йому помагала. Добра панї, хоч сама має 400 десятин землї. Та иньшим панам се дуже несподобалось... Є в нашім повітї найбогатшї пани Русинови.

Коли ще люде перед ними поклони били, то вони не знати які добрі до народу були; усе тільки й чути було, що Русинови і те й те людям зробити хочуть. А як загомонів нарід: „Давайте і нам однакове право з шляхтою! Давайте землю! Подїлімось нею, щоб, мовляв, злиднїв не було!" — то наших добродїїв народнїх, тих Русинових так як відвернуло. Колись, то школи, то телефони у повітї запроваджували, а то тільки знають козаків та полїцію то до того пана, то другого у ґубернатора просять. А потім Русинови заходились, щоб нашого Бедра арештувати. Ну, полїція нишком в ночі Бедра арештувала, тай до Полтави відтарахтарили. А там йому ґубернатор власноручно лице набив і мордували

у вязниці, годуючи його самими солоними оселедцями; а води не давали... Та як почули люде по селах, що їхнього Бедра вкрадено, — враз цілий повіт до Лохвиці зїхав ся, принаймні 30 тисяч хлопів. Опали справника: „Верни Бедра, бо вбемо!..“ А драґонський офіцир звелїв драґонам стріляти. Драґони стріляли і вбили зо шість чоловіків. Та нарід не порозбігав ся, але сунув на війська. Плакали тодї і драґони і їхні стрільби. А справник бачить смерть і післав телеґраму до ґубернатора, щоб вертав мерщі Бедра, бо біда. І вернули! Селяни сами трома ваґонами по него їздили з Лихвиці до Ромодону... Але потім наґнали на Лихвицю кілька полків війська, приїхав віце-ґубернатор, і брали усїх і панів і мужиків, членів „Селянського Союза“, усїх кого вважали за бунтівника... Бедро заздалегідь втік, і Пренделиха втекла... А хто не втік, тих усїх до Іванової хати з великими вікнами до Гадячу відпровадили... Нї, і в нас в Лохвиці баталїї були... Та я як придивив ся до тих бунтів, — нагаями та кулями їх не втихомирити... Люде ж бо голодні... А он гляньте!“ вказав хлопець рукою в напрямку улицї, де двох узброєних полїцаїв везли на фіякрі, взявши попід пахи, якогось молодого панича:

„І отак що день, і на кождій улиці таке побачите. О, тут в Москві теж не спокійно“, закінчив парубок стежучи очима за поїхавшим звозчиком, що повіз арештованого з полїцаями.

Тим часом Миколї обридло куняти навсидьки, а до того його пекли кусючі московські мухи. Він став прислухатись, що казав хлопець.

— Знов собі професора здибав! взлостив ся угодник, почувши про що оповідає парубок.

— Може б ми вже десь пішли пошукали собі при-

тулку наніч? звернувсь Микола до Бога, встаючи з лавки.

— Деб тут нам переночувати, порадь краще, голубчику? спитавсь угодник парубка.

— Та не инакше як в ночліжці. Ходімте, я вам покажу де то.

Був уже вечір. Сонце сховалось за обрій. Синї змроки наповнили улицї Москви. Бог підвів ся і пішов з Миколою за парубком.

В ночувацькім домі.

Лямпа з закуреним шклом ледво блимае на стіні. Чорні стіни „нічліжки" насупились. Густі чорні тіні лягли по долівці, попідлазили попід „нари", чорними плахтами хитають ся по кутках, лазять по стелі. На нарах спить, покотом поклав ся сірий, вбогий люд. Начаджено мархоткою, бе в голову тяжкий дух онуч і брудного тіла... Ночуваки хропуть, сопуть, совгають ся, стогнуть, кричать ві сні. Он один блїдий, тоненький хлопчина підвів ся з заплющеними очима, шаркае руками по стіні: „Кажеш, що нема хліба" — белькоче з просонку і знов кладеть ся. Так спить московська голота.

Угодник Микола спить скулившись побіч Бога, а Бог знайшов знов собі якогось русявого парубка і слухае його оповідань. На блїдих лицях того хлопця горить червоними плямами сухітничий румянець.

— А що там в мене за історія? каже він: Батько мій служив чиновником (урядником) в Харкові; служив добре, щось зо шість тисячок мав річного доходу. А в него були тільки я та сестра. Вчились ми, як водить ся, в ґімназіях, а потім сестра поїхала вчитись до Петербургу, а я зістав ся у Харкові на універзитеті. Почались студентські розрухи. Вигнали мене за участь в тих розрухах з харківського універзитету, поїхав я до Київа. Там теж козаки за ногу витягли мене з універзитету. Викрутили ногу, поїхав направляти за кордон до Львова, потім до Відня. А тепер уже другий рік в Москві перебуваю. Сестру вбито в Петербурзї 9-го січня 1905 року, тоді як нарід ходив до царя прохати полекшаня...

Батько вмер з журби... А ось тепер в Москві заробітків нема, тай довелось другий місяць по босяцьких притуловищах нечисть годувати.

— Ну добре, а з чого ж усї ті бунти походять, не ради ж того щоб тільки бунтуватись; до чогось хочуть дїло допровадити? спитавсь Бог.

— А тож як! усьміхнув ся студент: Звичайно хочуть допровадити до того, щоб не було нї богатих, нї вбогих, щоб усї були рівні, щоб не було більше чути на землї нї стогону, нї плачу, нї нужди та злиднів...

— Так само, як Ісус проповідував! зрадїв Бог, почувши любі його сьвятому серцю слова добра.

— Так самісїнько, дїду; соціялїсти взялись кінчити ту роботу, яку почав Ісус зперед девятнайцять соток лїт.

— А чому ж ви соціялїстами, чи як там, а не християнами себе прозиваете? Що се воно таке „соціялїст"... Чи се може Ісусовець?

Студент ще веселїше усьміхнув ся, дивлючись на випитуюче, зацікавлене лице Боже.

— Тому дїду, християнами себе не звемо, бо опоганили се велике слово погані люде... Візьміть попа — він себе зве християнином; полїцай, урядник, фабрикант, мінїстер, кат — вони всї себе звуть християнами, православними... Вони, побірники тьми та неволї, вони, що полощуть ся що дня в крові неповинного люду, вони себе звуть християнами! Християнство — се братерство, рівність і любов; а по їхньому християньство — се неволя, тьма, муки, шибеницї народови, гуляне, роспуста, неправда, душогубство їм — царям земним... Нї, опоганене се слово так, що й вичистити його не можна. Тож нові християне прозвали себе соціялїстами. То колись було, давно, дїду, християне жили братствами. Плакали

усї разом і радість була сьпільна... Тоді на них гоненя здіймали імператори, царі римські, попи поганські, та усякі богатирі — дуки, що не хтїли поділитись своїм добрєм з усїм народом, роздати його убогим тай піти за Христом... Велитенську борню звели тоді християне з сьвітом людожерства... Та колиб ті мученики підвелись тепер з домовин та побачили, що сотворили з землею їхні нащадки погані, —ой, заплакалиб усї ті Варвари, Цецілії, Пантелеймони мученики слїзьми крівавими, що пропали їхні муки-страждання подурному! І повбивалиб вони себе вдруге, щоб не бачити, що виробляють з темним людом новітні вовки, що „християнами" мають претенсію себе звати.

—"Так воно, так! Бачу я се, добре вже бачу! вдарив Бог кулаком об нари: Подурному, подурному, уся кров і робота пропала! Потоптаний змій якось знов віджив і потиху, непомітно опанував сьвітом, оповив неправдою та идольством землю... І коли ж се воно сталось, що ніхто й не счув ся: і християнами себе звуть і поганами лишили ся? розвів Бог руками в глибокім здивованю і втопив свої сьвяті очі в скуйовдане бородате обличе сплячого угодника свого. Угодник совгав ся у снї, чіхаючись від кусаючої його нужди.

А студент казав далї:

— Правдиві християне боролись дуже, діду, та не прийшов ще був їхній час, і вони були поборені. Гроші та роскоші, жите неголодне, сила дукарська, тьма рабська на дві тисячі лїт затримали прихід соціялїстичного, або старо-християнського раю... Та він, діду прийде, бо кров наша підточила вже каміне дукарських дворців, сльози народа заллють трон гонителя!...

Блищучи запаленими, замріяними очима, пророкував хлопець, мов бачив то все перед собою.

Бог дивив ся на него і теж огнем займав ся дух його.

— Виж, діду, з села, виж знаете кривду селянську. Хай розділять усю землю між народом рівно, хай хоч по три десятини (6 морґів) на кожду душу дадуть. Та хібаж з того надовго полекшаня буде? Наріл росте. Приватна власність з міст зробить свій вплив і на села. Помучить ся, помучить селянин, тай скаже: Годі! Тай візьмуть ся убогі та голодні селяне і зїднають ся з міським фабричним робітником, тай стане „ніщо" усім! Тай скасують вони приватну власність на засоби виробу, а зроблять то усе громадською власностею, цілому народови будуть належати усі ґрунта, машини, усе з чого та чим добро робить ся... Тільки ми, діду, здобудемо, вернемо собі свое добро боем, озброеною рукою, а не тихо — згідливо, як вчив Ісус. Бо за згідливість набе нам дукарство щелепи і ліві і праві, розіпнуть нас і потопчуть і сліду нашого не стане.

—"Та промене! Силою — то силою! рек Бог, грізно насуплюючи сиві брови, і в тій хвилї бог гніву і кари, єгова, воскрес у нім!

А студента кортіло далї аґітувати.

— Бачите, коли Ісус виступив з проповідею, щоб люде відцурались свого маетку, а щоб усе зробили спільним, то тоді ще не було діду, сили на землї, якаб допомогла Христови здійснити його науку... А тепер, діду, е та сила, е робітник з молотом в могутній руці, що заніс його важкого над коронами та мечами. І потовче він ним ті причандали поработителїв і розвалить мури вязниць і увесь нарід виведе на веселий просторий сьвіт гордою рукою. Кайдани і царат, вертепи і попівські кадила, усїх прислужників телюка золотого, усе поховае його могутній молот під руїнами старого ладу!

— "А так, а так! так кажеш! Все розвалити, все зме-

сти! Щоб не смерділа земля дукарями-злотолюбцями, щоб не бряцали калитки їхні брязкотінем червонців — стогоном рабів. Усім людям земля і море, і гори і небо і рівно добро усе! Займив ся дух божий, згадав він молодечі літа свої, як во дні они боров ся він з людожерством дукарів, як полов він неправду в людях і ірвонуло його знов у борню, в лютий бій з непобореним ворогом.

— І кажеш е сила? І встануть местники на чинячих лихе? схопив він студента за руку.

— А хіба вам мало доказу торішнього загального страйку та розрухи, хіба вам мало московських баррикад? Є сила, прокинулась вона і не приспить її вже ворог ні ножами, ні кулями, а ні брехнею влестивою.

— Ну, а от же була тут в Москі баталія і не вистояли?

— Треба знати чому, сказав студент.

— А чому? спитав Бог.

— Я діду, як почалось в Москві, як і скінчилось усе на власні очі бачив... Висипавсь нарід на улиці, як хмель з бочки! Люде валять телеґрафічні стовпи, зривають залїзні ворота, зносять на купу на серед улиці огради, бочки, столи, витягають меблї з домів, дротом улиці перегороджують. За одну залїзну ограду вчепив ся десяток хлопців, та ніяк не годні відірвати. Їм на поміч приходить ,,дворник'' (дозорець) з сокирою. Гремить обух, і ось вже ограда серед улиці. А он ті полізли на спижеві стовпи зривають трамвайові дроти, збивають перехрестя. Обсипали то все снїгом, обіляли водою — і стали баррикади, ждучи ворога...

А там люде йдуть до жовнїрів, нагадують їм, що вони діти народа, щоб йшли вони йому на підмогу. І коли начальство сказало вдарити на нарід, то трийцять тисяч

війська відмовилось проляти кров братів своїх Жовнїри стоять по казармах і вагають ся; душа кричить: „Ставай враз з людом на баррикади за землю і волю!" А військова карність обплутала їм ноги і в серце холодними пазурами впялась; держе, не пускає чорна мара.

А там вже над Москвою цокотять стріли, — то миргородські драґони зрадили нарід. На баррикади лїзуть дурні Миргородцї, пнуть ся роскидати їх, і самі валять ся на брук покрівавлені, роскидавши свої руки і ноги, а їхні картузи з білими околицями котить, як покотьола, холодний вітер вздовж вулицї.

— Битись! битись до послїднього! гукають громадяне Москви.

І робітник, доктор, студент, і дворник, льокай, половий, приказчик, семинарист, інжінір, учитель, писар — усї стали проти царату, усїх поїднали баррикади. І день і ніч, в мороз та вітер, без сону, без їжі, під сьпівом куль боронять баррикади „боєві дружини". То бють царівцїв, то самі лягають трупами.

Жінки, які жвавійші, взяли карабіни, і їхні груди теж діравлять салдацькі кулї. Инші подають поміч, перевивають вразки раненим.

Малі діти, хлопчики, і ті метушать ся, виглядають, стежать ворога, вказують санїтарним віддїлам, де лежать ранені, а революціонерам, — де краще зайти драґонів, де треба наглої підмоги.

Уся Москва прокинулась, підвелась на ноги і в завмиранем серця дивить ся, що далї буде.

Полїція поховалась по своїх буцигарнях, боїть ся носа випхнути на улицю. А повстанцї оточуть який „участок" (полїційну стацію) і вранку до ночі і усю ніч до раня частують „фараонів" гарячими кулями.

Господарюють революціонери по великому місту.

Ворог скрізь відступивсь... Та якийсь сум вппяв ся в душу Москви...

Цар з Петербургу до Дубасова:

— Як у вас?

— Війска не маю! відповідає ґенерал-ґубернатор.

Біжить цар до свого ґарду, до Семенївського полку: „Братці, діти мої любі! яж ваш тато, ви ж коло мене росскошуєте, яж вас, як панів у сукна дорогі повбирав, у злоті ходите... Яж вам батько, а ви мої найдорожчі діти, заспокойте душечки царівнам моїм, верніть Москву царевичови моєму.

— Ура! ревуть пяні Семенївці... І заливали їх винами царськими, запихали наїдками дорогими, і вирушили вони з Петербургу на душогубство. Та не схотів жадний машиніст везти їх до Москви. Тодї сам міністер зелїзниць став за машинїста. І потяг смерти полетів до Москви, лишаючи позад себе чорне пасмо диму... Кінець тобі, воленько народна!..

А тим часом борцї наробили, діду, помилок та необачности. Насампеfeред, баррикад настановили тисячі, а нїхто не додумав ся займити Кремля. Повстанцям бракло зброї, а там арсенал, тисячі гармат, хоч і старі, але для революції і такіб були добрі. Там високі камениці та товстелезні мури; сама стіна Кремля така широка, що кіньми можна на ній обвертатись. А друге,—як розпорошились „дружини" (віддїли революціонерів) по місту, так і сполука між ними счезла: одна дружина не знала, що друга робить. Не обібрали собі на той час такого штабу, щоб усім рухом кермував. За метушнею повилїтали їм з голови усї ті пляни, які перед повстанем собі повкладали. А трете не потягли за собою усего народу, не приложили усїх старань, щоб перетягти на свій бік усїх тих 30.000 салдатів, які вагались виступити

проти революціонерів... Панькались з поліцейськими і часто-густо живими їх з своїх рук пускали... А з тим військом, що вигонило його начальство на улиці роспочинали бійку, непробуючи приїднати їх словом правди до діла революції .. Ображені салдати підлягли намові офіцирів, і от полк за полком пішов штурмувати баррикади...

Дружинники позасїдали в каменицях. Вижене їх військо з одного дому, переходять у другий. Було так, що одна дружина мала зібратись у ,,парку'' трамвайових возів. Невстигло ще прийти і десять дружинників, як вже опало ,,парк'' військо з гаківницями. Отаман повстанців бачить, що не встояти, що на сьміх мало має людей, а відчинити ворота і піддатись, то всїх до ноги вибють. Боротись до кінця, поклав він. Там мури цеглові, грубезні. Поставив він увесь свій десяток попри вікна і звелїв смалити скорим огнем. Відтак один за другим почали забиратись. Перший стрілить, та від вікна і в пітьмі ночі геть з ,,парку'', за ним другий, третий і так усї повибтїкали, зостались тільки двох: отаман дружини та його товариш... А війско знай гате тай гате ґранатами об стїну парку, аж увесь будинок стогне. А ті два, що позістались, перебрались у повстяники, кожухи та шапки вартових парку тай полягали у ту яму, де вози повертають... Військо стріляло,стріляло, потім пішло до штурму. Вдерлись до парку: нема нікого! Потім знайшли тих двох, перебраних за вартових. Ті вдають, що налякані:трусять ся, плачуть. Офіцир подумав, що то справді вартові; тільки звелїв жовнїрам дати їм пару разів позауха; так і лишились вони живі.

Або, була одна баррикада зроблена з залїзних воріт. На ній прославив ся один соціяліст-революціонер Володя, височезного зросту хлопака. Він було візьме, виско-

чить зза тих воріт і стріляє до салдатів. Ті обсипають баррикаду роєм куль. А він байдуже собі. Покрутить ся перед баррикадою тай сховаєть ся знов за ворота, — так жадна й непоцілила його через увесь час... Се той Володя, що потяг з московського банку міліон карбованців. Білянцева в Швайцарії в звязку з тою справою арештовано, може чули?.. Довго той Володя потім ховав ся по лїсах Підомосковя. Та не обачний був... Одного разу пішов відвідати свою маму у Москві. Там його й злапала поліція. А якраз на той час Столипін запровадив военно полеві суди. І той суд його першого скарав шибеницею...

Хлопець замовк, наче щось згадував. Бог слухав в задумі... Перед очима студента слалась улиця заметена снїгом, сціплена морозом:

Доми з вибитими шибами, виглядають пустками. Сіра валка салдатів топчеть ся на однім місци; жовнїри міряють, схилять ся на бік, стріляють туди, де чорнїють навскоси поставлені з грубої бляхи ворота і де вітер над ними хитає червоним прапором. По при жовнїрів стоять двоє офіцирів і курять сиґаретки з голими шаблями в руках. Жовнїри працюють: Сірі хребти посхиляні, мозоляні руки совгають замки маґазинок. Летять на бік, курючись білим димком, вистріляні гильзи... Баррикада відповідає мляво. Час від часу звиить ся над нею чорна шапка або папаха, пахне димок, і салдати вже волочуть за ноги з проміж себе поваленого товариша. Студент стріпнув ся і знов загомонїв:

— Якраз тодї прибув до Москви „запас" (резерва) з японської війни: піхота, матроси та козаки. Козаки стали на царський бік. Але піхота і матрози сунули в бій за народ проти царівців. Особливо матрози вславились боем з козаками коло рязанського колїйового двір-

ця... Вістка про повстане в Москві розлилась по всій Росії, і аж з Кавказу прикотив сюди подяг з трома сотками Грузинів. Ото завзяті! аж скавчали, лізучи в бій, з запаленими очима, як тигри. Допік їх царат до живих печінок. Селяне, і ті заворушились під Москвою; і їхні юрби сунули до міста на поміч братам на баррикадах. На підмосковних фабриках нарід почав зброїтись. Заворушилась Тверь... Та було запізно! Вже над Москвою били громами 12 цалеві канони, шпурляючи з Воробйових гір свої страшні кулї в найбільш залюднені кутки міста. Гримала гармата по всіх улицях, цокотіли кулемети, тріскотіли сальви. Дубасов звелів підпалити місто, і величезні червоні язики полумня плигали і хвилювали ся попід небом повище усіх церков. Огонь і кров оповили стару Москву. І там в огнї скаженіє Семенівський полк. Поліція повилазила з своїх криївок і з звірячою злобою мстила ся над полоненими борцями. Знесилений нарід відступає, кладучи головами . . ,

Гримнула в останній раз 12 цалева канона, завалюючи обхоплені полумнем фабрики на Пріснї і. . . скінчилось . . . Нарід впав. . . Та впав він не від куль Семенівського полку, не від гармати з Воробйових гір, — його поломила його власна незорґанізованість. Він відступив, щоб незабаром вдарити на царат знову, та щоб вже не відступати.

Заніміли на салдацьких штиках послідні борці, що не хтіли пережити упадку революції, і, топчучи ногами їхні, трупи, салдати взялись розкидати осиротілї барикади. Зціплені снїгом та кровю вони і без борців ще довго недавались ворогам. Нарешті їх порозкидали.

Почали розброювати нарід.

Пяна патруля з пяним офіциром здирала на улиці

якогось робітника. „Руки догори!" кричить, ледво тримаючись на ногах, ратмистер. Той підіймає руки. Салдати обшукують його усего від шапки до чобіт. Один жовнір пхає собі до кишені гаманець з грішми, другий обриває годинник з ланцушком, а третий витягає у робітника зза пояса револьвер і подає офіцирови.

— Ссс-е що таке? точить ся перед робітником пяний ротмистер. Робітник спід лоба дивить ся на него. Офіцир притулив револьвер робітникови до грудей, і той з простріленим серцем простяг са на бруку. Офіцир іде далї точучись і махаючи відібраним в робітника револьвером. Салдати ловлять студенти, обшукують, обкрадають і він застрілений сіренькою купкою лежить недалеко від трупа робітника і сніг пада на їхні сполотнілі облича. . .

Або ось. . . Пристав прийшов до одного свого приятеля будівничого інжініра.

— Чи ви маете зброю? питає, невитаючись.

Інжінір виносить йому свое сьвідоцтво на право ношеня зброї (вафен-пас) і револьвер.

Пристав бере з його рук сьвідоцтво і револьвер і закочує кулю просто межи очі своему приятелеви.На стріл та грюк упавшого тїла вбігає збентежена інжінірова і кричить несамовито в лице поліцая:

— За що?! за що?!

Той, усьміхаючись, галантно їй салютує і геть забираєть ся з хати з своїми„городовими", щоб далї вдовити жінок та сиротити дітей. А з розчинених дверий летить зойк нещасної кобіти.

Отак розброювали Москву.

Еге, дїду, нарід програв. . . Та не задавили його, є сила і вона повстане, і вона поборе, і вона довершить дїло. . . Підведуть ся і села і міста! Обстане уся Росія.

Повстанемо усї разом, що в ката не вистарчить петель, сокир, штиків на наші голови, на наші груди!..

Замовк і сидів схиливши голову, потім підвів ся і потягаючись сказав:

— Мабуть лягаймо спати.

Пішов до свого пляцу і положив ся, позакидавши руки за голову.

Бог лїг побіч свово угодника. Оповідане студента крівавим кошмаром стиснуло його думки. Він тільки ще більше переконав ся, що сьвіт лишив ся таким же людожерцем, як і був за часів Вавилону та Риму.

Добро було потоптане злом, християньства слїду не було на землї...

Тим часом велика червона блощиця, дуже подібна на полїцейського „околодка", вилїзла на сволок і, прицїлившись, хляпнула просто на лисину св. Миколаеви, впялась в голову і жерла його. Микола став совгатись по нарах. Йому снилось, що він дістав ся до пекла і чорти роблять йому в голові дїрки свердликом. Нарештї угодник мацнув рукою по лисинї і піймав свого „тяжкого" ворога. В лютї роздусив він напасника, і сморід від блощицї пішов від його пальцїв.

— Ой, не витримаю! крикнув Микола, сївши на нарах. Його скрізь кусало. Чїхав ся і стогнав.

— „Не витримаеш? усьміхнув ся Бог: То тобі вже забогато сих пару день, а як тому народови, що мучить ся тут на землї не днї, а сотки лїт, ба, тисячелїтя? А ви мої угодники,сховали від мене дїйсний стан річей на землї. Тепер я бачу, менї росповів...

Микола взлостив ся:

— Що ви бачите? Нїчого ви не бачите! Який з вас бог,коли ви даете себе напомпувати кождому босякови?! Не можна роздивлятись усї річи з ідеалїстичного або

сантіментального боку. Подивіть ся на ліс: там одні дерева ростуть буйно, а другі, заглушені більшими, схнуть і гинуть. Підіть вчіть ще дерево, щоб і воно однаково росло, другого не глушило. Та виж самі встановили в природі право борні за істноване. Ліпші жиють слабші гинуть, Так і між людьми:

Міцним та мудрим — жите; дурним та плохим — смерть.

— ,,Так он куди ти гнеш? А що як би тобі довелось належати до тих, що ти їм призначуєш погибель як нездарам, якої би ти тоді засьпівав, голубчику? Спитав Бог Миколу. Угодник не знав, що відповісти, а Бог додав:

— Я встановив в природі право боротьби за істноване, але до него додав я ще й взаємну поміч, спілну. Тим, котрими ти гордуєш і кого сказав на смерть, їм бракне тільки розуміня сполуки, а як зрозуміють вони те, то й стануть з дурних розумними, з плохих міцними. Не рівняй, Миколо, дітей моїх з патичем лісовим! Сї слова божі заткали писок Миколї і, немаючи що до балачки, він скинув з себе сорочку і почав збивати свою злість на білих ,,пішаках'', котрі, великі як зерно пшениці, скрізь лазили по угодниковім шматю.

Плач Миколи-угодника.

Коли вранці Бог з Миколою вийшли з ночувацького дому і переходили з одної улиці Москви у другу, враз над їхніми головами бовкнув дзвін.

— Що се таке? здивував ся Бог, дивлючись на величезний фасад мурованої церкви з широкою брамою та високими камяними колюмнами: Чи не буде се капище якого поганського бога? спитавсь свого угодника Саваоф, чуючи своїм сьвятим серцем знов якусь сховану від него зраду.

У Миколи поза плечима покотив ся як горох зимний піт.

Над брамою висїв образ св. Миколая і сьвідчив сам за все.

— Се, господе, церква твоя, загикуючись, нарештї, промовив сьвятитель.

— Моя? А хто ж звелїв будувати менї рукотворні храми? Чи ж не сказав я по зруйнованю храму ерусалимського вклоняти ся менї тільки в дусї та істинї? Чи не зробили ви з мене якого Озириса або Зевеса?.. А чого твій портрет висить ген над брамою?

— Се, то тее, як його... загикував ся угодник: Себто сей храм присьвячений іменю моєму, сірич моїй памяти... з поваги людської...

— А ходїм до середини, і Бог переступив поріг церкви.

Якийсь панок, сухірлявий з злїстним жовтавим лицем, пильно молив ся, стоючи зараз коло порогу. Побачивши, що Бог не скидае шапки, він збив йому шапку

з голови і знов почав щиро молитись. Микола, як побитий собака йшов за Богом.

Осьвічені сотками палаючих сьвічок суворо дивлять ся з іконостасу темні лиця сьвятих. Хор тягне довгі, довгі молитви. Діякон махає кадилом перед царською брамою, у вівтарі бубонить піп. Зо три десятки парафіян молять ся, стоючи попід стінами та посеред просторої церкви. Декотрі клячать перед образами, декотрі ставлять сьвічки.

Угодник став в темний кут. Потяг носом пахучий дим кадила, і наглий сум обгорнув його душу, жаль мов кліщами здавив гірлянку. Сумно, сумно дивитись сьвятителеви, як піп в золотих ризах виступає з коштовним келіхом в руках, не може знести угодник сьпіву благолїпного.

— Слава тобі Господи... Помяни Господи... Алилуя, алилуя, алилуя, висьпівує чудовими голосами лївий клирос.

— Що се! Та сеж египецьке капище! крикнув дух Божий!

Але на іконостасї побачив Бог великий образ Сина свого Ісуса.

— Що за підступ? Як сьміє поганьство підшиватись під імя Сина мого? в неокраянім гнїві трепотїв Саваоф.

А хор сьпівав.

— Кому, кому молитесь? Кому на небо молитви свої посилаєте?! стогнить угодник: пусто там за хмарами, нїхто вас не почує, нїхто ваших молитов не скаже до книги прохань записати. Я, сьвятитель Микола, тут на землї, як шарпак міверний, поневіряюсь, а Бог ваш з босячнею злигав ся. Пропав наш Бог, на марно пішла наша робота!.. Знову свої старі паливодства згадав...

Бог дивить ся на вбраного в золоті ризи попа, як

той то руки задирае до неба, то з келїха пе, то книгу величезну виносить, показуе людям і, не поясннюючи її, ховае геть від темних голов.

— Господи помилуй! тягне дяк.

Угодник беть ся головою об стїнку.

—Ой, не молїть ся так, не молїть ся! Нема вже в нас Бога. А скілько працї доложили, щоб дійсного, справжнього бога з него зробити. І запровадили вже було так, як у людей. У величі спочивав, як богови належить ся, і тьми слуг і ми його сьвятителї, угодники, та мученики по ранґу та чину до його стіп приступали. Став, здавалось, уже справжнїм богом.

—Сьвятий угоднику, Миколаю, моли бога за нас! засьпівав піп, махаючи золотим кадилом перед образом сьв. Миколи.

Не міг вже більше стерпіти сьвятитель. Сльози ринули йому з очей потоками, і, схопившись руками за лице, він гримнув в кутї на колїна:

— Ой, який ж бо я тепер угодник!.. Не роздирайте душі моеї, не вражайте так тяжко серця мого... Пропала вже наша сила, пропадае пановане наше... Там з чернею гидкою повстане він проти нас, і зруйнуе чернь та рукою слїпою оздобу храмів наших, подруть ризи злотоковані і в печах будуть палити образами нашими чудотворними. Все пропадае... все... Ох, не славте, не славте так душі моеї! Полигаеть ся Бог з роспусницями та хулителями неба нашого...

А піп далї правив молебінь до сьв. Миколи.

Бог став шукати очима Миколу. Побачив, як той скулений хлипав під стїною. Підійшов до угодника і шепотїв, глузуючи:

— Чи не чуеш, як прохають? Поможиж їм, не дай довго себе благати.

— Ой, сего вже менї забогато! скричав Микола і зірвавшись на ноги подав ся геть з церкви.

На хіднику схопив його за рукав високий, обшарпаний, пяний як ніч босяк з фляшкою горівки в руцї.

— Ходім пити вино! харчав він до угодника.

— Ходїмо! застогнав Микола, і обидва подались геть вздовж улицї, потягаючи по черзї з фляшки.

— Благовірного імператора нашого Николая Александровича, сьпівав хор.

— Добре, добре, я вже про него не забуду, казав Бог виходючи з церкви. Бачив, як геть далеко Микола з босяком переходили улицю. Бог дивив ся йому в слід і усьміхав ся.

— А ви що тут пороблясте? спитавсь Бога той студент, з котрим він розмовляв в ночі в захоронцї

— Та вашу Москву оглядаю.

— Ходїмте я вам її докладнїще покажу, хтїв прислужитись землякови студент, гадаючи вляти (по його думцї) в селянина як найбільше духа протесту.

Слїдами революції.

— Отсе дім Золотарського перед нами, зменьшуючи ходи, вказав бувший студент Богови на високу червону камяницю, що виступала боком на Долґоруковську улицю: Тут біля воріт ще мож було стояти, але отой дім, супроти нас, бачите як подіравлений кулями?

Улицею гонили вози електричного трамваю; сичав розіпятий над головами дріт.

— Сей дріт, отсї стовпи, хоч вони й сніжеві, усї були повалені повстанцями... А там була одна баррикада, зараз за Золотарського будинком, а там, студент обернув ся і вказав рукою вподовж В. Дмитровки: Там богато їх було... Але ходїмте відкіль салдати стріляли. Яких вісїм будинків понижче камениці Золотарського Долґоруківську перетинала инша улиця, котрою теж йшов трамвай, бренїв над бруком дріт.

Троє полїцейських, двоє з маґазинками, один з шаблею, стоять на перехрестю улиць в чорних шенелях та білих рукавичках. Якийсь пяний робітник підійшов до них, салютує по військовому, нахиляючись щось роспитує, потім обвертаєть ся на однїй нозї і йде через улицю, рівно ставлючи, не згинаючи ноги, як ходять офіцири.

Полїцаї сьміють ся... Просто на розї біля залїзних воріт ступає салдат в рудавій шинелї, з жовтими еполетами, тягаючи за собою кріс, як патик ложою по землї. А єза ґратчатої брами визирає другий жовнїр у картузї з жовтою околицею і розмовляє з тим що ходе. Йде поуз них офіцир. Вартові не звертають на него уваги.

— Бачите, яка тепер у нас військова карність, небаром офіцири будуть жовнїрам салютувати, усьмі-

хнув ся студент.

По обох боках воріт цеглова ограда, а зза неї витинають ся верхи дерев і білі мури вязниці.

— Звідтіль салдати й пекли по всіх улицях. Хто на Долґоруковській зявить ся, — зараз на него з вікна вязниці і бухка, росповідав студент, спинившись на другім розі проти вязниці: А дружинники (повстанці) ходили перестрілюватись звідціль, де ми стоїмо, з залогою, що тримала тюрму. Один лисий інжінір старав ся тут дуже; поки й не вбили... А тепер ходімте до того трамвайового парку, що я вам вчора росповідав, як з него дружинники повивтікали війську попід самим носом.

Завернули за ріг і пішли вздовж тюремної ограды... Зараз проти вязниці і „парк". Червоні мури. То там, то тут біля одвірків, біля вікон цегла вибита ґранатами. Щербини жовтіють на червонім зафарбованю. Обійшли навколо.

Великі вікна в депо вибиті, більша частина шибок висипалась. З протилежного боку мур геть помолочений з гармати.

— Отсе, діду так царське військо здобувало десятьох революціонерів! А, подумайте, кільки мороки мало воно зазнати з тими, яких було принаймні сотня, та котрі не хтіли вступитись?... Он бачите дім з чорним вікном в стіні без рям, сама дірка на усю стіну?

Вони стояли серед якогось пустира; навкруги підводились камениці. Бог хитнув головою.

— В оте вікно один офіцир усе вціляв ґранатами... Тут, де ми стоїмо, теж були доми та спалені... А ондечки двохповерховий будинок за тим парком на пустирі. Там було повно спокійних мешканців, переважно діди та жінки, і його розбили з гармати!..

Отам крику та плачу було!.. А ген там в тій каме-

ниці червона цегла латками в мурах. Ото позароблювані дірки від ґранат... Тепер майже усе попідмащували та позаліплювали. Трупи пхнули під землю, живих в склепіня вязниць, весна змила дощами кров з улиць,— тепер здаеть ся начеб то нічого тут не було. Москва начеб подарувала катам свої муки і стерла сум з свово личка...

Вийли знов на Долґоруківську і замотались в юрбі йдучого хідниками народу.

— Сею улицею, діду, під час баррикад ішла скадрона драґонів, а попереду вигравав на конику молодий, повновидний офіцир в білім башлиці на шиї... Я дивив ся на його пласкате чоло і тоді був подумав: от куди добре вціляти. І не встиг він до тієї монастирської огради доїхав, — куля просто в лоб, так і скрутив ся з коня...

Підійшли до огради Страсного Монастира. Поуз ограду пішла вузенька уличка, коло неї спинивсь електричний трамвай; дальше не йшов; сходили пасажири. Знизу торохтів, йшов кінний трамвай, котрий тягли трое коней.

— Отам, діду, відкіль іде "конка", теж була баррикада. Пригнали були туди "роту" піхоти. Тільки почали були салдати лагодитись, щоб стріляти, як з рядів вискочив молоденький однорочняк і крикнув до жовнірів:

— Товариші! не стріляйте... Ходім до народу! і побіг до барикади. Піхота дала в него сальву, та жаден не влучив... Той однорочняк довго боров ся на тій баррикаді.. І тепер десь живий за границею... Один салдат Татарин з страшним завзятем лїз на баррикаду. Однорочняк дав в него дванайцять куль... Татарин упав, на колїнах не міг стояти, а все стріляв на повстанців... Коли піхоту відбили, то наші санїтети казали, що той Тата-

рин був подіравлений кулями, як решето... А бачите отсю дзвіницю навпроти нас?— се Страсний монастирь...

Підійшли близче. Уличка вийшла на просторий майдан, над котрим заносилась догори чимала дзвіниця. Люде, що йшли поуз неї спинялись, скидали шапки і хрестились. Особливо старались пани... З простих —хіба хто з жінок; робітники минали, відвертаючи лиця геть від брами, коло котрої сиділи громади старців. Підкотив на парі вороних, як змії, „рисаках" ігумен. Його висадили по підпах черці і повели через браму до монастира. Сите, біле випещене тіло ігумена хиталось під чорною рясою. Якась пані підбігла щоб поцілувати його в руку. Бог не міг витримати, дивлючись на ту гидоту. А студент показував йому рукою на дзвіницю:

— Там на дзвіниці коло кождого вікна були поставлені кулемети (машинові кріси), і салдати сіяли смерть і по сій площі, і он по Садовій улиці, і в цю уличку, і в Тверську; скрізь, деб кого не побачили, — уже й цокотіли пекельні машини. Що тут того невинного люду пропало! А найбільше наймичок погинуло. Пани дома сидять, а дівчат вранці за купном посилають. Жовніри і їх убивали. Десятьох підо, одна жива вернеть ся... Може зайдемо, подивимось на монастирські скарби?

Бог митнув головою:

— Ні, хай воно завалить ся се капище! з огидою глянули його сьвяті очі на прокляту дзвіницю.

Пішли геть від дзвіниці через майдан на Садову улицю.

— Не дурно і "страсним" те капище прозвали, гірко усьміхнув ся Бог.

Ліворуч, як якийсь вавилонський вертеп, починає Садову театер Оммон, дім де зїздить ся московське дукарство та людоїдство на нічняні скаженіня. Там за-

пивають червоними винами і заїдають дівочим тілом...

Садова пішла трохи вниз.

— Бачите, вказав студент на другий бік улиці, де сьвітючи решетїнем, наче ребрами, стояв одноповерховий дім; цегла з него обсипалась, вікна і двері висаджені і зашальовані з середини дошками.

Планиці попробивані наскрізь ґранатами. Наче голий шкилет стоїть той дім на Садовій.

— Його розбили, вже добре не знаю защо, чи за те, що в нему була зробила засідку бойова дружина, чи здаєть ся властителька сих купалень (купальні то були) чимсь допомогла революціонерам.

Студент спинив ся і вказав Богови рукою трохи вбік від розбитого будинку. Там в куточку між двома сквериками біля воріт "городовий" (поліцяй) з молодим парубком дозорцем камениці опали в двох низенького бородатого робітника у старім рудавім пальтї. Робітник не даєть ся, щоб його обшукували. На хіднику стоїть якийсь чорнявий парубок і, полотнїючи, дивить ся на те насильство.

Ось "дворник" скинув собі з рук рукавиці і затопив кулаком по голові робітника; той присїв, потім скочив поуз ноги поліцая і побіг на улицю. Городовик і дозорець подались за ним... Коли поліцай вибіг зза штахеток на хідник, блїдий хлопець, що стояв там витяг руку зза пазухи, і по Садовій гримнув стріл... Поліцай спинив ся, затримав ся хвилинку, потім звервув ся на бік і покотив ся трупом під штахетки... Дозорець в розгону впав на хлопця і схопив го за руки Хлопець стріляв, кулї летїли в гору. На поміч дозорцеви назбігалось кілька поліцаїв та шпіцлїв.

— Хай живе революція! кричав арештований, а йому на голову сипались удари кулаків.

На Москві -- річці.

В глибокім з рівненько–обтесаними берегами яру несе свою каламутну, тиху воду Москва-ріка. Скрізь через той яр перекинуті мости. Місто наче нарочито відступилось від яру, щоб просторіш їй було бічи в тихім спокою. Водою пливе якесь зело; сопуть на річці манесенькі парівці. А трохи на горбу вздовж берегу розставив свої боки Кремль: високі попілясті зубчасті мури, а на них круглі башта заносять вгору свої шпичасті верхи. На їхніх кругґанках чорніють коло гармат постаті вортових. А зза муру один над одним підводять ся кремлівські двірці, поблискують злотом бань церкви з монастирями.

Стоїть Кремль, старе кублище московських царів. І моторошно і люто стає, дивлючись на него: там в нему кувались кайдани на нашу волю, які ми рвемо перервати не можемо, до кісток нам руки — ноги поперетирали! Там в нему вродилась наша невсля, та брехня — неправда люта, що оповила нарід наш, залудила йому очі „царем — батюшкою'', у тьмі - злиднях притримала, в муках провадила літа - віки.

Тепер пустіє Кремль: старі упири поздихали і лежать в гробовищах у важких домовинах, а жива павучня вибралась до Петербургу. Там спокійніще, там не чути так того стогону, проклььонів рабів їхніх. . . Звідтіль, що до чого, то й тікати недалеко. . . Ще цар Петро зробив з Петербургу „вікно'' до Европи. . . на усякий случай. . .

Колиб зібрати усю ту кров, що виточили з грудей

наших оті царі, колиб зібрати усї слози, що вилелись з очей народу нашого, то стала ся б нова потопа, і там, де тепер Росія, загралоб червоне море і вітер покотив би піняві хвилї. . .

Студент стояв з Богом на мостї і вказував рукою на полудневий захід вгору по річцї, де далеко над великим містом, над тисячами тисяч його дахів синїли вкриті лїсами Воробйови гори.

— А бачите оті гори, дїду?.. Щоб вигнати революціонерів з тих кутів міста, звідкіль не могло їх виперти війско, були поставлені величезні канони і закидали місто такими кулями, що від одного стрілу розлїтались на куснї найбільші камяницї. Отак відтіль голомшили робітниче передмісте — Прісню. Від гуку канонів котились понад містом громи. Москва запалала підпалена царськими опричками і обхоплена полумнем стояла, як мученик на огнищу. Полумне хиталось над містом високими стовпами, червонило хмари і усе небо здавалось, що горить від краю в край... А тодї намісили людського мяса. Бомби не дивились кого бють. Неповинний люд пропадав сотками під цеглою повалених стін. Дїти, жінки, старі, убогі, богатирі — усї полягли під тим судом слїпої зброї. А найбільше погинуло тих, хто не пристав до повстаня і вважав себе вірним цареви. . . Отак, дїду, царат повернув під свої колїна повставшу Москву. . .

Бог дивив ся на далекі гори, оперши сь грудями на поручі моста.

— А теж самі винні, додав трохи згодом студент: Треба було післати одну дружину на ті гори ранїш нїм їх посїло військо... Тай Кремль треба було захопити в народні руки. Повернулись лицями до Кремля, і студент доводив Богови як би можна було добре повстанцям відбивати штурм війська з мурів та вікон того ка-

мяного кублища.

Поліцийний ,,пристав'' стояв на мості, дивлючись на річку, а коло него крутив ся молодий хлопчак з великими соковитими грушами в папіровій торбинці. Їв їх і все біля пристава тер ся. Начальству видко дуже сподобались груші, він щось сказав хлопцеви, і той з великою охотою і радісним обличем надїлив ,,фараона'' жовто-золотими грушками. Потім поквапно пішов собі геть, полишивши пристава заїдати пахучі овочі. Видко солодкі, смашні були ,,дулї'', бо аж очі жмурив та їв.

Уже бувший студент з Богом хтїли геть йти з мосту, коли вздріли, що пристав почав чогось точитись, впав і товк ся головою та ногами об міст. Підійшов кінний трамвай. Конї стали над конаючим і жахливо фукають. Збіглись люде; поліцай уже дивив ся на них своїми мертвими, викоченими як у рака баньками.

А хлопець, що нагодував його грушами геть здимів.

У Кремлї.

Через браму башти увійшли на подвіре Кремля.

— Що то за хрестик? побачив Бог серед площі хрест за штахетками і вказав на него студентови.

Той усьміхнув ся:

— Отам, дїду, під кариту царського дядька Сергія революціонер Каляїв кинув бомбу. Карету рознесло на тріски, а князя на шматочки... Каляева арештували і повісили .. А цар на тім місци, де його дядько пропав хреста встромив, щоб нагадував, щоб і під него не забули бомби, підкотити.

— А що ж то за князь був? зацікавив ся Бог.

— Що за князь? Коли князь, — то вже не людина, а сей був вовкулаком між князями. Тільки й кричав: бийте, ріжте, вішайте хамів! Свободи їм хочеть ся? землї? голодні вони?.. Годуй їх кулями! переселяй на той сьвіт державним коштом та надїляй по три ступня землї!.. Ще й другий е князь Ладимир, котрий 9-го сїчня вирізав чотирі тисячі робітників у Петербурзї... Бачите, дїду, ті князї та княжата великих роскошів за царатом заживають. Смерть царатови — їхня смерть. Вони се розуміють і готові вибити увесь наш нарід до ноги, ніж відступатись від своїх прав... Багато їх там е! Цїле кублище враз з царем... махнув студент рукою.

Підійшли до якоїсь каплички, де між кольонами під дахом стояла величечна спижева постать царя Олександра II. Суворо позирае на майдан той імператор своїми великими викоченими як у пса-бульдога баньками, кирпатий ніс, баки на щелепах, важке метальо-

ве убране...

— А се ж що за идол? спинились божі очі на імператорі.

— Справді идол! зареготав ся студент: Се цар Олександер другий „ослобонитель"... Себто його вихваляють, що нарід з кріпацтва увільнив. І нарід вірить і молить ся за сего упира. Пустив він селян на волю, се правда; себто підписав папір, що — „тепер уже не пан, а я з вас котитиму по три шкіри, податок здираючи; тепер уже я та мое начальство будемо парити вас нагаями, а не пан; мої козаки та салдати будуть ґвалтувати ваших жінок та дочок, а не паничі; воля ваша, — се з голоду здихати, се найбільша воля ваша... А отсе вам, щоб „вільніще" жилось пачпорти, а отсе „мужицький статут", а отсе вам „земські начальники", мирові посередники, окремий сільский суд, пристава, урядники і кождий чиновник (урядник), який тільки не схоче на вас їздити. Вам зборщики, податні інспектори, щоб у ваших кешенях гроші були лічені, — отсе вам моя царська воля"!.. Гляньте, діду, на свое дранте, — отакий увесь нарід, облупив його отсей „ослобонитель" з своїми нащадками!

Бог глянув на свою діряву сірачину і серце йому защеміло: уявив бо собі бідний нарід свій.

— Се, се римських імператорів, його прапрадідів, робота, хтів відповісти студентови; та глянув на царську постать і сказав поволи:

— І Нерон собі болвани ставив, щоб їм вкланяли ся...

— Ну, до цієї погані ще ніхто не приходив бити поклонів. Наші царі ставлять собі зелізні опудала на страх, а не на поклонене.

Пішли далі.

Під промінем сонця огнем палає золота баня височезної дзвіниці Івана Великого, а за нею мерехтять баньки Спаського Собору. Внизу під дзвіницею, як чимала повітка, стоїть дзвін „Цар-колокол", один бік дзвону вищерблений і та щерблина виглядає як двері до тої чудернацької повітки. „Серце" лежить коло дзвону на землї, таке велике, що заледво потяглиб його четверо волів. Геть трохи вбік на подвірю обстановленім тисячами стародавніх канон роззявила пащу „Цар-пушка". Се дві найзнакомитїщі дива московської культури: дзвін, в котрий не дзвонять і гармата, що не стріляє.

Стали перед брамою Спаського Собору (катедри).

— В сьому соборі коронують царів; помазують їх на царство . . . Ось ходімте, подивитесь, як там влаштовано.

—"Знаю, знаю, поспішав Бог за студентом:Колись і египецьких фараонів мастили олїєм на пановане . . .

Увійшли в собор. Катедра була не така вже велика. Посередині чотири грубезні кольони, розмальовані згори донизу лицями та постатями сьвятих тримають на собі усю будову. Коли війти до собору, то зараз впадає до очей на колюмні архистратиг Михайло в червонім римськім убраню з мечем в долоні. Між кольонами помост, а над помостом розіпято балдахин.

В кадедрі майже нікого не було,Підійшли до помосту.

— От на сім помості ставлять трони. Цар з царицею на їх сїдають, кругом усе їхнє кубло стає, а попи-митрополити усю кумедію відправляють в злоті та писї. . .

Обійшли кольони. Попід стїнами Бог зауважив величезні оловяні скрині.

— А тут в сих домовинах перші царі лежать, вдарив студент кулаком об одну з них; труна сердито затула: Сердить ся?... Нічого, ось ми незабаром вас звідціль повикидаемо, штовхнув ще раз студент ногою труну.

В темній закутині закольонами вгледів Бог лице свого сина відбите на рушнику. (Попи ґварантували, що то був той самий рушник, котрим втирав ся Христос і, втираючись полишив на нему свій образ.) Перед образом висіли, панікадила, палахкотіли віскові сьвічки і стояла уся в чорному маненька бабуся; щось шепотіла беззубим ротом, позираючи на обличе Спасителя своїми дітько - наївними очима. Вона щось просила, і видно було, що безмежно вірить, що Христос вволить її проханю... Маленьке, бліденьке, сухеньке личко...

Бог спрожогу підійшов до образу і остовпів: з обвішаної рушниками рями, зза злота та самоцьвітів дивились на него сумні очі його дитини -- мучиника. Бог затремтів:

-- О, поганці! замучили тебе, продали, а тепер торжеще з мук твоїх зробили!.. Сину мій, сину мій, защо ти терпів, защо ганьбою вкривають вони тебе й доси? З лиця твого идола собі зробили, — тиж супроти идолів виступав; сьвічки перед тобою сьвітять, а темряви від себе роспускають!.. І в тяжкій роспуці припав Бог до лиця сина свого і сьвічки поспадали з ставника і погасли.

— Що, ви молитесь? взяв Бога за плече студент.

— Ні, відповів Бог, відступаючи від образа: Важко мені тільки, що вороги правди його у болвана собі його перевернули.

Пішли геть з собору. Коли були близько брами, побачив Бог на іконостасі образ Миколи угодника свэго в

злототчених ризах, у епископській митрі, з евангелем в руці, з поважним видом задоволеної усім оточуючим її сьвітом людини.

— Стрівай! стрівай!, грізно повів Саваоф своїм сьвятим оком по образу угодника.

Вийшли з Кремля.

На Театровім майдані.

В повітрі ставала відміна. З півночі тяг студений вітер і небо вкривала білосувата снігова хмара.

Геть від Кремлю в глибині простарого майдану стоїть кольонада Великого Театру: на її даху звелась на дибки чвірка спижевих коней; страшні копита занесені над улицею; гриви щетиною; коні гризуть гнуздечки. . . Вітер котить через майдан куряву. Людей мало, тільки де неде видко їх на хідниках. Через майдан гонять на конях шість козаків, гарцюючи по обох боках запряженої буланими рисаками колїсниці. Їхала якась „велика риба". І ось та колїсниця вже недалеко тієї улиці, де на розї височезний готель і стоять один за одним звозчики. . . Бог з студентом були серед майдану, коли скоїлось щось надзвичайного. Де була колїсниця там стала хмара жовтого диму; гогохнув страшний грім; одно колесо загурчало над головою Бога, засвистїло каміне, посипались шиби в готелю; поз Бога пролетїв козак на конї; кінь його несе, а з його черева висять тельбухи. Вітер хитнув димом від вибуху і відтулив місце катастрофи: коло готелю лежали кавалки колїсниці і чиїсь трупа, двоє коней і четверо козаків; а булані носили вже фірмана геть аж коло десятої улиці який якимсь дивом зіставсь на відірваних передніх колесах.

Перелякані конї звозчиків гонили в усїх напрямках по площі. На гук вибуху вбігались з усіх боків люде. Пробіг поз Бога якийсь хлопчина і кричав:

— Ґенерал — ґубернатора забито!..

— Ходїмо геть звідси, сказав Богови студент: Бо

зараз сюди назлітаеть ся поліція та військо, будуть до кожного чіплятись.. Пішли геть і, завернувши за ріг театру, зайшли на спокійнішу вулицю. Була вже яка четверта година по полудни. Студент кулив ся в своїх лахах від пронизливого вітру.

— Але зимно стае, казав ховаючи руки в подерті рукава. Жалко було Богови дивитись на того доброго, замученого злиднями молодика.

А в студента в той час краялось серце, дивлючась на Бога, котрого він уважав за якогось дідуся з України, котрого занесла на старість недоля в чужі чужини.

— Можеб я вам, дідусю, десь притуловище знайшов, або роботу? загомонів він до Бога.

— Та ти-ж сам того потребуєш, обізвав ся Бог.

— Я що иншого, я молодий, але ви немощні... Ходімте, я маю на Сокольниках одну приятельку, може вона вас у себе притулить. Студент порахував скільки в його було мідяків; сіли на ,,конку'' і поїхали.

Кінчив ся короткий московський день, ставали помраки вечера. Північний вітер перейшов у добрячий шторм, зривав з дерев решту неопавшого листя, і те листе, як якийсь дивовижний рій, летіло над дахами Москви.

Скаране сьв. Миколи.

Геть, вже на передмістях Москви, де скидані з будьчого хатки і величезні городи змінили камениці центра, на березї в напів замуленій ,,росшиві'' чути було крик пяних голосів. То московська босячня справляла в своїм ,,клюбі'' учту. На старих бочівках спід смоли сиділо кільканадцять босяків, той російський ,,люмпен-пролетаріят'', ,,дно'' — гробовище царату.

Обдерті, кострюбати, брудні, ніколи невмивані, сталі мешканцї помийних каналїв та всіляких льохів і склепінь, недотепи, потративші всіляку надїю на краще, потративші мету і охоту до боротьби, відпадки людства, промисловцї дрібного грабунку і злодійства — тут були воно - те ''дно''.

За столом з якихсь дверей положених на бочки сидів кремезний з чорною бородою і голими оброслими грудями в подертій шапчинї і росхрістаній сорочцї отаман ватаги і їв з ринки, яку йому принесла його полюбовниця, яких літ 17 молоденька, хороша лицем, як ангол, загорнута в подерте лахміте боска. Решта ватаги курила, голосно розмовляла; по руках ходила фляшка ,,очищеної''.

— За твое здоровле,ваше ,,превосходительство'', пе один обдріпаний батяр до другого.

Двері росчинились і,волочучи сьв.Миколу за рукав, зявив ся той босяк, з котрим угодник втік від Бога.

— Мое найнизше чесній кумпанії! сказав новоприбувший:А от маем честь познайомити Хахол-полтавска-галушка в товариство охоту мае вступити.

Угодник уже нализав ся подорозї і тепер був „весе-лий". Босяки оглянули його, як цигани конї, а ватаг сказав:

— Хай жие.

— Хай жие! потакнули босяки.

— Щож, мае почастувати? сказав ватаг, догризаючи кістку.

— Мае почастувати! сказала босячня.

— Щож, чи маеш що чесній компанії піднести? спитав Миколу його приятель.

Той полапав в кешені свого пальта і намацав ті срібні карбованцї, що потяг з докторського помешканя під час погрому.

— Машко! скоч принеси дві з червоними головками, сказав ватаг своїй любцї, і та враз щезла на загад.

Босяки мало звертали уваги на Миколу. Машка принесла дві фляшки, і знов мали чим заливатись.

Микола прислухував ся, що всї босяки величали себе всїлякими титулами: „височество", „величество", „сіятельство" „превосходительство" і т. д. Він штовхнув свого сусїду і спитав, чого та голота так себе величає?

—Хтож нас пошануе, як ми самі себе не пошануемо?

У віконце баржі зазирали темряви вечера. Засьвітили стеориновій недогарок.

— А тебе як величати? звернувсь до Миколи один з босяків, пхаючи до рук фляшку.

— Я великий угодник божий сьвятитель Микола, відповів той.

— Го! го! ха-ха-ха! зареготалась босячня.

— Не вірете? пнеть ся до них сьвятитель.

— Впадїть на вколюшки і вклонїть ся менї, і я зараз зроблю вас царями сьвіта сего!

— Ха-ха-ха! Що се за блазень? сьміють ся батяри.

— Не вірите? О, голото нікчемна! зараз усї менї навколюшки, инакше скажу слово, і всїх вас глитне Москва - ріка враз з сим ковчом!

Отаман лежав в кутку, обіймившись з своєю любкою, але, почувши Миколині крики, встав, підійшов до угодника, взяв його за петельки і торохнув своїм важким кулаком просто в сьвяті щелепи. З зубів сьвятителя посипались гискри; і не встиг він опамятатись, як лижав уже за бортом „росшиви".

Чорна ніч була навкруги. Холодний вітер гонив через річку важкі, сердиті хвилї.

Угодник зірвав ся на ноги. В „росшиві" реготались босяки, і крізь щелини блищало сьвітло. Микола опамятав ся. Подивив ся на таке своє понижене і усе склав на Бога.

— Досить менї того! Що я таке? Хто я такий? Коли здурів, або хочеш удавати дурного, то волочись сам собі по сьвіту, а менї досить того! Я маю обовязки. Там без мене в раю може незнати що наробитись... тай у цілім сьтітї. А хтоб за се відповів? Я! А як тобі хочеть ся межи голотою волочитись з босяками та остатнїми драбами, то волочись! А менї досить! досить! досить! Викрикував пяний угодник, поспішаючи геть з Москви.

Трафив за міст у якусь темну балку ;трохи відсапав ся. Потім підвів голову до гори і крикнув в чорне похмарене небо:

— Гей, хлопцї! а ну лишень спускайте драбину.

Довго він кричав, але чорна хмара була німа і мов свинцева ляда поволї сунулась по небу.

— „Хто там? нарештї обізвавсь чийсь голос зза хмари.

— Та чи не чуєш, разсучий сину, що се я! грим-

нув угодник, набираючись куражу, що має вже на кого кричати.

—''Чи се не ваше разперепреосьвященьство угодниче божий сьвятителю Миколо?" знов обізвав ся глузуючи, хтось з неба.

— Ти, ледацюго криласта! Поледащіли там без мене! Давай сюди ту драбину, що снилась патриярхови Якови, та мерщі, бо мені треба раз-два до неба!—

—„А пан Бог з вами?" спитав знов голос.

—Ой, ти мені вкоротиш віку своїми дурними запитами! — крикнув угодник: Іхнє саваофське величество післали мене поробити деякі порядки на небі, а потім я знов маю йти до них на землю!

—„А маєте від Бога пачпорт? невгавав голос.

— Який пачпорт? здурів ти! Досить тобі, що я — я. Давай драбину. Небо не є цлова комора.

— „Господи! що скажеш?" помолив ся ангол.

І почули сьвяті уха божі запит ангола і побачили очі всевидючі, як у яру, в ночі, в пітьмі задирає Микола голову свою пяну, брехливу, до раю хочучи знов дістатись.

І рек Бог:

— „Спустіть йому той шнур, на котрім повісив ся Юда, і хай він лїзе по нему до неба, і хай той кавалок шнуру, що він пролїзе, відпадає тай приточує ся до шнуру згори. І хай лїзе й лїзе і хай кінця тому небуде. І коли він схоче одною рукою пустити шнур, то хай друга прикипає до шнура, щоб не міг він ніколи урватись і впасти. Та не пустіть його до раю, але в ту дірку, що в „Молочанім шляху". І хай зависне він так в безоднях небесних навіки і віки, як кінця і початку не має сьвітови моєму. Амінь! Припичатав амінем Бог вирок погибелї найбільшому угодникови своєму.

Амінь!

Анголи кинули Миколї кінець Юдиного шнуру.

— Що, ви подуріли, чи що?! Давайте драбину, сїбірники кляті! загримав знов Микола.

— „Чіпляйтесь за шнура, бо в драбинї щаблї порозсипались, нема часу ладнати".

— Повістесь усї на нему! крикнув взлощений Микола і сїрпнув в гнїві рукою за шнур.

Враз його рука прикипіла до шнура. Анголи підхопили його до гори повище дзвіниці Івана Великого тай так кинули в небі. І поліз сьвятий Микола шнуром до неба. І як до кінця шнуру долізе, то вриваеть ся йому та частина, що вже проліз тай приточуеть ся до горішнього кінця... І так він телепаеть ся десь в безвістях сьвіту божого і буде телепатись по віки і віки за зраду і ошуку волї і правди божої. Амінь.

У Матильди.

Студент провів Бога якимсь темним корітарем і запукав.

— Увійдіть, відповів дзвінкий жіночий голос.

Увійшли. В невеличкій кімнаті, стіни котрої були обвішані почтівками та портретами славетних письменників, сиділа за столиком панночка і читала книжку. На столі сьвітилась велика лямпа з білою умброю, і горіла друга спірітусова, на котрій панночка готувала собі гербату. Окрім ординарного ліжка, застеленого рожевим ліжником, та куфра і двох крісел та полички з книжками в кімнаті більше нічого не було. Копиці книжок лежали також на столі.

— Здорові були, Петре! радісно привитала вона обдертого хлопаку, протягаючи йому свою білу, пухку руку. Пасми її білявого волося були скручені в одну косу; кругле рожеве личко, кирпатий ніс, великі карі очі, жваві і гострі.

— Добре що ви прийшли, Петре; вас на сьогодні треба. Сідайте, будемо пити гербату...

— „Та я в одній справі до вас, товаришко Матильдо... крутючи в руках кортуза, казав Петро, котрому було ніяково стояти перед дівчиною обдертому і знужденному: Бачите, Матильдо... отсей дідусь, мій земляк з України. Чи не притулилиб ви де їх, а може й яку роботу знайшли?

— Сам без даху над головою, а про других піклуєть ся, подумав Бог дивлячись, що далї буде.

Дівчина глянула на бога і, вставши, попросила його

сїсти, а потім, закусивши губу блискучими як перли зубами, щось собі загадалась. Вона була висока, вбрана в темну простеньку сукню, на круглих плечах мала сиву теплу хустку, кінці котрої спадали на її високі груди.

— Та сїдайте ж Петре! Вас треба вічно просити, звернулась раптовно до студента, завваживши, що він ще стоїть.

Той сїв незґрабно на кріслї з другого кінця столу.

— Добре, сказала Матильда: На сю ніч я притулю їх в нашого „дворника", а потім побачимо... Тепер пиймо гербату. Вона здіймила воду з лямпки, робила гербату, наливала до шклянок.

— Як же вам, Петре, поводить ся? Я вже вас більш двох тижнів не бачила...

— „Менї, як завжди, дуже добре, жваво відповів студент, ховаючи під столом діраві лікті своєї з сивого сукна тужурки.

Та глянула на него сумним повним жалю і болю поглядом. Знала, що гірко йому.

— Чому ви?.. Тай не докінчила; сльоза блиснула їй в оці. Але стрималась; махнула безнадійно рукою і тільки проказала:

— Вас не направити!

Вони обое належали до революцїйной орґанїзації. Вона була акушерка. Він ховав ся від поліції під прибраним імям і чужим пачпортом. Кохали один одного але нїколи не сказали се собі до очей. Вони були офірами революції, того крівавого позвору, що відбирав у своїх слуг все: маеток, батьків, родинне щасте...

Вона завмирала від жалю, дивлючись на свого найдорощого. Хтїла йому помочи, але він горло нїс свій хрест без скарги, ховаючи всї свої чутя глибоко в собі, не бажав нї від кого помочи.

Напились гербати. Потім Матильда ходила до дозорця тої камениці, де мешкала, і просила приймити на ніч якогось діда Хахла, що привів їй Петро.

— Він не є „сьвідомий". От собі добрий сільський старушок. То ви з ним, Ґаврю, про наші партийні справи богато нерозбалакуйтесь, упереджала Матильда дозорця, котрий був теж „свій."

Дозорець узяв Бога і поклав спати у себе в кімнатці під сходами, а Матильда перебравшись, за покоївку, пішла з Петром до партийної „фабрики бомб", щоб помочи їх повиносити звідтіль та порозсилати, де треба. Та "фабрика" містилась недалеко за рогом сусідної улиці в камениці якраз проти Сокільничого парку.

Облога на Сокольниках.

Сокільничий парк ростопірчив в похмуре небо ночі своє обшарпане осенею гіле і тихо в пітьмі шамотить верховітем. Вітрець грає ся опавшим листем, мете і коте його по стежках. Чути,як десь на гостинцю сичить дріт від пі шовшого трамваю, — як ворушать ся коло зелїзничого двірця потяги.

Там біля воріт парку, де уличка повертає на ліво, де з одного боку стоять плече в плече високі сосни, цілий ліс їх, а з другого довга низка камениць обгорнута темними тінями бору, — там поза стовбурами ховаеть ся двох людей. Вони все придивляють ся до горішних вікон великого одноповерхового сїрого дому. Дім стоїть, мов величезний німий камінь. У вікнях темно; двері щільно припертї. А побіч него плачуть вічно шумливі, вічно смутні ялиці.

Один' що таїв ся за стовбуром, вказав рукою другому на трете вікно з краю над дверима; там попри лутку блищала манїсінька злота смужка.

Шпіґуни пошепотїли щось поміж собою, і один хутко пішов геть з парку.

В просторій кімнатї того дому осьвітленій великою лямпкою було четверо молодиків. Двох з них сиділо за столом в самих камізельках; їхні студентські тужурки, кинуті в кут,виблискують позолоченими ґудзиками.Знайомий нам Петро читає,схилившись край столу біля лямпи, а другий вигиняє з бляхи пушку. Стіл застановлено усякою всячиною.Стоїть на нїм півтора десятка плящинок, лежать обценьки, розсипана сілїтра, підмочена роз-

лятою з збитої шклянки якоюсь синявою водою;маленькі тиски прикручені до краєчку столу; пуделка, бляха, бутелї з ріжними квасами. У чималїм слоїку жовтїє білосуватий пікрин. На спірітусовій лямпочцї роспікаєть ся обхоплений синеньким огнем невеличкий мідяний паяльник. Двох других парубків лежать на лїжку і курять папіроски; вони повбирані в синї „рубахи"; їхнї лиця і руки зачорнені сажою, — видко по них,що майстрові. Робили цїлий день і просто з роботи зайшли помочи винести з „фабрики" ладунок „померанчів". Чекають поки Матильда в бічній кімнатї споковує їх з „головним хеміком" у кошики.

Раптово двері з тої кімнати розчинились і вбігла стурбована Матильда, а за нею увійшов бородатий, старший студент („хемік") в чорних окулярах:

— Товариші! у двері хтось пукає. Погасїть мерщі лямпу!

Петро дмухнув, і лямпа згасла; сьвітилась тільки спірітусова слабенькою синьою плямкою; Петро погасив і її.

— „Хто стукає? питались молодики, оточивши Матильду, котра сьвітила на них електричним кешеньковим лїхтарем.

— Каже, що телеґраму приніс...

— „Телеґраму?.. Се по наші душі... сказав від столу флеґматично Петро.

— Товариші! що ж робити? Чи піддавати ся нам, чи поставити опір? спитав „хемік" грубим, різким голосом, в котрім чулась снага загартованого борця.

— „Нас усе 'дно перевішають... Краще вмерти чесно!.. сказав один майстровий.

— І я так кажу, подав голос другий.

— „Менї краще куля, нїж петелька, крикнув енер-

бованим голосом той біленький, що краяв бляху.

Гуркіт у двері чув ся виразно.

— Зараз, зараз, матері вашій ковінька! обізвав ся в напрямку дверей Петро.

— До зброї ж, товариші!.. Але памятайте, коли відібємо перший напад, зараз котрийсь має вивести геть Матильду, закомендерував гостро „хемік".

— „Я умру враз з вами! запротестувала дївчина, вимахуючи револьвером в руці: Несіть стола і робіть баррикаду в сїнях,

Стіл поклали боком пару кроків від дверий і усї поприклякали за ним.

— „Хто там? підійшла Матильда до дверий.

— Телеґрама... відповів з натиском голос.

— „Зараз, голубчику, відчиню... Ніяк ключа не годна знайти... Чи то не від Колї буде?

— Не знаю... запечатана...

— „От уже і е ключ... Панове! чи ви готові? звернулась вона потиху до своїх товаришів.

— Готові, сказав "хемік".

—„Давайте їх сюди, Матильдо! зашепотів Петро.

Дзень-дзень... бринька замок; двері росчинились настіж, і в коритарі затупотіло багато ніг.

Матильда, стоючи з боку, натиснула ґудзик свого електричного лїхтара, і осліплююче сьвітло електричества послїпило очі віддїлови поліцаїв, що були в дверах.

— Бум! гримнуло ззастолу півдесятка бравнінґів, і поліцаїв як косою зкосило. В дверях лежала, совгаючись і стогнучи, купа постріляних.

— Вперед! реве „хемік" перескакуючи трупи; Матильда сьвітить; решта біжить за проводирем. Двох полїцаїв, що лишились живими, просто котились вниз сходами. Петро пігнав ся за ними і постріляв вже аж коло

дверий. На улиці чути тупотіне багатьох ніг. В двері стріляють сальвами з маґазинок.

—Ну, наші обставини не з красних... Їх там богато... Не пробемось... Каже задиханий Петро, вибігаючи на сходи: Треба їх бомбою з вікна почастувати! і побіг до кімнат.

— Що ж далї нам робити? радить ся проводир... Будинком струсило, і грім вибуху загуркотїв над Сокольниками.

— Ха-ха-ха! регочеть ся в кімнатах Петро.

— ,,Щоб тебе! підвів ся з підлоги біленький збитий з ніг вибухом.

— Товариші! їх як нерізаних собак!.. Козаки здалеку оточили дім! Поліція побита... Але з дверий нам не вийти.,. вбіг Петро.

— Трах! Дзень! і град куль вибив усї шиби в горішніх вікнах.

— Товариші! на горище... Там через вікна в даху може хоч Матильду вратуемо.

— Я умру з вами! твердо відповіла та.

Забрали кошики з амуніцією і вийшли сходами на горище. Повилазили на дах... Козаки почули лопотіне бляхи і кулї засвестїли їм над головами. Попритулювались за коминами:

— А матері вашій! розлютив ся Петро. коли куля відбила кавалок цегли в него над головою: Натеж вам! і схопивши ,,померанча'' з кошека, що тримала коло него Матильда, шпурнув внапрямку козаків... Забрязчали шиби,вилїтаючи з вікон поблизьких камениць, а козацькі конї позаносили геть в переляцї своїх верховнів. Стрілянина на час спинилась.

,,Хемік'' звернувсь до Петра:

— Слухайте, Петре! ось вам линва. Ми спустимо

вас з Матильдою. Зробіть так, щоб вона зісталась живою.

Петро замотав головою.

— „Може хто иньший... Мені ще тут не обридло.

— Усї товариші сказали, щоб ви, натискае „хемік“.

— „Мене не питали, я не піду! упирав ся Петро. Підійшли иньші і казали те саме; Матильда кричить теж, що не піде...

„Хемік“ сказав з притиском:

— Товаришу, Петре, і ви, Матильдо! Ми віремо, що кождий з нас готовий чесно вмерти, алеж котромусь треба зістатись живому, щоб передати нашу роботу і справоздане партії... Тож ви підете, Матильдо; а ви Петре, як найзвиннійший від усїх нас, маете її відпровадити і охоронити... А що до смерти, то її стільки ж е там внизу, як і тут на даху...

Мусїли згодитись.

Перейшли на дах сумежного дому, котрий був трохи низчий. Козаки не зауважили їхнього маневру і знов почали обстрілювати перший дах. Робітники присилили линву одним кінцем до димаря, а другим обвязали Петра і підійшли над край. На вузенькім подвірю було поночі; просто під ними бовванів дашок ґанку.

— Отуди зсадіть менї Матильду і кинете линву, а я вже спущу її на землю... А ви атакуйте їх бомбами... Нарід збігаеть ся на гук... В метушнї якось її виведу.

Пращались, цїлувались. Серце краялось... Послїдне лобзаніе...

Петра спустили на дашок ґанку, за ним — Матильду. З ґанку спустив її на землю, а потім і сам скочив.

— Прощайте, товариші! —„Ідіть геть!..“ відповіли їм з даху... Вибух бомби заглушив їхнї голоси.

З дому вибігла якась баба і несамовито кричала.

— Чого кричиш, бабо? спитав її Петро.

— Лебедоньку мій! Чуеш, чи не баррикади ті знову?..

— Гуррр! здвигнулась нова бомба.

— Сьвят,сьвят, сьвят! Сьвятителі-угодники, ратуйте' і баба полізла в страху у порожну пачку від фляшок.

Люде бігають в переполосі, один одного не пізнае, вибігають на улицю і кричать.

Петро здер з голови якоїсь переляканої кухарки хустку, кинув на голову Матильди і вибіг з нею на улицю. Геть під парком стояла сотня козаків і стріляла, ціляючи в комени тої камениці, з котрої вони злізли. Йшла ,,рота" піхоти,тяжко грюкаючи чобітьми...На хідниках та улиці вже були тисячі народу.

— Я не піду!.. стрималась Матильда.

— Ходім!.. Думаеш у мене серце не тріскае?.. Взяв її за руку і, замотавшись поміж люде, швиденько пішли, де Боевська Школа чорніла своїми мурами в самітній улиці.

Сокольники прокинулись: з усіх кутків,як на пожежу біг нарід. Люде спинювали Петра з Матильдою,питали, де стріляють,і бігли туди.І вже були вони коло Боевської Школи, а сальви за сальвами гострим лопотінем драли тишу ночі. Цокіт револьверів і вибух бомб був відповідею нападаючому війську: звідтам чув ся гомін юрби так як в якийсь ярмарок...

Петро з Матильдою спинились і прислухувались; можно було чути,як в них колотились в грудях серця.

— Ще держуть ся, шепотів Петро.

— ,,Ходім назад! схопила його за руку Матильда. Той важко зітхнув і повів її далі.

А там,де сірі шереги піхоти обстрілюють дім, хвилюеть ся чорне море людських голов. Усі дивлять ся на

дахи, це за димарями час від часу поблискує огник сигарки; часом той огник перебігає від комину до комину. З дахів чомусь заперестали стріляти, але військо не жалує набоїв.

Ось з півсотнею козаків підкотив поліцмайстер. Виліз з колісниці, побачив юрбу і звелів її розігнати.

— Роступисьl заревли козаки і коні насіли на людей, хропаючи їм в облича; а нагаї збивають з голов шапки, вибивають очі, лишають на плечах страшні смуги. Юрба відступилась. Поліцмайстер проїхав наперед, а натовп з невиразним гоміном сердитого моря знов присунувсь близче і став муром. І ось над краєм даху зявилась постать „хеміка":

— Горожане! крикнув він: Горожане! Чого ви стоєте як вівці? Як можете ви допустити, щоб царська оприччина полювала на наших очах як на куропатву, на кращих синів твоїх, народе!?

Три моїх товариша лежать тут на даху коло мене уже вбиті! Зараз убють і мене... Але катам не вбити волі! Вона в серцях ваших! Вона примусить ваші руки взятись завтра за ту справу, за яку ми сьогодні гинемо!..

— Плі! несамовито кричить офіцир. Салдати повертають ся як машинки:

— Гуррр!..

І, склавшись головою до ніг, мов перерубаний, труп борця зірвавсь з даху і тяжко торохнувсь об камінь бруку.

Юрба не витримала!

— Долів! Долів царат! загоготіло по Сокольниках.

Коменда. Топіт коней. Козаки і нарід счипились мов люті зьвірі: колють ножами коней під животи, по десять поначіплювались на кождого козака, стягають з кульбаків, топчуть ногами. Козаки поголили шаблї, піхота пішла на баґнети... Косовиця на усю улицю! Юр-

ба затремтїла, йойкнула, розбігаеть ся... А за півгодини над улицею тільки стогнали смереки та відділ поліції лазив по дахах, сьвітючи ліхтарами.

На Україну.

Холодний вітер мете куряву по вузьких порожніх улицях великого міста. Ліхтарі блимають, трохи не гаснуть від шаленних нальотів вітру. Ніде нікого нема, навіть поліцаї і ті десь поховались. Тільки часом перейде хідником жіноча постать, та звозчики сидять нерухомо на своїх візках, мов сплять враз з своїми кіньми... А над дахами сунуть низькі снігові хмари;раз поз раз вони трусять з себе снігом. Сніг підхоплює вітер і враз з порохом жене з улиці в улицю.

Бог іде геть з Москви. Вітер розмахав сиву бороду його; а очі божі палають страшним огнем, груди високо підносять ся, наче в них шаліла також хуртовина, яка була тоді і в природі...

Він бачив масакру на Сокольниках... Йому досить було Москви! Привиджав собі млини на горі, біленькі хатки села в вишневих садках, високі тополі, як зелені вежі, над ними...

— Щож зробили кати з тобою, люде мій? Дух його летів мерщі на Вкраїну.

....

З стогоном, в танцях шалю, хмар женучи неокраяні зграї, студінню стелючи мертві лани, з півночі вихор бушуэ.

Ніч осіння, широка, як море ввесь крайовид затопила собою.

На горах сосни плачуть і гнуть ся в пітьмі; шумом віт переповнено морок.

А внизу, в заграві жовтого сьвітла столиця лежить.

Рудим ретязем мури її обхопили в гадючих обіймах. Чорні башти голови в вихрі купають. Дзвіниції біліють сотнями сотень усюди; а бані церков тепер бовваніють в півмроці.

Місто розбіглось безкраю чорною масою чорних дахів, свої береги поховало у темрявах ночі.

Річка, мов та росколина-прірва, його уподовж перетяла.

Над горами в свисті хуртовини, геть в далечінь летючи, проносить ся инколи бовкане дзвону, — стогін забутий в просторі... То вихор десь дзвона хита на дзвіниці.

І ночі тієї страшної, ступаючи тяжко в глибокі вибої, зіходив на гори Эгова.

Вітер розхрістав одежу йому і бороду геть розмахав разом із білим волосем...

Там на вершку, де хмара вже ось недалеко, спинив ся він і, спіраючись лівою рухою на стовбир старої ялини, що трепотів наче груди жіночі, блиснув очима і погляд орлячий кинув униз на те місто, що так ще недавно кервою повставшого люду мило мури свої.

І, простягши правицю свого, в гоміні вітру, в плачу борів слово, мов стріли, в долину шпурнув:

— „О городе великий, юдолю мук і плачу! не довго ще будеш підпливати кровю вірних моїх, не довго слізьми їхними вмиватимеш лице свое"...

.., не митимеш лице свое! ревла буря.

— „І ти, ріко, не довго ще тобі розносити тугу по землї моїй; потечеш ти незабаром кровію-огнем і славою великою в усї кінцї, в усї ріки, благовістуючи день радости".

...день радости! топтав сосну ураган.

— А ти, твердине і місце гадюче, ти бачила, як родив ся в тобі упир перший, ти чула, як брязнули вперше кайдани невільничі — ти і мури твої побачите день і сонце ясне, і весна рожева вквіччає вас квітками пахучими, барвистими, де квіччались ви головами відрубаними".

... головами відрубаними! стогнали нетрі.

—А ви, що плетете петлі до шибениць і ножі вкладаете в руки катівські,— спіть спокійно, бо суд ваш близще, ніж сорочка ваша до тїла вашого".

...до тїла вашого! дзвонив верховітем вітер.

— А ти народе мій, отаро овеча, ти станеш завтра зграею левів і погинуть під пазурями твоїми сьогоднїшні розпинателї народа мого... Амінь!".

...Амінь!... Вітер шарпав слова понад борами...

З осїдаючих хмар снїг ударив, і місто завилось у жовту намітку. Кругом стало чорно. Йойкнули сосни, погнулись, як жито, смереки: хуртовина Бога схопила, і на її неокраених крилах в стогонї шури Єгова, господар всесьвіту, бог кари і пімсти, бог вічної правди, добра і любови подавсь на Вкраїну.

....

Кінець першої частини.

Головнійші друкарські помилки.

Стор.	Стріч.	Надруковано.	Треба.
3	12	окремого	кремезного
3	14	розіпятого	розіпято
5	2	телефон	телефону
5	26	з застолу	зза столу
6	7	потапали	потопали
7	30	жінка	мама
8	33	амброзію	амброзією
9	14	Богс пускав	Бог спускав
9	17	еї	її
10	11	золо том	злотом
12	16	підкерпимось	підкрепимось
15	9	царствующих	царе царствуючих
15	18	землею	за землею
15	28	праведний	праведний твій
16	2	продали	предали
16	5	сатанськими	сатанинськими
16	11	імиго і соглядатої	Імого і соглядатаї
16	14	в гніві	в гніві великім
16	16	своеї	твоеї
18	4	одверни	відверни
18	5	слезами	сльозами
19	19	робітика	робітника
22	9	колисило ся	колосило ся
23	9	доріжок	доріжок, стежичок

Стор.	Стріч.	Надруковано.	Треба.
24	14	поклони	поклін
25	10	Йосилем	Яковом
27	13	гринув	гримнув
28	4	опуда? Якісь	опудала? Які
28	14	буди	були
28	20	вилилось	виливалось
29	32	шараг	шерег
30	27	вказуючи	сказав, вказуючи
33	8	нігде	ніде
33	27	оовані	оковані
35	6	затчивші	заточивші
35	25	льви	леви
36	25	вразливший	вразивший
37	6	не сором ся	не осором ся
38	26	нами	ними
43	3	віривках	оривках
43	18	вчиненим	вчиненого
54	17	велику	велику хустку
55	30	подожі	подорожі
58	23	пані	пани
59	4	колись	колись каміне
59	12	бідна	вперта
60	23	квітки	кьитки
61	3	шляхи	штихи
62	14	беручи	беручись
63	2	хо-	попід лавами хо-
65	19	шматки	шматку
67	21	до	то
74	8	хохе	хоче
79	4	покладаесь	покладае
80	10	на инакше	не инакше
81	2	хлоцчих	хлопчик
84	1	капустняка	капустника

Стор.	Стріч.	Надруковано.	Треба
84	13	в кишені	в кишені золотенькі набої
84	25	чорносотенців	чорносотенцям
85	3	налякатись	налякати
85	16	вахкий	вохкий
87	4	розступив ся	розстукав ся
89	28	качаря	качура
93	27	заграва	заграви
93	33	харякають	харькають
94	28	знакаблуком	закаблуком
96	8	на військи	на військо
96	12	Ромодону	Ромодану
107	33	здирала	здибала
110	15	спілну	спілку
117	8	Вийли	Вийшли
119	30	в гору	вгору
128	21	трупа	трупи.
140	1	бованим	вованим

Date Due

